

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Genderová analýza výsledků SO-RA-Dů.

Gender analysis of the results of SO-RA-D.

Jana Chládková

Vedoucí práce: PhDr. Irena Smetáčková, Ph. D.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie a speciální pedagogika

2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Genderová analýza výsledků SO-RA-Du vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 10. dubna 2015

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji PhDr. Ireně Smetáčkové, Ph.D. za vedení, konzultace a cenné rady, které přispěly k napsání této bakalářské práce. Děkuji také Mgr. Aleně Škaloudové, Ph.D. za ochotu a vstřícnost při pomoci se statistickým zpracováním.

Jana Chládková

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá sekundární analýzou výsledků SO-RA-Du v 50ti školních třídách. Sebraný materiál je analyzován s důrazem na genderový rozbor vztahů ve třídách. Teoretická část obsahuje úvod do problematiky genderu, popis vývoje jedince ovlivněného genderem, strukturu školní třídy a propojení genderových témat se školou. Empirická část je zaměřena na tři oblasti zkoumání: genderová analýza z hlediska věkových skupin, genderová specifika ve třídách a charakteristika okrajově umístěných dětí. K analýze je použita kombinace kvantitativních a kvalitativních metod.

KLÍČOVÁ SLOVA

gender, sekundární analýza, SO-RA-D, školní třída, žáci, žákyně

ANNOTATION

The bachelor thesis is focused on the secondary analysis of results of SO-RA-D in 50 classrooms. Data is analysed with accent on gender analysis of relationships in classrooms. The theoretical part deals with an introduction to gender studies, gender ontogeny, structure of the school classroom and the connection between gender and school. The practical part is focused on three pieces of research: gender analysis of age group, gender specifics in classrooms and the characteristics of children in peripheral positions. Research uses quantitative and qualitative analysis.

KEYWORDS

gender, secondary analysis, SO-RA-D, classroom, pupils

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická část	8
1. Problematika genderu	8
2. Vývoj jedince z genderového pohledu.....	11
2.1 Raný vývoj pohlavní role	11
2.2 Vývojová období a jejich ovlivnění genderem	12
2.2.1 Předškolní věk	13
2.2.2 Mladší školní věk	16
2.2.3 Adolescence a raná dospělost u dívek.....	18
2.2.4 Adolescence a raná dospělost u chlapců	20
3. Školní třída a její specifika	22
3.1 Charakteristika školní skupiny a vztahy ve třídě	22
3.1.1 Sociální struktura třídy	24
3.2 Možnosti zkoumání školní třídy.....	26
3.2.1 Sociometrická diagnostika	28
3.2.2 Výzkumy zkoumající školní třídy	31
4. Gender ve škole	34
4.1 Role genderu ve vzdělávání	34
4.2 Problematika genderu v třídním kolektivu.....	35
Empirická část.....	38
5. Téma a cíl výzkumu.....	38
5.1 Výzkumné otázky.....	39
6. Metoda a nástroje zpracování dat	40
6.1 Postup a práce s daty	41
7. Analýza dat	43
7.1 Skupinová analýza oblíbenosti a věku.....	43

7.1.1	Skupinová obliba.....	44
7.1.2	Skupinový vliv	47
7.2	Genderové složení a jeho vliv na kohezi třídy	49
7.3	Soudržnost skupin dívek a chlapců	52
7.3.1	Podskupiny dívek	53
7.3.2	Podskupiny chlapců.....	54
7.3.3	Srovnání.....	55
7.4	Vztah mezi dívčí a chlapeckou podskupinou.....	56
7.4.1	Skupiny dívek hodnocené chlapci.....	56
7.4.2	Skupiny chlapců hodnocené dívkami.....	58
7.4.3	Srovnání.....	58
7.5	Třídy mimo rozptyl jednotlivých skupin.....	59
7.5.1	Výjimečné třídy 5. – 7. tříd	60
7.5.2	Výjimečné třídy 8. – 9. tříd	62
7.5.3	Výjimečné třídy středoškolských tříd.....	65
7.6	Vztah mezi nejvíce a nejméně oblíbenými dětmi	69
7.7	Charakteristika okrajově umístěných dětí.....	72
7.7.1	Charakteristika dobrého kluka/dobré dívky	73
7.7.2	Charakteristiky nejméně oblíbených chlapců a dívek.....	77
8.	Shrnutí výsledků	81
8.1	Genderová analýza z hlediska věkových skupin.....	81
8.2	Genderová specifika ve třídách.....	82
8.3	Charakteristika okrajově umístěných dětí.....	84
	Diskuse.....	87
	Závěr	91
	Seznam použité literatury	92

Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma genderu, jelikož jde o stále častěji zkoumanou problematiku. Na první pohled se může zdát, že ženy a muži mají v naší společnosti stejné příležitosti a dříve tolik viditelné rozdíly se začaly smývat. Již delší dobu jsou v naší zemi snahy o zrovnoprávnění mužů a žen, ale pořád je možné snadno zaznamenat rozdíly, které život žen a mužů doprovází. Na tom mají bezesporu podíl genderové stereotypy, které nás doprovázejí od raného dětství.

Zaujalo mě téma genderu ve školních třídách, protože škola je jedním z faktorů, které se podílejí na socializaci dítěte a pomáhají jeho osobnímu rozvoji. I na půdě školy je však přítomen gender, stejně jako je přítomen v celé sociální realitě. Jak hodně a v jakých situacích tedy můžeme genderové prvky ve třídách zaznamenat? Jako cíl bakalářské práce jsem si stanovila popsat třídní skupiny z hlediska věku a genderového složení tříd. K genderové analýze jsem použila data ze sociometrických ratingových dotazníků 50 školních tříd.

Práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část. V teoretické části vysvětluji základní pojmy týkající se genderu, zabývám se genderovým vlivem na vývoj jedince, strukturou školní třídy a na závěr propojuji problematiku genderu ve školní třídě. Empirická část je pak zaměřena na kvantitativní a kvalitativní analýzu získaných dat. Výzkumné otázky byly zaměřeny na genderovou analýzu z hlediska věkových skupin, genderová specifika ve třídách a charakteristiku okrajově umístěných dětí. Zajímalo mě, jaké jsou vztahy žáků/žaček v jednotlivých věkových skupinách a vzájemné vztahy mezi podskupinami dívek a chlapců.

Teoretická část

---

1. Problematika genderu

Pojem gender se začal objevovat v druhé polovině 20. století a do naší země pronikl až v devadesátých letech 20. století. Výzkumy zabývající se tímto problémem zkoumají především rozdílné postavení žen a mužů téměř ve všech oblastech společenského fungování (Janošová, 2008, s. 11). Některé se však zaměřují i na rozdílné aspekty osobností nebo na mechanismy genderové socializace.

V českých publikacích se používá slovo gender bez českého ekvivalentu, jelikož se stalo velmi rozšířeným a známým pojmem. Někteří autoři/autorky jej přirovnávají k českému slovu rod. Jak ale vysvětluje Šiklová (in Společnost žen a mužů z aspektu gender, 1999, s. 9-11), slovo rod má v českém jazyce velké množství významů. Označuje pohlaví, rod jako rodinu či gramatickou kategorii. Proto byl překlad „rodová studia“, celosvětově známé jako gender studies, nepřesný. Z tohoto důvodu se po dohodě s Ústavem pro jazyk český slovo gender nepřekládá.

Na začátku vysvětlím základní pojmy, které se k problematice genderu vztahují, a které budu ve své práci používat. Jako první je důležité vymezit rozdíl mezi pohlavím a genderem. Přestože jde o dva odlišné pojmy, někteří autoři/autorky jej používají jako ekvivalent. Jedním z takových autorů je Hartmut Karsten. Ten ve své knize, místo pojmu gender, rozděluje pohlaví na biologické, sociální a psychické (Karsten, 2006, s. 23). Já však ve své práci budu tyto dva pojmy používat v odlišných významech. Oakley (2000, s. 121) uvádí, že pohlaví je biologický termín, zatímco gender je pojem psychologicko-kulturní. Jandourek (2003, s. 109-110) blíže vysvětluje rozdílnost těchto pojmů. Gender označuje sociální aspekty pohlaví, nikoliv biologické. To znamená, že sociální chování typické pro muže či ženy nezískáváme při narození, ale musíme se jako muži či ženy naučit jednat.

Gender se tedy používá k vyjádření rozdílů mezi ženami a muži, které pramení z odlišných kulturních a sociálních vzorců chování. Tyto rozdíly se společně s historickým vývojem a společensko-kulturními změnami proměňují. Mají na ně vliv tradice, které jsou

v dané kultuře zakořeněné, a ovlivňují tak postavení muže a ženy v daném společenství. Se slovem gender úzce souvisí i genderová role (Janošová, 2008, s. 40-42).

Genderová role je souhrn představ o tom, jací muži a ženy jsou a jak by se měli chovat. S rolí jsou spojené i projevy jedinců a jejich zájmy, které souvisí s pocitem příslušnosti ke skupině žen či mužů. To znamená, že daná osoba svým chováním dává najevo, kým se cítí být a je tak ostatními vnímána. Samozřejmě se míra ženských či mužských projevů u každého jedince liší a někdy může být v rozporu s pohlavní příslušností. (Janošová, 2008, s. 40-42). V sedmdesátých letech 20. století se objevil pojem androgynie, kterým psycholožka Sandra Bemová popsala lidi, kteří mají jak mužské, tak ženské vlastnosti. Jejich projevy měřila ve dvou naprosto oddělených dimenzích: maskulinitě a femininitě. Lidé označení jako androgynní vykazovali vysokou maskulinitu i femininitu, tedy zastoupení typicky mužských i ženských vlastností (Lippa, 2009, s. 91-93). V zahraniční literatuře se objevují speciální pojmy označující děti, které se nechovají v souladu se svou genderovou rolí. Chlapci, kteří mají více znaků v chování či zájmech typických pro dívky, jsou nazýváni „sissy-boys“. Dívky, u kterých se naopak vyskytuje více znaků typických pro chlapce, jsou označovány jako „tomboys“ (Janošová, 2008, s. 42). Z výše popsaných informací je zřejmé, že mezi pohlavím a genderem je zásadní rozdíl. Určení ženského či mužského pohlaví a priority nedeterminuje genderově typické projevy.

S tím, jak se jedinci ke genderové roli vztahují, souvisí genderová socializace. Giddens (2013, s. 272-275) ji vysvětluje jako učení se genderovým rolím prostřednictvím sociálních faktorů, kterými jsou rodina nebo média. Autor dále uvádí, že právě toto je hlavní rozdíl mezi biologickým pohlavím a sociálním genderem. Postupným kontaktem s aktéry socializace si děti internalizují sociální normy a očekávání, které mají odpovídat jejich pohlaví. Postupně je tedy gender rozvíjen a stává se kulturním produktem.

S genderovými rolemi úzce souvisí i stereotypy. Ty Janošová (2008, s. 27) popisuje jako předem stanovené představy o povahových rysech, způsobech chování a zvycích příslušníků určité skupiny. Zároveň je tak potlačena jejich individualita.

Samozřejmě mezi lidmi existují stereotypní představy o tom, jak by se měla dívka či chlapec chovat, co je pro ně typické, jací by měli být a tyto představy jsou od nich vyžadovány. Kern a kol. (1999, s. 144) uvádí několik vlastností, které jsou pro dívky a chlapce v zájmu jejich role typické. Dívky bývají slušně vychované a jsou schopné se

podřídít. Jsou velmi citlivé, dokáží o druhé pečovat a nemají rády násilí. Na druhou stranu jsou úzkostnější a pasivnější než chlapci. Ti jsou více průbojní, nebojí se prosadit a jsou odvážní a ctizádostiví. Na rozdíl od dívek nedávají najevo slabost či strach. Jsou dobří v analytickém a technickém myšlení.

O existenci stereotypních představ společnosti o správném chování dívek a chlapců není pochyb. Je-li však gender produktem dané kultury a sociálního prostředí, lze obecně stanovit typické dívčí či chlapecké vlastnosti? Pokud se nějaké vlastnosti stanovují, je třeba brát v úvahu, že jsou platné pouze pro danou kulturu a danou dobu. Nelze je tedy používat jako a priori univerzální pro všechny muže a ženy. Vzhledem k tomu, že výše popsané vlastnosti sestavili němečtí autoři, předpokládám, že se od našich typických představ příliš lišit nebudou.

Dalším pojmem, který souvisí s problematikou genderu, je identita. V souvislosti s gender studies se vymezil pojem genderová identita, která může být vnímaná jako součást identity celkové. Janošová (2008, s. 42-43) uvádí, že je genderová identita tvořena jednotlivými genderovými atributy, které jedinec vnímá jako sobě vlastní. Jsou to takové prvky genderové role, které člověk pokládá za seberealizující či sebevyjadřující a jsou v souladu s jeho vnitřním prožíváním.

Ačkoliv se mohou genderová role s identitou zdát podobné, je mezi nimi zásadní rozdíl. Identita zahrnuje pouze ty atributy, které člověk vnímá jako vlastní a jsou součástí jeho osobnosti, ačkoliv se navenek vůbec nemusí projevit. Naopak genderová role zahrnuje i takové komponenty, se kterými se člověk neztotožňuje nebo je s nimi v rozporu. Může jít jak o vnitřní tak i o vnější projevy, které mohou být například ovládány konformním chováním.

Z vysvětlených pojmů je patrné, že gender ovlivňuje a zasahuje do velké části našeho života. Můžeme jej vnímat jako něco, co nás doprovází a formuje od začátku života, ale na druhou stranu se od tohoto vlivu nelze odtrhnout, protože je příliš silně zakořeněn ve společnosti, ve které vyrůstáme.

2. Vývoj jedince z genderového pohledu

Havlík (2011, s. 54) vidí jako významný problém dětství nevyhnutelné osvojování mužských či ženských rolí. Genderově odlišné výchovné praktiky nejsou jen v rodinách, ale i v dalších výchovných institucích. Jako vzory také působí reklamy a pořady v masmédiích. Autor poukazuje na fakt, že jsou děti takto formovány vědomě a otevřeně, ale přesto mnohdy v podobě neuvědomovaného vštěpování hodnot a norem. Není tedy pochyb o tom, že gender jedince ovlivňuje. Kdy však k tomuto typickému ovlivňování dochází? V této kapitole se zaměřím na jednotlivé etapy vývoje jedince a s nimi souvisejícími typickými genderovými projevy.

2.1 Raný vývoj pohlavní role

Genderová specifika se začínají objevovat již při čekání potomka. Téměř každý rodič přemýšlí nad tím, jakého pohlaví jeho dítě bude. Karsten (2006, s. 47-49) uvádí, že je experimentálně prokázán zájem o pohlaví dítěte u obou rodičů. V různých kulturách se však preference pohlaví liší. V průmyslových zemích preferují rodiče spíše chlapce než dívky. Janošová (2008, s. 92-93) dodává, že přání mít chlapce je umocňováno, jde-li o dítě prvorozené nebo plánují-li rodiče pouze jednoho potomka. Důvody této preference mohou mít různou povahu. Přání ovlivněné náboženstvím může vycházet z vyššího ocenění mužského pohlaví. Některá náboženství mužům přisuzují významnější funkce a postavení. Velkým důvodem v mnoha kulturách je ekonomický vliv. Především jde o země, kde není dostatečně zajištěna sociální péče ve stáří nebo kde je nutné dceři poskytnout vysoké věno. V některých zemích (například Čína) je dokonce vyvíjen tlak na co nejnižší počet dětí, protože dívky představují velkou finanční zátěž. Autorka dále uvádí častý důvod pro přání pohlaví potomka v evropských státech. Jedná se o touhu rodičů po potomku svého pohlaví. Oba autoři se shodují na tom, že je pohlaví potomka pro rodiče důležité.

Jakmile se rodiče dozvědí pohlaví ještě před narozením, začnou si své dítě představovat v typicky dívčích či chlapeckých vlastnostech a zájmech. Také je tímto zjištěním ovlivněna příprava domácího prostředí, do kterého má novorozenec přijít

(Janošová, 2008, s. 91). Karsten (2006, s. 49) říká, že vnímání a hodnocení novorozenců je výrazně ovlivněno pohlavními stereotypy, a to nejen u rodičů, ale i u všech ostatních dospělých. Chlapci jsou posuzováni jako velcí, silní a aktivní, zatímco dívky jsou vnímány jako malé, milé a pěkné. Nehledě na to, jaká je realita. Jak se tedy toto očekávání promítá do výchovy?

Když se začal rozvíjet obor genderových studií, bylo jasné, že mezi výchovou chlapců a dívek jsou odlišnosti. Nebylo však zřejmé, kdy tato specifická výchova začíná a tak se začala zkoumat socializace ve všech etapách dětského vývoje. Zjištění bylo překvapivé. K genderově specifické socializaci dochází záhy po narození. Rodiče dítě vychovávají směrem k jeho genderové roli a zároveň se dítě samo učí diferencovat svět kolem sebe na mužský a ženský. Genderové rozlišení se tak stává jedním z prvních mentálních filtrů, který můžeme pozorovat například u rozeznání mužských a ženských hlasů dvouměsíčním dítětem. Tím, že dítě dokáže rozlišovat muže a ženy si staví základ své rodové identity (Janošová, 2008, s. 93-94). K tomu samozřejmě přispívá chování rodičů. Proběhlo několik sledování matek a otců v experimentálních prostředích, kde se sledovalo jejich chování vůči novorozencům chlapcům a dívkám. Zjistilo se, že chlapcům je v prvních šesti měsících života více dopřáván fyzický kontakt. Rodiče se jich častěji dotýkají, hladí je, houpají je. Dívkám je naopak více dopřávána stimulace na dálku. Rodiče na ně více mluví, usmívají se či jim zpívají. Jsou také častěji více konejšeni než chlapci a to především nabízením dudlíku, uklidňující slovem nebo pohledem. Chlapci jsou zase častěji bráni do náruče a houpání (Karsten, 2006, s. 49-50).

2.2 Vývojová období a jejich ovlivnění genderem

Jak jsem uvedla v předchozí kapitole, k tvorbě genderové role dochází již od samotného začátku života. Postupem času na dítě působí stále více socializačních prvků. V jednotlivých vývojových obdobích pak dochází ke specifickým proměnám a projevům genderové identity a role. Co všechno tedy může vývoj dítěte ovlivňovat? V následujících kapitolách popíši specifika jednotlivých období včetně genderové socializace.

2.2.1 Předškolní věk

Janošová (2008, s. 121) uvádí, že v předškolním věku dochází k největšímu pokroku v osvojování genderové role dítěte.

Silným prvkem je odlišné zacházení s dětmi různého pohlaví v rodinách a v mateřských školkách. Přestože jsou biologicky dívky zralejší a tudíž jsou odolnější vůči infekčním onemocněním a zraněním z důsledku vlastní neobezřetnosti, jsou pokládány za citlivější, jemnější a křehčí a takovým způsobem je s nimi také jednáno. Naopak chlapci jsou vnímáni jako robustnější a jsou s nimi hrány divočejší hry pohybového charakteru. Zřetelný rozdíl najdeme také v zařízení dětských pokojíčků. Chlapecký pokoj bývá vybaven dobrodružnějšími motivy. Objevují se v něm auta, stavebnice, technické hračky, stroje a přístroje, hry rozvíjející tvůrčí schopnosti nebo sportovní vybavení. Pro dívčí pokoj jsou zase typické hračky související s domácností, výtvarné potřeby a samozřejmě panenky. Tím, že rodiče takto svým dětem zařizují pokoj, očekávají, že se jejich děti budou chovat podle jejich genderově specifických představ (Karsten, 2006, s. 64-76).

Tyto genderové představy jsou ukázány i v dětských knížkách, kde jsou dívky stylizovány do pasivní, slabé a bezmocné role, zatímco chlapec je ten silný, aktivní a inteligentní hrdina. Stejných schémat se později drží i různé školní učebnice a knihy. Dívkám přísluší práce v domácnosti a chlapcům činnosti mimo dům (ať už jde o práci, sport nebo setkání s přáteli). Mimo knih působí na utváření genderové role také televize. Poznatky a informace, které televize předává svým mladým sledovatelům, upevňují v jedinci jeho postoje, přesvědčení a orientaci ve světě. Navíc jsou děti snáze a silněji ovlivnitelné přicházejícími obsahy než dospělí. Televize i dnes přináší stejné genderové stereotypy jako tištěné knihy (Karsten, 2006, s. 64-76).

Všechny výše popsané prvky se podílejí na genderové socializaci dítěte. Renzetti a Curran (2003, s. 93) uvádějí, že dítě dává již od 18 měsíců přednost hračkám v souladu s genderovými stereotypy a postupně si začíná být vědom vlastního genderu a stereotypním způsobem hodnotí určité vlastnosti a typy chování. Janošová (2008, s. 121) dodává, že snaha chovat se podle genderově typického a genderově správného jednání se dříve objevuje u chlapců. Rychle u nich vymizí projevy, které by mohli být pokládány za

nemaskulinní. U dívek tato potřeba narůstá později a nikdy nedosáhne takových rozměrů jako u chlapců v předškolním období.

Čím je tento rozdíl způsobený? Co když se dítě nechová podle genderových stereotypů? S oběma otázkami v podstatě souvisí tatáž věc, a sice reakce rodičů a blízkého okolí na chování dívek a chlapců. Janošová (2008, s. 95-97) uvádí, že existují rozdíly v reakcích matek a otců na jednotlivé aktivity dítěte. Při dívčí hře oba rodiče poměrně stejně schvalují vybrané hračky, a pokud dcera projevuje zájem o stereotypně chlapecké hry a záliby, jejich reakce jsou jen mírně negativní. U chlapců jsou postoje rodičů rozdílné. Zatímco matky schvalují opět většinu zvolených hraček, otcové se často pozitivně staví pouze k chlapeckým hrám a zájmům. Při zaznamenání her, které považují za typicky dívčí, trestají syna posměšnými poznámkami, odnětím hračky nebo mračením. Renzetti a Curran (2003, s. 93) vidí právě v těchto reakcích vědomé usilování rodičů o genderovou socializaci. Posilují tak genderová očekávání pomocí explicitních odměn a trestů. Oba autoři také zdůrazňují, že především chlapci jsou podrobováni přímým negativním sankcím, chovají-li se způsobem, který není považovaný za přiměřený jejich genderu.

Odlišný způsob chování rodičů k dětem však můžeme zaregistrovat i v jiných oblastech, než je dětská hra. Lippa (2009, s. 227-228) popisuje, že způsob komunikace je jiný u rodičů s dcerou a u rodičů se synem. Podle průzkumů komunikují rodiče častěji s dívkami a také s nimi více hovoří o životních a emocionálních událostech. Také se ukázalo, že rodiče dívky častěji slovně podporují a odpovídají jim.

Z dosud popsaných informací vyplývá, že k genderové socializaci dochází v důsledku sociálního učení, tedy podporování genderových stereotypů pomocí odměn a trestů. Vypadá to, že rodiče a další blízcí mají ke svým potomkům odlišný přístup a odlišné výchovné praktiky. Opravdu dochází k genderové socializaci pouze díky záměrnému předkládání genderových stereotypů rodiči? Chovají se rodiče k dívkám a chlapcům vždy tak odlišně?

Lippa (2009, s. 229) uvádí, že ke stereotypní genderové socializaci může dojít i v případech, že rodiče vychovávají syna i dceru stejně. Podle autora odlišné chování není nutně podmínkou k předání stereotypních představ. Ty mohou být důsledkem přirozeného trávení volného času s odlišnými pohlavími. Chlapci prostě tráví více času s muži, dívky zase se ženami a tak mají odlišné zkušenosti s dospělými. K podobnému názoru dospívá i

Ann Oakleyová, která říká, že genderovou roli si dítě osvojuje tím, že se s rodiči určitým způsobem identifikuje a nikoliv mechanickým osvojováním. V zásadě jde o to, že se dítě chce dospělému podobat a tak je motivováno ke stejnému chování (Oakley, 2000, s. 135).

V prvním přístupu je tedy kladen důraz na odlišné chování rodičů a okolí k dětem, který je postupně příčinou genderové socializace. Jak ale vysvětlit chování dětí, které i přes veškerou snahu rodičů nevykazují typické genderové projevy? Já souhlasím s druhým vysvětlením genderové socializace, které klade důraz na identifikaci. Věřím, že dítě dosáhne typických genderových projevů i s předkládáním genderově neutrálních hraček (plyšáci, hudební hračky, aj.). Myslím si, že v samotné interakci s okolím může dítě zaznamenat genderové rozdíly. Případně k genderově typickým hračkám dojde později díky interakci s vrstevníky. Přesto považuji první přístup, tedy úmyslné učení genderu předkládáním genderových stereotypů, za natolik častý, že bezesporu přispívá k genderové socializaci.

Podobné chování, které jsem popsala u rodičů dětí, lze nalézt i u vychovatelů/ek v mateřských školách. Chlapecké zlobení je mnohem více tolerováno, než zlobení děvčat. Lippa (2009, s. 234) uvádí, že chlapci vykazují více hravého zápasení a tudíž jsou ponecháni své vlastní vynalézavosti. Vychovatelé/ky se do podobných aktivit nepouštějí a tak nevzbuzují dostatečný zájem chlapců. Dívky jsou raději poblíž učitelů/ek, kteří je více hlídají.

Jsou odlišné způsoby chování učitelů/ek k dětem důvodem genderově odlišného chování dívek a chlapců? Nebo se dívky a chlapci prostě chovají odlišně a učitelé/ky na ně pouze adekvátně reagují? Lippa (2009, s. 234) popisuje zjištění, ke kterým došlo v řadě výzkumů. Zjistilo se, že se učitelé/ky chovají odlišně k chlapcům a dívkám, přestože jejich projevy jsou podobné. Odlišné reakce na stejné dívčí a chlapecké projevy měli vliv na pozdější chování dětí, které vykazovalo značné genderové rozdíly.

Samozřejmě největší vliv vyučujících přichází s nástupem do základní školy. O specifikách mladšího školního věku budu mluvit v následující kapitole.

2.2.2 Mladší školní věk

Mladší školní věk začíná nástupem do školy, ve které se objevuje spousta nových, dosud nepoznaných podnětů. V důsledku toho se mění myšlení dětí a jejich pohled na okolní svět. Janošová (2008, s. 133) uvádí, že si děti na začátku školní docházky začínají uvědomovat sociální příčiny, které jsou jedním z důvodů odlišných projevů mužů a žen. Uvědomují si, že vůči mužům a ženám jsou odlišná společenská očekávání, rozdílná výchova a zvyklosti. Společně s tímto uvědoměním klesá kritika vůči chování, které je v rozporu s genderovými stereotypy. Děti je kolem 8. - 9. roku přestávají kontrolovat ve svých projevech a zároveň jsou tolerantnější k projevům ostatních. Na druhou stranu si uvědomují, že chování je odlišné a může být terčem posměchu.

Odlišné chování neslučující se s genderovými stereotypy bývá častější u děvčat. Chlapci se mnohem dříve přiklánějí k typicky maskulinním projevům než dívky k femininním. Oakleyová (2000, s. 137) dokonce uvádí, že dívky ve věku od šesti do deseti let silně preferují maskulinní roli a obrat nastává až s nástupem do puberty. V pubertálním období je na dívky kladen větší tlak od rodičů i vrstevníků, aby byly tradičně femininní především ve vzhledu, zájmech a chování.

Velký vliv na dívky a chlapce mají vrstevnické skupiny, které se v tomto věku utváří. Jsou si chlapecké a dívčí skupiny podobné? Karsten (2006, s. 64-76) uvádí, že se přátelství chlapců a dívek liší. Bylo provedeno několik výzkumů, avšak v nich lze těžko najít jednotící myšlenku. Výsledky jsou odlišné a někdy si i odporují. Karsten shrnul náznaky, ke kterým většina výzkumů dospěla, a tvrdí, že dívky ve svých přátelstvích a kontaktech hledají především individuální vztah, zatímco chlapcům jde spíše o skupinový aspekt.

O vzájemném vrstevnickém ovlivnění mluví i Lippa (2009, s. 235-236), který popisuje velké vzájemné ovlivňování ve skupině chlapců. Chlapci u sebe navzájem podněcují maskulinní chování a odrazují se od femininního chování, zatímco dívky se navzájem neovlivňovaly. Významný vliv v chlapecké skupině tak může vysvětlit neúspěšné zásahy vyučujících či rodičů.

Jak spolu tedy vzájemně vycházejí dívky a chlapci? Janošová (2008, s. 142-143) uvádí, že chlapci a dívky dávají v kamarádství přednost dětem téhož pohlaví. Zároveň jsou

k příslušníkům opačného pohlaví méně solidární. Chlapci jsou také v hodnocení vlastní genderové role pozitivnější než dívky. Dokonce se i u některých dívek může objevovat domněnka, že být chlapcem je lepší a významnější.

Jak se s takovým přesvědčením dívky vypořádávají? Jsou rády, že jsou od nich očekávány femininní projevy? Reay (2001, s. 153-166) uvádí výsledky výzkumu, ve kterém se ukázalo, že některé dívky se odmítají projevovat femininně, protože ta je podle nich důsledkem nutného podřízení se druhým. Femininní projevy pak u ostatních dívek vnímají jako hloupé.

Tyto výsledky souhlasí s maskulinními projevy u dívek, které popsala Ann Oakleyová. Negativní hodnocení vlastní genderové role u dívek tedy může způsobovat, že jejich chování bude záměrně maskulinní.

Společné chvíle dívek a chlapců bývají často iniciovány pouze vyučujícími. U dětí se pak často objevuje nechuť pracovat ve smíšené skupině a mizí snaha vzájemné dohody. Následně pak může dojít k odmítnutí spolupráce, především ze strany dívek (Janošová, 2008, s. 144).

V neposlední řadě musím zmínit vliv vyučujících na dívky a chlapce v mladším školním věku. Po nástupu do školy mají vyučující na děti nepochybně velký vliv. Jak vyučující s tímto postavením zacházejí? Nechávací se ve svém chování ovlivnit genderovými stereotypy či nikoliv? Skelton (2006, s. 144) uvádí, že většina vyučujících na prvním stupni si je vědoma toho, jak a kde se ve třídě objevují genderové stereotypy. Učitelé/ky jsou si vědomi, že chlapcům věnují více svého času především kvůli jejich chování nebo z důvodů pomoci se cvičeními. Vyučující si také uvědomují, že musí být opatrní ve svých genderových předpokladech o žácích a žákyních. Autorka dále uvádí, že je to poněkud ironické vzhledem k tomu, že je v současné době se učitelé více zaměřují na chlapce a jejich předpokládané potřeby.

Lippa (2009, s. 233-235) ve své knize uvádí dva hlavní proudy, které nahlíží na vliv učitelů na žáky/ně. První je shodný s výše uvedeným zjištěním Christine Skelton. Chlapcům jsou učebny lépe přizpůsobeny, vyučující věnují chlapcům více pozornosti, více je vyvolávají a podporují jejich účast a úspěch více než u dívek. Druhý proud je odlišný a říká, že učebny vůbec nejsou vůči chlapcům přátelské a snaží se je feminizovat. Nesmí se projevovat typickým maskulinním chováním, tedy pošťuchováním. Naopak je po nich

vyžadovaná pořádnost, komunikativnost a poddané chování, které jsou typicky považované za femininní projevy.

Oba dva přístupy jsou extrémními pohledy. Myslím, že ani jeden z nich se na problematiku nedívá z objektivního hlediska a dává přednost vždy jen jedné straně. Obě teorie se v podstatě točí kolem chlapců a toho, zda jsou školou a vyučujícími znevýhodněni či zvýhodněni. Vzhledem k tomu, že jde o teorie zabývající se genderovou problematikou, se domnívám, že by měli zohledňovat dívky i chlapce ve stejné míře. Já se přikláním ke spojení těchto dvou přístupů. Myslím, že v určitých věcech je prostředí školy nakloněno dívkám a v určitých věcech chlapcům. O těchto specifikách budu hovořit v kapitole 4 a v jejích podkapitolách.

2.2.3 Pubescence, adolescence a raná dospělost u dívek

Dospívání je provázeno řadou biologických, psychických a sociálních změn, díky kterým jedinec postupně získává kompetence dospělého. Biologické změny se projevují v dozrávání tělesných funkcí, především pak těch týkajících se reprodukce. Psychické změny zahrnují používání složitých kognitivních postupů a různé způsoby uvažování o různých tématech. Sociální změny na sebe nechávají dlouho čekat. Jedinci je status dospělého přiznáván jeho sociálním okolím a dochází k tomu velice pozvolna. Navíc je věková hranice dospělosti dána i zákonem (Janošová, 2008, s. 196). Davison a Frank (in Skelton, Francis, Smulyan, 2009, s. 152) uvádějí, že v období od 11 do 18 let tráví mladí hodně času ve škole, která neslouží pouze ke vzdělávání ale i k formování genderové identity. Studenti a studentky často bojují s genderovými překážkami a požadavky. V této kapitole se zaměřím na sebepojetí u dívek a na faktory, které jej ovlivňují.

U dívek je období kolem 12-13 let charakterizováno hlubšími pocity nejistoty. V tomto věku je rozvoj genderové identity daleko vědomější, než tomu bylo dříve. To přispívá k ambivalentnějším pocitům zejména proto, že jsou vystavovány silnému tlaku okolí, aby splňovaly požadavky plynoucí z obecných představ o roli dospělé ženy. Ta se však s dosavadní rolí prepubertální dívky neslučuje. Dívky jsou navíc vystavené požadavku, aby ještě více pečovali o svůj vzhled. Zvláště v naší společnosti se odíváním

zvýrazňuje sexualita, která je obsažena v ženském ideálu krásy. Existují ovšem i skupiny dívek, které se tento sexualizující proud snaží bojkotovat. Záměrně se oblékají unisexuálně a snaží se tak setřít rozdíly mezi oběma pohlavími. Největší podíl na zprostředkování módních trendů mají masmédia, která cílí na ženy a objevují se především v televizi či časopisech. Spolu s módou tak prezentují i mužský a ženský ideál krásy. Dívky sledující tyto ideály se jich často snaží dosáhnout a tak mohou být ohrožené některou z poruch příjmu potravy (Janošová, 2008, s. 209-214). Karsten (2006, s. 105) dodává, že v posledních desetiletích je zaznamenáván nárůst anorexie a bulimie, z toho přes 90 % žen. Dívky se od chlapců liší ale i v jiných oblastech, než je pojetí vzhledu. Respektive je očekáváno, že se budou lišit.

Oakleyová (2000, s. 140) uvádí, že v jedné studii byl prokázán odlišný přístup dospělých k začlenění dívek a chlapců do společnosti. Dívky jsou posuzovány podle úspěšnosti v manželství či partnerství, chlapi podle úspěšnosti v zaměstnání, úrovně ambicí a racionálního uvažování. Domnívám se, že v dnešní době již tento rozdíl tak markantní nebude. V dnešní společnosti se snižuje trend uzavírání sňatků a ženy v domácnostech příliš dlouho nezůstávají. Autorka neuvádí rok výzkumu, ale podle roku vydání publikace lze poznat, že jde o minimálně 15 let staré údaje.

Dospívající dívky si mohou velmi málo věřit a tak redukují na sebe kladené požadavky na co největší minimum. Snaží se také vyhýbat konkurenci a soupeření. Při jakémkoliv nezdaru si mohou začít připadat méněcenné a bezmocné. Naproti tomu mají však velice silné sebepojetí v oblasti mezilidských vztahů. Jejich chápavé, starostlivé a vstřícné chování je okolím kladně hodnoceno, především jedná-li se o péči o druhé. Naopak paličatost či agresivní chování je okolím tvrdě odmítáno. Dlouhodobým působením těchto genderově specifických představ dojde k vnitřnímu přijetí a stávají se shodné s dívčínými představami o sobě samé (Karsten, 2006, s. 92-93).

V období puberty se také začíná ohlašovat zájem o druhé pohlaví, který je zprvu často projevován na dálku v podobě různých pokřiků a koketování. Na přelomu pubescence a adolescence se objevují první skutečné vztahy dívek a chlapců. Dívky přitom dávají na odiv svůj vzhled, půvab, vtip či oblíbenost (Langmeier, Krejčířová, 2011, s. 154-155).

V období rané dospělosti přichází důležitý úkol, a to vstup do partnerského vztahu. Podle některých dřívějších zjištění je pro ženy důležitý status jejich manžela, protože jim zajišťuje určitý životní standard. Karsten ovšem upozorňuje na to, že z těchto výsledků nemůžeme stanovovat obecné závěry, protože byl sklon k majetnické lásce prokázán i u některých mužů. V ženském výběru partnera hraje roli, kromě zmiňovaného socioekonomického statutu, také osobnost, výkonnost a inteligence. Ženy navíc ve vztahu vyžadují daleko více intimity a jsou také schopny do vztahu více investovat: všímají si vzrůstajících svárů, snaží se o konstruktivní rozhovory, nebojí se přijmout pomoc zvenčí. Velká změna nastává s rodičovstvím. Ženy jsou nuceny péči o potomstvo a domácnost skloubit s prací, což je dnes velice těžké. V dnešní společnosti již není běžné, aby matka s dítětem zůstávala v domácnosti i poté, co její ratolest povyroste. Snaží se tedy zvládat obojí najednou. Kombinace těchto situací tvoří základ pro propuknutí deprese, která je dnes považována za typicky ženskou nemoc. Přispívají k ní: nezaměstnanost, problémy v partnerských vztazích, omezené finanční zdroje, nízká úroveň vzdělání, tradiční chápání pohlavních rolí, nedostatek zpětných vazeb, nejistota ve vztahu mezi matkou a dítětem a další. Existují samozřejmě i faktory, které riziko propuknutí deprese minimalizují. Jsou to především opačné póly výše zmíněných faktorů, např. výdělečná činnost, dobrý vztah s potomkem, dostatek finančních zdrojů, aj (Karsten, 2006, s. 117-145).

2.2.4 Pubescence, adolescence a raná dospělost u chlapců

Chlapecké období dospívání je ovlivňováno jinými faktory. Požadavky na dospělou mužskou roli nejsou tak odlišné od prepubertální role chlapce. Naopak s sebou přináší větší svobodu a společenskou prestiž a tak chlapci v rodinách získávají, na rozdíl od dívek, určitou výhodu. Nejsou tak kontrolováni v trávení volného času nebo v plnění domácích povinností, dokonce se snižuje i rodičovský tlak na dobré studijní výsledky. Na chlapce je také mnohem menší požadavek týkající se vzhledu, protože nejsou vystaveni požadavku sexuální přitažlivosti tak jako dívky. Na druhou stranu je na ně v tomto směru kladen požadavek fyzické síly a stále více i upravenosti a módního oblečení.

Chlapcům potřebu sebepotvrzení mužské identity dodávají i jiné faktory, nicméně v posledních letech byl zaznamenán mírný nárůst některé z poruch příjmu potravy u

chlapců. O vnitřním prožívání chlapců a jejich nejistotách se toho bohužel ví jen málo. Může to být dáno tím, že chlapci v této době přestávají být sdílní (Janošová, 2008, s. 210-216). Jak tedy můžeme charakterizovat sebepojetí u dospívajících chlapců?

Karsten (2006, s. 93-94) uvádí, že jsou dospívající muži mnohem méně náchylní k depresím. Je tomu tak, protože se od nich očekává, že si budou stát na svém a budou svá stanoviska prosazovat. Agresivní chování v takových případech se nesetkává s odmítnutím a kritikou tak jako u ženy. Naopak je toto chování považováno za přirozené uvolnění nahromaděné síly. Jsou jim tedy vštěpovány zásady stereotypní mužské role, které říkají, že muž má být průbojný a v případě konfliktů tvrdý, nekompromisní a necitlivý. Spojením těchto zásad s menší vyzrálostí ve věcech mezilidských vztahů může vzniknout tendence se izolovat od opačného pohlaví, nebo naopak jednat necitlivě, povýšeně a agresivně.

Stejně jako u dívek přichází u chlapců s přechodem z pubescence na adolescenci zvýšený zájem o druhé pohlaví. Chlapci se snaží dívku upoutat svou silou, odvahou a dovednostmi (Langmeier, Krejčířová, 2011, s. 155).

U chlapců, stejně jako u žen, je pro období rané dospělosti typický výběr partnera. Při výběru partnerky muže zajímá především její tělesná přitažlivost. Tyto tělesné znaky jsou ukazatelem zdraví a plodnosti a zaručují tak plození potomstva. Při příchodu rodičovské role bývá muž v partnerství zanedbáván, protože miminko vyžaduje veškerou matčinu pozornost. První rodičovské zkušenosti tak přinášejí nesoulad a konflikty. Muži však mají sklon k zamlčování problémů a neradi otevřeně mluví o citových nedorozuměních (Karsten, 2006, s. 119-136).

Utváření vlastní identity je u mužů a žen iniciováno odlišnými faktory, které korelují s genderovými stereotypy. Karsten (2006, s. 91-97) uvádí ještě několik zásadních rozdílů mezi chlapci a děvčaty. Dívky jsou motivovány ve svém jednání především neúspěchem, kdežto chlapci právě naopak. Dívky mají větší zájem o lidi a povolání s nimi spojené. To souvisí s jejich vývojovým úkolem týkající se dosahování intimity v mezilidských vztazích. Muži zase tíhnou k povoláním zaměřené na věci a jejich vývoj směřuje k autonomii a budování vlastní nezávislosti.

3. Školní třída a její specifika

Školní třída je formální skupina složená z dětí podobného věku. Stejně jako každá jiná skupina má i školní třída své charakteristiky. Petrušek (2009, s. 90-91) uvádí, že sociologové vydělují v užším smyslu skupiny reálné a logicky konstruované. Školní třída by pak podle autora patřila do reálné skupiny, protože jsou si žáci vědomi své příslušnosti ke skupině. Navíc skupina sama o sobě vykazuje několik dalších znaků. Je také nutné říci, že ve škole a školní třídě probíhají určité procesy. Kořa (2011, s. 119) se podrobněji zaměřuje na zvláštnosti socializace ve škole. Říká, že v této instituci dochází k socializaci prostřednictvím řádu, který je nutné dodržovat. Škola vytváří vlastní pravidla provozu i mezilidského soužití a vytváří tak sociální organismus, který je odlišný od okolního světa.

Všechny specifika školní třídy se pokusím v následující kapitole objasnit. Zaměřím se především na vztahy mezi členy skupiny a to, čím jsou ovlivněny. V druhé podkapitole vysvětlím možnosti, jak tyto specifika ve třídě zkoumat.

3.1 Charakteristika školní skupiny a vztahy ve třídě

Školní třída je malou, respektive střední sociální skupinou, v níž jsou utvořeny malé podskupiny s úzkými vztahy. Ačkoliv jsou malé skupiny často vymezovány počtem členů, Petrušek uvádí, že je mnohem lepší malou skupinu vymezovat podstatnými znaky (Petrušek, 2009, s. 98). Ty jsou typické i pro školní třídu, která je ve středu mého zájmu.

Petrušek (2009, s. 98-100) uvádí několik charakteristik sociální skupiny. Jako první je důležitá bezprostřední interakce mezi členy. Čím je jejich setkávání častější, tím více je skupina stabilnější. Samozřejmě to platí pouze v případě, že jde o interakci konstruktivní, věcnou a emocionálně pozitivní. Časem si také skupina vytvoří svůj vlastní jazyk, který zahrnuje přezdívky, kódy a osobité pojmenování. Díky této rozvinuté komunikaci a pravidelné interakci se ve skupině utvářejí relativně pevné vztahy. Jejich vzniku přispívá i dlouhodobé trvání skupiny a společný cíl (což v případě školní třídy může být dokončení ročníku nebo ukončení povinné školní docházky).

Hrabal (2002, s. 9-12) pokládá za nejdůležitější znak malé sociální skupiny intenzivní interpersonální vztahy mezi všemi členy. Právě z tohoto důvodů nepovažuje školní třídu za malou skupinu v pravém slova smyslu. Školní třídu popisuje jako formální skupinu, ve které se postupně vytvoří neformální vztahy. Oproti Petrusovi zmiňuje také, že každá sociální skupina má své skupinové hodnoty, které jsou uspořádány ve skupinovou hierarchii hodnot. Autor upozorňuje na fakt, že každý je členem hned několika sociálních skupin a skupinové hodnoty jednotlivých skupin mohou být v rozporu. U žáků/ynů může být hodnota vzdělání v rodinné hierarchii hodnot na různém místě a tak ovlivňovat motivaci ke školní práci.

Pokud skupina funguje, musí se zákonitě začít členit. Dochází k diferenciaci rolí, které se projevují ve dvou úrovních. Ve skupině vznikají role spojené se společnými činnostmi a role spojené s emocionálními vztahy. Pozice obsazují jedinci se silnou autoritou a méně schopní či méně sebevědomí jedinci jsou odsunuti na okraj skupiny. V některých skupinách se objevují role šaška nebo dokonce obětího beránka. Jednotliví členové skupiny si také uvědomují, že do této skupiny patří a všímají si odlišností od skupin jiných. Každá skupina má své hodnoty a pravidla a tudíž i na ně navazující systém sankcí (Petrušek, 2009, s. 98-100). Jak se tedy utvářejí ve třídě vztahy?

Člověk je motivován k činnosti, která je směřovaná vůči ostatním jedincům, prostřednictvím široké škály svých sociálních potřeb. V této interakci se také sociální potřeby nadále rozvíjí a diferencují. K tomu dochází zvláště ve styku s vrstevníky. Jedinec se postupně začíná orientovat na partnerské, kooperativní vztahy nebo na vztahy uplatňující sociální vliv na druhé. V prvním případě jde o dominanci potřeby pozitivních vztahů, ve druhém případě u dítěte dominuje potřeba sociálního vlivu či prestiže (Hrabal, Man, Pavelková, 1984, s. 41-42). Tyto motivy následně vedou k utváření vztahů ve skupině. Tvoří se určitá hierarchie a jednotlivým žákům/ynům jsou přiřazeny role. Čapek (2010, s. 79) uvádí, že vztahy mezi žáky/němi ovlivňují klima třídy. Pokud je klima dobré, může mít příznivý vliv na vztah spolužáků a spolužacek ke škole. Zejména u starších dětí může být dobrý kolektiv důvodem, proč ráno vstát z postele a jít do školy. Velký podíl má na tom i výše uvedené členění skupiny. Zaměřím se nyní podrobněji na role ve skupině a na sociální strukturu třídy.

3.1.1 Sociální struktura třídy

Každému členovi ve skupině je přiřazena určitá role, tedy určité očekávání toho, jak by se měl chovat, co by měl dělat. Někdy je daná role přiřazena jedinci dobrovolně, jindy nedobrovolně. Říčan (2008, s. 207) uvádí, že ve skupinách můžeme rozdělit role na formální a neformální. Formální role jsou jasně definovány, většinou svěřením určité funkce (ve školní třídě to může být např. třídní pokladník). Neformální role jsou členy skupiny zaujímaný spontánně a je jich velké množství (např. role třídního šaška, role toho, komu se můžeme svěřit). Obě skupiny rolí se navzájem kříží a kombinují. Každá skupina má svého vůdce, kterým bývá silný jedinec s největším vlivem. Svou roli může získat mimořádnou aktivitou či obětavostí, osobnostní nebo odbornou autoritou apod. Weber (1921, in Hayesová, 2011, s. 64) definoval u vůdců tři zdroje autority: racionální, tradiční a charizmatickou autoritu. Racionální autorita vychází z přesvědčení, že je vůdce legitimním reprezentantem norem. Tradiční autorita čerpá z víry v důležitost tradice a kontinuity a charizmatická autorita je důsledkem povahy vůdce. Můžeme tyto zdroje autorit najít i v prostředí školní třídy?

Racionální autorita může být ve školním prostředí podporována prostřednictvím vyučujících. Pokud dítěti svěřují většinu důležitých úkolů, mohou toto počínání jeho spolužáci a spolužačky vnímat jako určující faktor pro zvolení daného dítěte vůdcem. Tradiční autorita se v prostředí třídy nejspíš bude hledat hůře. Může jít o vůdce, který si svou roli získal např. díky vedení studentského spolku (pokud by tomu tak bylo zvykem). Nejčastěji se, dle mého názoru, budeme ve třídách setkávat s charizmatickou autoritou, která vzniká díky osobnostním povahám jedince.

Hrabal (2002, s. 74-76) uvádí, že žák/yně ve vedoucí pozici mívá obvykle vysokou oblibu i vliv a představuje jádro třídy jako neformální skupiny. Do vedoucí pozice jedince většinou dostanou osobní charakteristiky, které do určité míry odpovídají představám skupiny, jejím hodnotám a normám. Jakmile jedinec pevně zaujme vedoucí pozici, stává se tím, kdo spoluurčuje cíle, hodnoty a normy skupiny. Ovlivňuje skupinové postoje k učení, k vyučujícím a ke spolužákům/spolužačkám.

Hrabalova charakteristika je oproti charakteristice Webera odlišná. Weber hovoří o vůdci ve smyslu vlivného žáka/yně, který/á se na svou pozici může dostat trojím

způsobem. Dále však ve svém členění nehovoří o rozdílech jednotlivých vůdců. Chovají se snad charizmatičtí vůdci stejně, jako vůdci racionální či tradiční? Weber podrobněji nerozebírá, co vlastně role vůdce obnáší a zda a jak je spojena se vztahy v kolektivu. Hrabal používá označení „žák ve vedoucí pozici“ a říká, že nejčastěji se jím stává dítě, které je vlivné i oblíbené. Upozorňuje také na to, že vedoucí pozice dítěte je legitimizována skupinou, tedy že takový jedinec vlastní osobnostní charakteristiky, které se slučují s představami skupiny. Dále také Hrabal (2002, s. 15) uvádí, že bez existence vůdce se skupina postupně rozpadne. Nyní se vrátím k dalším rolím, se kterými se ve třídě můžeme setkat.

Říčan (2008, s. 207) uvádí, že vedle nejvlivnějšího žáka mívá skupina i žáka s největší důvěrou. K takovému jedinci si často spolužáci a spolužačky chodí pro radu nebo u něj hledají citovou oporu. Na vůdce skupiny navazují další role, které se liší ve vztahu k němu. Jedinec, který si získává důvěru a respekt vůdce i ostatních členů, je často nazýván pobočník. Hned po něm následují řadoví členové skupiny, kteří se nechávají vést a nejsou příliš konfliktní. Existují však i členové, kteří zastávají tzv. opoziční roli. Svě schopnosti používají ke kritice vůdce skupiny (mnohdy proto, že by chtěli být na jeho místě). Dobré vztahy mezi jednotlivými členy zajišťují role „hromosvodu“, na kterých se vybíjí agrese skupiny. Jedinec s takovou rolí je často viněn z nezdarů skupiny, ze vznikajících konfliktů apod. Každá skupina se zastoupením jednotlivých rolí liší. Některé se ve školní třídě vůbec objevovat nemusí nebo naopak přibudou jiné, které Říčan ve své knize nezmiňuje.

Hrabal (2002, s. 71-81) hovoří (vyjma výše popsaného žáka ve vedoucí pozici) o dalších pěti častých pozicích ve třídě. Jako první popisuje dítě, které je v kolektivu neoblíbené, nevlivné a zároveň školsky neúspěšné. Tyto tři pozice jsou velmi nevýhodné pro vývoj jedince a často souvisí se sociální maladaptací a vývojovou opožděností. Takové dítě je pak třídou odmítáno a tak je nežádoucí vývoj dále podporován. Další pozici ve třídě obsazuje izolovaný žák/yně. Vyznačuje se často tím, že není zbytkem třídy ani přijímáno ani odmítáno a zároveň má nízký vliv. Jeho/její interakce se skupinou bývá často jednostranná. Autor dále uvádí, že o těchto dětech se spolužáci a spolužačky spontánně nevyjadřují a často se chovají tak, jako by pro ně neexistovali. Dalšími dvěma pozicemi jsou žáci/žákyně, u kterých silně převažuje jeden z indexů. Pokud je dítě více vlivné než oblíbené, jeho postavení se odráží ve stavu a vývoji třídy jako celku i v interpersonálních

vztazích. Naopak oblíbené dítě s menším vlivem má ve školní třídě spíše centrální než vedoucí pozici. Je tím, kdo je v centru interpersonální komunikace a je ostatními přijímáno především díky pozitivnímu emocionálnímu ladění a altruistickému chování k ostatním. Poslední je „žák v nevýrazné pozici“, který se většinou nachází ve středu hodnocení třídy.

Říčan i Hrabal popsali pět dalších pozic, které se mohou ve skupině objevovat. Nakolik jsou si jejich dělení podobná? Říčan ze začátku říká, že skupina by měla mít jedince s největší důvěrou. U Hrabalova členění bychom podobné charakteristiky mohli najít u oblíbeného dítěte s menším vlivem. Další pozicí je dle Říčana pobočník, který má ve třídě také velký vliv. Podobnou pozici nalézáme i u Hrabala pod dítětem vlivným, ale méně oblíbeným. Většinu třídy pak tvoří jedinci s průměrným hodnocením vlivu i obliby. Říčan tyto děti nazývá řadovými členy, Hrabal je pojmenovává jako děti v nevýrazné pozici. Předposlední pozice, o které mluví Říčan, je zastávání opoziční role. V Hrabalově dělení tomuto záměru žádná pozice neodpovídá. Nakonec mluví Říčan o jedincích, kteří fungují jako skupinový hromosvod všech potíží a nezdarů. Hrabal takovou pozici v dělení nemá, ale jeho pozice izolovaného dítěte a vlivného avšak neoblíbeného dítěte mohou být rizikové. Naznačuje, že dítě v této pozici se může stát skupinovým „hromosvodem“.

3.2 Možnosti zkoumání školní třídy

Aby se s rolemi ve třídě, popsanými v předchozí kapitole, dalo pracovat, bylo nutné vytvořit nástroje, kterými by se vztahy daly měřit. Čapek (2010, s. 93) uvádí, že k měření třídy mohou být využity dva postupy. V prvním jde o zaměření na co největší objektivitu. Zadávací využívá co nepřesnější nástroje a snaží se neovlivňovat aktuální dění a stav (př. kamerové záznamy). Druhá cesta měření využívá sběru subjektivních výpovědí. Zaměřuje se na pocity, hodnocení a přání zúčastněných (př. dotazníky, rozhovory). Autor však píše, že i u subjektivních výpovědí je někdy snaha o objektivaci, které se docíluje reprezentativním vzorkem, konkrétním zaměřením otázek apod.

Hrabal (1989, s. 33-34) také hovoří o vztahu introspekce a objektivity v diagnostice třídy. Hlavní složitostí diagnostiky je podle autora předmět poznání, tedy lidská osobnost, která je sama o sobě složitá. Navíc je nepřístupná přímému poznání druhých člověkem.

Vnitřní pochody lze tedy zachytit pouze introspekci. Vnější činnosti a její výsledky jsou sice dobře kontrolovatelné, avšak mají k lidské psychice složitý a interindividuální vztah. Autor upozorňuje na to, že se již dlouhou dobu hledá přístup, který by zvýšil objektivitu údajů a metod, prohloubil psychologickou analýzu a omezil chyby a zkreslení. V souvislosti s tímto vývojem se vyhranily dva přístupy, které stojí v protikladu. Jeden směr se přiklání k psychometrické diagnostice a druhý ke kazuistické diagnostice. Postupem času se však tyto přístupy začaly kombinovat a dnešní postupy mohou mít jak psychometrické tak kazuistické metody.

Oba autoři hovoří o dvou vyhraněných rozdílech v přístupu k diagnostice. Hrabal popisuje přístup, který využívá kazuistiky a přístup, který využívá ke svým závěrům především číselná vyjádření. Říká, že později diagnostika přijala vzájemnou kombinaci obou metod. Petruskovo vysvětlení také rozděluje dva přístupy, avšak ty nejsou tak radikálně odděleny, jako tomu je u Hrabala. Petrusek hovoří o objektivním měření jako o situaci, která je v nejlepším případě dobře zachycena bez sebemenšího vlivu výzkumníka/ce. Nezmiňuje se však o objektivitě jako o číselném vyjádření. Chápe ji spíše jako omezení vlivu výzkumníka či výzkumnice. Jaké nástroje jsou u nás nejvíce používány?

Mareš a Křivohlavý vypracovali v roce 1995 přehled přístupů ke zkoumání školní třídy. Veškeré metody shrnuli do sedmi přístupů, které se liší v přístupu ke školní třídě i v zájmu zkoumání badatele. Jako první popsali sociometrický přístup, který se zaměřuje na školní třídu jako sociální skupinu a naprosto z jejího studia vynechává vyučující. Předmětem zájmu je především struktura třídy a sociální vztahy.

Druhý přístup je organizačně sociologický. Ten pohlíží na třídu jako na organizační jednotku, kterou řídí učitel/ka. V centru pozornosti je týmová práce a jistota při plnění úkolů. Další je interakční přístup, ve kterém je objektem studia školní třída spolu s učitelem/kou a zaměřuje se na interakce v průběhu vyučování. Jako čtvrtý okruh přístupů autoři vymezili pedagogicko-psychologický přístup, který stejně jako předchozí přístup zkoumá třídu a vyučujícího. Zajímá se však více o spolupráci žáků ve třídě a v malých skupinkách.

Ještě větší okruh lidí zahrnuje do studia školně-etnografický přístup. Objektem je, mimo zmiňovanou třídu a vyučujícího, celý přirozený život školy. Badatel/ka se pak

zajímá o celkové fungování a klima třídy, zaměřuje se na vnímání a hodnocení aktérů. Naprosto odlišné zájmy má vývojově-psychologický přístup, ve kterém je důležitá žákova osobnost a školní třída je vnímána jako sociální prostředí, ve kterém se osobnost žáka rozvíjí. Tento přístup je typicky používán v období prepuberty a puberty.

Poslední přístup je sociálně-psychologický a enviromentalistický. Autoři jej popisují jako nejrozšířenější přístup. Školní třída je chápána jako prostředí pro učení a spolu s žáky/němi a vyučujícími se stává objektem studia. Cílem je zjistit kvalitu a složky klimatu ve třídě, případně žáky a žákyněmi preferovanou podobu (Čáp, Mareš, 2007, s. 571-574).

V této práci se zaměřím na školní třídu jako na sociální skupinu a budu podrobněji zkoumat sociální vztahy a strukturu třídy. Proto se v následující kapitole budu věnovat bližšímu popisu sociometrického přístupu.

3.2.1 Sociometrická diagnostika

Sociometrické metody využívají jako nezávislé proměnné kohezi třídy, integrovanost třídy, sympatie mezi žáky a vliv žáků ve třídě. Závislou proměnnou pak bývá školní úspěšnost, výkonnost žáků nebo jejich chování. Jednou z nejznámějších sociometrických diagnostických metod je SORAD (sociometricko-ratingový dotazník), jehož autorem je Vladimír Hrabal (Čáp, Mareš, 2007, s. 572). Autor sám uvádí, že se díky tomuto nástroji dají získat vzájemné údaje o interindividuálních vztazích mezi žáky a žákyněmi ve třídě a zároveň i osobnostní charakteristiky, které s interindividuálními vztahy souvisejí. Výsledky je tak možno analyzovat z hlediska celé třídy (její charakteristiky a strukturu), ale i z hlediska pozice a role jednotlivých žáků/yň ve skupině. Hrabal považuje za výhodu dotazníku jeho snadnou použitelnost a dosažitelnost pro vyučující. Díky SORADu je možné o třídě získat mnoho informací, ale jeho správná interpretace předpokládá porozumění údajům z hlediska struktury vztahů, osobnosti i skupiny (Hrabal, 1989, s. 99).

Prvním důležitým bodem je správné zadání SO-RA-Du. Hrabal (1989, s. 99-100) uvádí, že je žáky/ně nejdříve nutné motivovat k vyplnění. Poté je nadiktován seznam všech

žáků/yně ve třídě, nejprve jména chlapců a pak děvčat. Všechna hodnocení se odehrávají na pětibodové stupnici, přičemž jednička je nejlepší hodnocení a pětka nejhorší. Jako první zadavatel/ka položí otázku týkající se vlivu ve třídě a vybídne žáky/ně, aby ke každému spolužákovi a spolužačce napsali jak velký vliv má na ostatní (1 – nejvlivnější žák třídy, 2 – patří mezi několik nejvlivnějších, 3 – má průměrný vliv jako většina žáků, 4 – má slabý vliv, 5 – nemá žádný nebo téměř žádný vliv). Po dokončení hodnocení je položena otázka na sympatie vůči každému spolužákovi a spolužačce (1 – velmi sympatický, 2 – sympatický, 3 – ani sympatický, ani nesympatický, 4 – spíše nesympatický, 5 – nesympatický). V poslední fázi zadávání SO-RA-Du jsou žáci/kyně požádáni, aby své hodnocení sympatií slovně odůvodnili. Autor říká, že stupnice hodnocení je záměrně asymetrická, aby nedocházelo k běžné tendenci posouvat body k pozitivnímu hodnocení.

Následně je třeba data sebrat a zpracovat. Petrušek (1969, s. 152) uvádí, že existují čtyři způsoby, jakými lze sebrané materiály zpracovat. Můžeme data využít k sestavení sociometrických matic, graficky je znázornit v sociogramech, numericky kondenzovat s použitím sociometrických indexů či statisticky zpracovat. Hrabal (1989, s. 100) uvádí pouze dva způsoby zpracování: číselně ve formě matice a graficky ve formě sociogramu. Já ve svém výzkumu využívám data, která jsou uspořádána v matici ve formě sociometrických indexů a jsou tedy kvantitativně zpracovaná, ale lze je použít i pro kvalitativní práci. Zejména pak část, ve které žáci/kyně hodnotí slovně oblibu svých spolužáků/spolužaček. Nyní podrobněji popíši indexy, se kterými budu později pracovat.

V každé třídě jsou uvedené dvě matice. První je matice vlivu a druhá obliby. Pomocí součtu jednotlivých známek dostaneme údaje o celé třídě či podskupině dívek nebo chlapců. Jednotlivé indexy pak získáme aritmetickým průměrem hodnocení. SO-RA-D umožňuje výpočet čtyř indexů: obliby, vlivu, náklonnosti a ovlivnitelnosti (Hrabal, 1989, s. 100-102).

Hrabal (1989, s. 102) vysvětluje, že index vlivu charakterizuje vliv žáka/yně na spolužáky a spolužačky ve třídě. Čím nižší je index, tím vyšší je vliv hodnoceného. Index obliby ukazuje, jak je žák/yně u ostatních hodnocen/a v sympatiích. Tyto dva indexy zjišťujeme díky zprůměrování známek, které dává zbytek třídy. Pokud zprůměrujeme hodnocení vlivu a sympatií u vybraného žáka/yně, dostaneme index ovlivnitelnosti a náklonnosti. Index náklonnosti popisuje Hrabal (1989, s. 103-104) jako údaj, ze kterého lze

usuzovat na přijetí či nepřijetí spolužáků/ček žákem/yní. Index ukazuje na subjektivní adaptovanost jedince tedy na to, jak je žák či žákyně uspokojen/a ze vztahu ke spolužákům/spolužačkám. Index ovlivnitelnosti pak ukazuje, nakolik jedinec dá na názory ostatních ve třídě a na kolik se jimi nechá ovlivnit.

Z popsaných indexů je zřejmé, že se mohou vyskytovat jejich různé kombinace, především pokud jde o vliv a oblibu u ostatních žáků/žaček. Indexy mohou být vysoké nebo naopak nízké a vzájemně tak vytvářejí 4 základní situace, které mohou v hodnocení obliby a vlivu nastat. Hrabal tyto varianty popisuje.

Prvním případem je hodnocení, které zahrnuje vysokou oblibu a vysoký vliv jedince. Toto hodnocení ukazuje na úspěšnou integraci dvou tendencí: společenská nezávislost i prosazení jedince v interindividuálních vztazích a zároveň schopnost utvořit a udržet sociální blízkost s ostatními (Hrabal, 1989, s. 107).

Druhým případem je převaha vlivu nad oblibou. Autor upozorňuje na to, že záleží na velikosti rozdílu. Pokud je rozdíl mezi vlivem a oblibou mírný, jde často o výkonného a efektivního vůdce, který dává přednost společenským zájmům a hodnotám před vlastními vztahy. Velký rozdíl mezi vlivem a oblibou pak může být způsoben agresivním dominantním egocentrismem, nerozvinutou afiliací a neschopností identifikovat se se skupinou (Hrabal, 1989, s. 107).

Ve třetím případě se převaha vlivu a obliby otočí. Pokud převažuje obliba nad vlivem je jasné, že je jedinec mezi spolužáky a spolužačkami oblíben. Nízký vliv však může naznačovat rozvinuté allocentrické potřeby uspokojování potřeb ostatních. Pokud je rozdíl mezi oblibou a vlivem velký, může být uspokojování potřeb druhých na úkor vlastního rozvoje, zdravého sebeprosazení nebo na úkor skupinových postojů a vztahů (Hrabal, 1989, s. 107).

Poslední možnou variantou je nízká obliba i nízký vliv. Tento případ signalizuje sociální maladaptaci. Autor uvádí, že může jít o sociální nezralost či patologii skupiny. Častěji se však jedná o menší či větší sociální retardaci (Hrabal, 1989, s. 107).

3.2.2 Výzkumy zkoumající školní třídy

V této kapitole se pokusím popsat několik studií, které tematicky souvisejí s mou vlastní prací. Jako první zmíním několik výsledků z výzkumu školních tříd a následně popíši výzkumy specializující se na gender ve školním prostředí. Zaměřím se výhradně na studie z českého prostředí, aby byly zjištěné poznatky co nejlépe porovnatelné s výsledky mého výzkumu.

Ve výzkumech českých škol se často hovoří o klimatu, které ve školních třídách a ve školách samotných panují. Lašek spolu s kolegy/němi zkoumal klima v 3. – 6. třídách, v 8. – 9. třídách základní školy a na středních školách. Při hodnocení klimatu svou pozornost zaměřil i na dívky a chlapce.

Ve výsledcích zkoumání 3. – 6. ročníku základní školy se ukázalo, že dívky si více všimají třenic ve třídě. Toto chování působí na dívky rušivě a vnímají ho jako nepřijetí řádné, žákovské role. V jejich odpovědích se objevilo přání, aby ve třídě bylo méně třenic. Dále by uvítaly méně soutěživosti, méně obtížnou školní práci a větší soudržnost. Chlapci si přáli stejné změny, až na snížení soutěživosti. Z výsledků zkoumání vyplývá, že spokojenost chlapců souvisí s vyšší prožívané soudržnosti. Ta ovšem klesá spolu s vysokým počtem třenic. Zároveň vysoká soutěživost znamená pocit větší obtížnosti školních úkolů. V obou případech jde o paradoxní přání chlapců. Přejí si méně třenic, které ale rostou společně se soutěživostí, kterou si snížit nepřejí ba naopak. Zároveň pro svou spokojenost chtějí nízkou obtížnost úkolů, která však pocitově roste se soutěživostí (Lašek, 2007, s. 61-64).

V 8. – 9. třídě základní školy se ukázalo, že chlapci pocítují lepší vzájemné vztahy než dívky. Naopak učitelovu/učitelčinu pomoc a podporu pocítují méně než dívky. S tím souvisí i jejich nižší míra orientace na úkoly. Jediné přání chlapců je znát jasná pravidla při výuce. Dívky naopak více touží po lepší kvalitě vztahů a po větší míře pořádku než chlapci. Autor si navíc všiml toho, že dívky udržují vysokou míru organizovanosti a pořádku a to jim brání v lepším navazování kontaktů. To zřejmě souvisí i tím, že lepší vzájemné vztahy pocítují chlapci a dívky po nich touží (Lašek, 2007, s. 88-91)

Klima tříd u středoškoláků je v ladění podobné 8. – 9. třídám základní školy. Ve vnímání klimatu dívkami a chlapci jsou významné rozdíly. Chlapci opět pocítují lepší

úroveň vzájemných vztahů. Také považují pravidla při hodinách za jasnější než dívky. Ty jsou oproti chlapcům výrazně více orientovány na úkoly. Přejí si významně zlepšit kvalitu vztahů ve třídě a více vyjasnit pravidla při vyučování. Orientace na úkoly souvisí se zlepšením vztahů, neboť dobré známky dívkám zaručují lepší sociální postavení ve třídě, především mezi vrstevnicemi (Lašek, 2007, s. 88).

S vzrůstajícím zájmem o genderové studie, se výzkumníci/e začali v oblasti vzdělávání stále více zajímat o gender. Jarkovská (2013, s. 35) uvádí, že se v českém kontextu nevíce upírala pozornost na genderové stereotypy, odlišné vzdělávací aspirace a výsledky a zkoumání chlapeckých a dívčích skupin ve třídě. Nyní se zaměřenost stále více rozšiřuje. Jarkovská zkoumala v rámci etnografického výzkumu genderové reprodukce ve školní třídě. V následujících odstavcích shrnuji její hlavní zjištění.

Jarkovská (2013, s. 88-90) uvádí, že gender není něco, co by školní třídu rozdělovalo na dvě skupiny. Gender není nic stabilního či neměnného, co by determinovalo identitu dětí jako dívčí nebo chlapeckou. S genderem děti aktivně pracují a v různých situacích ho různě akcentují. Nejedná se tedy o nic fixního, ale přesto působí jako normativní očekávání, která děti formují. Výrazné vymykání se pak může způsobit vyloučení z kolektivu. Pluralitu genderových aktivit by měla zachytit genderově citlivá pedagogika a dále s nimi pracovat.

Prvních velkých rozdílů si Jarkovská všimla při sexuální výchově. V diskusi dívkám nebyl dán téměř žádný prostor. Autorka tento fakt zdůvodňuje tím, že se výuka točí především kolem ženského těla a mateřství a tím překračuje zkušenost mladých dívek. Jejich těla jsou zpředměťována a dívky jsou staveny do podřadné společenské pozice právě kvůli spojení s jejich tělesností. Dívčí role je totiž reprezentována jako pasivní (Jarkovská, 2013, s. 127).

Ve výuce se objevuje několik praktik, které přispívají k umlčování dívek a tak se podílí na vymezování genderových pozic dívek a chlapců. Je to především používání maskulinních metafor a maskulinního jazyka, důraz na dvojí standard sexuálního chování (mužská slast a ženská zodpovědnost) a uplatňování sexualizovaného humoru jako performance maskulinity (Jarkovská, 2013, s. 127). Jak vnímají genderové role samotné děti?

Jarkovská (2013, s. 144-145) uvádí, že nejčastěji se v dotaznících objevovaly odkazy k tělesnosti a vizualitě a k očekávaným genderovým rolím. Výzkum ukázal, že děti jasně vnímají stereotypní rozdíly týkající se chování a charakteristik dívek či chlapců. Podle dětí je zřejmé, že ženy mají zastávat role spojené s péčí o rodinu a muži se mají uplatnit ve veřejné sféře. Dívky i chlapci se shodli na tom, že výhodou dívek je vyváženost z „chlapeckého drsnáctví“, jako jsou bitky nebo vulgární projevy. Chlapci pak ještě jako dívčí výhody vnímali, že za ně kluci platí a všichni na ně berou ohled. Vnímají dívky jako ty, které jsou neustále zachraňovány.

4. Gender ve škole

Nyní se ve své práci dostávám k propojení výše uvedených témat, tedy k propojení specifík genderu a školního prostředí. Škola vyžaduje po všech svých žácích/žákyních, aby byli co nevíce úspěšní a tak se zdá, že role školáka je genderově neutrální. Janošová (2008, s. 147) však uvádí, že aspekt genderu působí ve škole stejně jako v jakékoliv jiné oblasti života. Ovlivňuje školní úspěšnost dítěte a jeho vztah ke škole jako k instituci, která je rozhodující pro žákovu budoucí profesi.

V kapitole se budu věnovat genderovým odlišnostem, které se projevují ve školním prostředí. A to nejen ve vyučovacím procesu, ale i ve vrstevnickém kolektivu. Nakonec zmíním několik výzkumů, které se podobnou problematikou zabývaly.

4.1 *Role genderu ve vzdělávání*

Vzdělávací systém slouží jako jeden z předávaců kulturních zvyklostí a tak může upevňovat stereotypní vzorce nebo se zasloužit o změnu. Jarkovská (2008, str. 35-36) uvádí, že se velice často setkáváme s tím, že škola přispívá k zachování dosavadní genderové struktury společnosti. Navíc se tato instituce výrazně podílí na socializaci dítěte, která následně hraje roli v jeho začlenění do společnosti. Prezentované stereotypy se navíc projevují i ve vyučovacím procesu. V čem je tedy škola femininní a v čem maskulinní?

Janošová (2008, s. 149-151) se tímto tématem ve své knize zabývá. Uvádí, že je škola více nakloněna dívkám (na nižším stupni) a to především proto, že pozitivně hodnotí vlastnosti, které jsou typičtější u děvčat. Mezi ně patří poslušnost, nenápadnost, orientace na školní práci a pečlivost při plnění úkolů. Toto chování je navíc vyučujícími posilováno a naopak nezávislost a rušivost, které jsou přirozenější chlapcům, působí ve třídě nevhodně. Chlapci jsou tedy nuceni potlačit svou přirozenost, aby byli v procesu vzdělávání úspěšní. Pro chlapce je také nepříznivý poměr mužů a žen mezi vyučujícími. U nás tvoří 80-90 % vyučujících ženy a tak jsou chlapci ochuzeni o zprostředkování dalšího mužského vzoru (nebo jediného mužského vzoru, pokud v rodině také chybí muž). Zvláště

u chlapců z nižších sociálních vrstev pak může docházet k problému akceptovat ženu v nadřazené pozici, který je způsobený tradičními představami o dominanci mužů.

Nesouhlasné chování je v pozdějších ročnících podpořeno zvyšující se solidaritou s kolektivem třídy. Chlapci považují za větší hodnotu patřit do kolektivu, než se zavděčit vyučujícím. Z toho plynou projevy lhostejnosti při kárání nebo špatné klasifikaci. Autorka zmiňuje také to, že jsou chlapci více pod dohledem učitelů než dívky a častěji jsou kárání (Janošová, 2008, s. 149-151). Valdřová (in Smetáčková, 2007b, s. 36-37) toto tvrzení upřesňuje. Podle ní nejde pouze o častější kárání, ale obecně o větší pozornost vůči chlapcům. Vyučující je častěji vyvolávají navzdory tomu, jak často se hlásí, rychleji reagují na jejich připomínky, než je tomu u dívek, rozvíjejí jimi nastolená témata a dovolují jim přerušovat dívky.

Odlišné je také úkolování dívek a chlapců. Jarkovská (in Smetáčková, 2007a, s. 14) popisuje typické úkoly, které jsou vyžadovány po dívkách a po chlapcích. Dívky jsou častěji pověřovány úpravou třídy, jako je starost o květiny. Chlapci naopak častěji pomáhají nosit učebnice nebo pomůcky. Valdřová (in Smetáčková, 2007b, s. 37-38) dodává, že typicky dívčí úkoly vyžadují trpělivost, spolehlivost a estetičnost. Autorka upozorňuje na to, že se jedná o tzv. neviditelné práce, které nejsou nijak náročné, ale potřebují pravidelně opakovat. Na rozdíl od dívek jsou chlapcům svěřovány úkoly, které vyžadují fyzickou sílu, intelekt. Tyto aktivity jsou dobře viditelné a ocenitelné a mají tak vyšší prestiž. Jarkovská (in Smetáčková, 2007a, s. 14) upozorňuje na význam těchto genderových rozdílů. Přestože se většina vyučujících domnívá, že rozdíly mezi dívkami a chlapci nedělá, v pedagogické komunikaci se genderovým vlivům nelze vyhnout. Jsou tak ovlivňovány naše očekávání, prožívání i způsoby reakcí v různých situacích.

4.2 Problematika genderu v třídním kolektivu

Ve většině českých škol jsou třídy smíšeného typu a mohlo by se zdát, že právě tento způsob výuky zajišťuje rovné zacházení a smývá tak rozdíly mezi dívčím a chlapeckým vzděláváním, které bylo patrné v dřívějších letech. Jarkovská (in Smetáčková, 2007b, s. 25) však uvádí, že sdílení jedné třídy oběma pohlavími nezaručuje rovné

zacházení. Naopak některé výzkumy prokázaly, že dívky dosahují lepších výsledků v segregovaných třídách. Jedná se zejména o předměty, ve kterých obvykle vynikají chlapci, jako je matematika, fyzika a informatika. Podle autorky tento významný rozdíl zapříčiňuje strach, který mají dívky z posměchu chlapců (kdyby neuspěly) a z možné nedostatečné ženskosti a přitažlivosti (kdyby dosahovaly vynikajících výsledků).

V takto smíšených třídách následně dochází k tvorbě různých podskupin. Jak jsou na tom s přátelstvími dívky a chlapci? Jsou mezi nimi nějaké zásadní rozdíly? Thorne (1993, s. 50-51) poukazuje na rozdílnost vznikajících skupin ve školním prostředí a mimo něj. Zatímco ve škole vznikají převážně homogenní skupinky, ve volném čase převládají skupinky heterogenní. Autorka tuto zvláštnost vysvětluje jako naprosto pochopitelné přizpůsobení se prostředí. Ve škole jsou děti hodnoceni svými vrstevníky a tak se raději chovají v souladu se svou genderovou rolí. Odlišné chování by totiž mohlo u spolužáků a spolužaček vzbuzovat posměch.

Nyní se podrobněji zaměřím na skupinky dívek a chlapců vznikající ve školní třídě, jelikož tato skupina bude následně předmětem mého zkoumání. Jako první popíši chlapecké skupiny a to, čím se vyznačují. Janošová (2008, s. 142) používá pro přátelství chlapců slovo parta a považuje ho za nejvíce výstižné. Strukturu party udržuje sociální vliv a dovednosti jednotlivých členů, přičemž v jádru skupiny bývá vůdce a jeho blízcí kamarádi. Ostatní členové jsou spíše na okraji a jejich zastoupení je dosti proměnlivé. Je tedy evidentní, že chlapecká skupina má hierarchické uspořádání podobné tomu, které bylo popsáno v kapitole 3.1. Charakteristika školní skupiny a vztahy ve třídě. Je třeba upozornit také na to, že o postavení ve skupině musí chlapci bojovat. Svůj status mohou získat díky své síle, šikovnosti a dalším atraktivním dovednostem. Jarkovská (in Smetáčková, 2007b, s. 27) přidává informaci o tom, že chlapecké subkultury mají často ve třídách sabotující charakter, čímž se distancují od školního dění a vytváří si tak určitý typ mužskosti. Ten doprovází drsnáctví, emoční nepřístupnost, nekooperativnost. Tyto projevy se nejčastěji objevují u chlapců ze sociálně znevýhodněných skupin, kteří nevnímají vzdělání jako prostředek společenského vzestupu.

Dívčí skupiny mají odlišný charakter. Janošová (2008, s. 142-143) uvádí, že dívky nejčastěji tvoří dyády či triády nejlepších kamarádek bez výraznějších hierarchických postavení. Rovné postavení si dívky udržují hledáním kompromisů a útekem od

konfliktů. To však nakonec může způsobit řešení konfliktů nepřímo prostřednictvím pomluvy. Pokud se přeci jen rozhodnou řešit situaci z očí do očí, jedná se většinou o formu přesvědčování, které má aktuální konflikt co nejrychleji vyřešit. Na rozdíl od chlapců, jsou v dívčích skupinách častěji vyznávána nejlepší kamarádství. Autorka to vysvětluje větší sdílností děvčat, které si častěji povídají o různých věcech. Vzhledem k této potřebě sounáležitosti je pak velmi časté, že se při menší neshodě přátelství rozpadne. Jarkovská (in Smetáčková, 2007b, s. 27) nahlíží na dívčí skupiny z trochu jiného hlediska. Podle autorky se, především v posledních desetiletích, objevili skupiny dívek, které si zakládají na odporu proti škole i celé společnosti. Jejich chování je doprovázeno drsnějšími projevy, než je tomu u chlapců. Bojují i proti genderovému řádu, což vyučujícím stěžuje a komplikuje práci. V důsledku toho mohou být jejich reakce na chování dívek drsnější a mohou dospět k definitivnímu zavržení.

Výše uvedené odstavce ukazují, že mezi skupinami dívek a chlapců existují veliké rozdíly. Ty se však v průběhu povinné školní docházky mění. V prvních ročnících jsou od sebe homogenní skupiny separované, ve vyšších ročnících se nechtě kontaktovat druhé pohlaví vytrácí a nastupuje erotický zájem o opačné pohlaví. Tyto proměny doprovázejí další změny ve strukturách skupin a mohou se stávat předmětem konfliktů. Janošová (2008, s. 144-146) navíc uvádí, že v mladším a středním školním věku bývá u dětí častá nechuť ke spolupráci ve smíšených skupinách. Pokud při práci není přítomen vyučující, žáci a žákyně se mezi sebou nesnaží příliš dohodnout. Nakonec většinou dívky odmítnou pokračování takovéto spolupráce. Autorka dále uvádí, že na přelomu mladšího školního věku a puberty bývá nejatraktivněji hodnocena dívka, která má spíše chlapecké zájmy a dává přednost hře s chlapci. Pro důvěrné přátelství však bývá vyhledávána spíše dívka s femininními rysy. U chlapců dosahují nejvyšší prestiže ti, kteří vykazují nejvíce maskulinních rysů. Dívkami jsou však pozitivně hodnoceni i takoví chlapci, kterým nevadí přítomnost dívek nebo dívčí zájmy. V tom můžeme spatřovat počátek zájmu o druhé pohlaví a tedy i o jejich zájmy.

Empirická část

---

5. Téma a cíl výzkumu

Má práce se zabývá vývojem vztahů ve smíšených skupinách. K analýze jsou použita data ze sociometrických ratingových dotazníků a cílem je vytěžit tento nástroj z hlediska genderových vztahů. Zaměřím se na popis třídních skupin vzhledem k věku, velikosti a složení tříd.

Data, která v práci analyzuji, jsou seminárními pracemi vyučujících, kteří si dodělávají vzdělání na pozici výchovného poradce/kyně. Zpracované materiály tak pocházejí z různých míst České republiky. Odevzdané práce využívají k diagnostice třídy SO-RA-D a podrobně popisují složení a vztahy ve vybrané třídě. Takových podrobných sond do třídních kolektivů bývá ročně vytvořeno několik, avšak dále s nimi nikdy nebylo pracováno.

Tento způsob zkoumání třídy se na školách často používá. Metoda je užitečná při situacích, kdy je nutné s kolektivem pracovat z důvodu šikany, špatných studijních výsledků, záškoláctví, apod. Často se ale také používá preventivně nebo screeningově v celé škole. Ve většině případů zadavatele zajímají pouze takové výsledky, které souvisí s jeho zakázkou. Ale může nám být tento nástroj ještě více užitečný? Může nám poskytnout informace o postavení dívek a chlapců v kolektivech? V manuálu sociometrického ratingového dotazníku jsou doporučeny postupy, které se týkají celé třídy či jednotlivých dětí. Protože jsou v naší zemi třídy smíšené, ve vyhodnocování výsledků jsou zohledněny dívčí a chlapecké podskupiny a vztahy mezi nimi. SO-RA-D tedy zahrnuje skupinové i individuální skóry, které ve své práci využiji k podrobnější genderové analýze.

5.1 Výzkumné otázky

Před začátkem podrobného zkoumání získaných dat jsem definovala několik výzkumných otázek. Zajímají mě genderové charakteristiky tříd a jejich proměna v čase. Pro lepší orientaci jsem otázky rozdělila do tří skupin.

1. Genderová analýza z hlediska věkových skupin
  - Jaký je trend v jednotlivých věkových skupinách? Liší se třídní oblíba a vliv v průběhu adolescence?
  - Mění se soudržnost skupin dívek nebo chlapců v různých věkových skupinách?
  - Mění se vztahy mezi dívčí a chlapeckou podskupinou v průběhu adolescence?

2. Genderová specifika ve třídách
  - Je ve věkové skupině třída, která se vymyká rozptylu skupiny? Čím je to způsobeno?
  - Ovlivňuje genderové složení třídy její kohezi?

3. Charakteristika okrajově umístěných dětí
  - Jaký je rozdíl v sociometrických parametrech mezi nejvíce a nejméně oblíbenými dětmi? Je tato variace stejná u chlapců i dívek?
  - Co naplňuje charakteristiku dobrého kluka/dobré dívky? Jaké charakteristiky jsou přisuzovány nejméně oblíbeným chlapcům a dívkám? Mění se tyto charakteristiky v průběhu let?

6. Metoda a nástroje zpracování dat

V této kapitole blíže popíši získaná data, která jsem měla k dispozici pro sekundární analýzu. Jak jsem již uvedla výše, zdrojem mi byly seminární práce vyučujících, kteří diagnostikovali jednu třídu v rámci vzdělávání na výchovného poradce. Ze všech svěřených prací, jsem vybrala ty, které používali k diagnostice třídy SO-RA-D. Následně jsem z práce získávala data, která jsou pro mou analýzu užitečná. Zpracovala jsem celkem 50 tříd z různých míst České republiky, které jsem následně rozdělila do 3 věkově navazujících skupin. První skupina se skládá ze 17 tříd a zahrnuje 5. - 7. třídu základní školy, včetně prvních dvou ročníků víceletého gymnázia (2x 5. třída, 7x 6. třída, 8x 7. třída). Druhou skupinu tvoří 15 tříd a zahrnuje 8. a 9. ročníky základní školy a 3. - 4. ročník víceletého gymnázia (12x 8. třída, 3x 9. třída). Poslední skupinu tvoří žáci/žákyně středních škol a středních odborných učilišť. Skupina zahrnuje celkem 18 tříd od prvního do posledního ročníku středního vzdělávání (4x první ročník, 6x druhý ročník, 4x třetí ročník, 4x čtvrtý ročník).

Toto věkové rozdělení jsem zvolila ze dvou důvodů. Prvním důvodem bylo zařazení do vývojového období podle věku. Langmeier a Krejčířová (2011, s. 117-143) uvádějí, že mladší školní věk zpravidla označujeme od 6-7 do 11-12 let. Následuje období pubescence od 11 (12) do 15 let a nakonec období adolescence od 15 do zhruba 20-22 let. Druhým důvodem pro takovéto rozdělení do skupin byl počet zkoumaných SO-RA-Dů. Aby jednotlivé věkové skupiny byly početně vyvážené, přiklonila jsem se k tomu, že mladší školní věk ohraničím 12 rokem. Předpokládala jsem, že většina dětí nastoupila do první třídy v šesti letech a tudíž v tomto věku navštěvují 7. třídu.

Sociometricko-ratingový dotazník je zadáván všem žákům/žákyním ve třídě s žádostí, aby vyplnili všechny uvedené kolonky a nikoho nevynechávali. Hrabal (1989, s. 99-100) uvádí, že je při zadávání dotazníku nutné žáky/žákyně dobře motivovat ke spolupráci. Následně jsou jim rozdané dotazníky se všemi jmény jejich spolužáků a spolužaček. Žáci/žákyně hodnotí u svých spolužáků a spolužaček to, jak jsou vlivní a to, jak jsou oblíbení. Následně jsou ještě požádáni, aby slovně zdůvodnili, proč jsou podle nich jednotliví spolužáci/spolužačky sympatičtí či nesympatičtí. Veškeré bodování probíhá na škále od 1 do 5, stejně jako ve škole.

Data, se kterými jsem dále pracovala, byly průměry jednotlivých tříd a individuální hodnoty žáků a žákyň, které jsem zapisovala do tabulky v excelu. Zajímal mě ročník, počet žáků ve třídě a následně počet dívek a chlapců. Dále jsem se zaměřila na dvě hlavní charakteristiky, které jsou zjišťovány u SO-RA-Du: oblibu a vliv. Hrabal (1989, s. 103-104) popisuje, že index vlivu ukazuje pozici žáka z hlediska jeho podílu na regulaci dění ve třídě a ve vztazích. Čím nižší je jeho skóre, tím vyšší má ve třídě vliv. Index obliby ukazuje pozici žáka/žákyně z hlediska jeho/její oblíbenosti, míru přijetí či odmítnutí. Opět zde platí, že čím nižší číslo dotyčný získá, tím lépe je kolektivem přijímán.

Obě tyto charakteristiky jsem sledovala u celé třídy, uvnitř skupin dívek a chlapců i mezi oběma skupinami. Dále jsem získávala informace o žácích umístěných na okrajích třídy. Zajímali mě nejlépe a nejhůře umístění chlapci a dívky. Vybírala jsem je dle jejich celkové obliby ve třídě a zajímala se i o slovní zdůvodnění jejich umístění. Také jsem sledovala jejich hodnocení vůči ostatním spolužákům ve třídě, tedy náklonnost a ovlivnitelnost. Hrabal (1989, s. 103-104) vysvětluje index náklonnosti, jako údaj, ze kterého můžeme usuzovat afektivní přijetí spolužáků a uspokojení ze vztahu k nim. V pozdějších verzích manuálu SO-RA-Du se objevil index náklonnosti. Ten je vysvětlován jako míra konformity žáka/žákyně se skupinou. Ukazuje přizpůsobenost žáka/žákyně třídní skupině.

6.1 Postup a práce s daty

V této kapitole podrobněji popíši postup práce s daty a metody, které jsem k analýze použila.

Po vypočítání veškerých údajů jsem výsledky zapsala do tabulky v excelu. Následně jsem se zaměřila na určitou výzkumnou otázku a pracovala s odpovídajícími údaji. Veškerá data jsem rozdělila podle věkových skupin a v nich počítala průměrná hodnocení. Abych měla lepší představu o různosti či stejnosti hodnocení ve věkových skupinách, přidala jsem k výpočtům i směrodatnou odchylku. Její velikost nám ukazuje, nakolik jsou si hodnocení jednotlivých tříd ve skupině podobná. Čím vyšší hodnoty směrodatná odchylka dosahuje, tím vyšší je rozdílnost hodnocení tříd ve skupině. Dále

jsem pracovala se směrodatnou odchylkou v rámci určení rozptylu skupiny. Lépe řečeno jsem s její pomocí vypočítala interval, ve kterém se pohybují dvě třetiny souboru. Nejedná se tedy o rozptyl v pravém statistickém smyslu slova. Přesto jsem se rozhodla toto označení v práci používat v mnou upraveném významu a to z toho důvodů, abych v každém případě nemusela vypočítaný interval vysvětlovat. V excelu jsem také využila grafické znázornění, do kterého jsem zakreslila informace o dětech ze všech tříd. Tyto údaje jsem následně interpretovala.

Při práci s číselnými údaji jsem nadále použila dva statistické testy, abych ověřila, jestli jsou mnou prezentované výsledky statisticky významné či nikoliv. Protože zkoumaná data nemají normální rozložení, bylo nutné použít testy, ke kterým je potřeba statistický program. Pracovala jsem se dvěma testy. Jako první jsem používala Kruskal-Wallisův test pro více nezávislých souborů, abych porovнала významnost u třídní oblíbenosti a vlivu ve věkových skupinách. Dále jsem pracovala s neparametrickým Wilcoxonovým testem pro dva závislé soubory. Ten mi sloužil v porovnání významnosti mezi jednotlivými skupinami a podskupinami. U jednotlivých výpočtů tak uvádím, zda je rozdíl (na pozorované hladině významnosti 5 %) statisticky významný či nevýznamný.

V posledních kapitolách empirické části využívám k interpretaci dat kvalitativní analýzu. Využívám k ní slovní hodnocení, kterými žáci a žákyně zdůvodňovali své sympatie k ostatním spolužákům/spolužačkám. Jednotlivá hodnocení jsem roztřídila do kategorií a následně porovnávala jejich četnost, proměnu společně s věkem a společný výskyt.

7. Analýza dat

Po zpracování dat jsem začala získané číselné údaje interpretovat. V následujících kapitolách prezentuji postupy a výsledky svého zkoumání.

7.1 Skupinová analýza oblíbenosti a věku

Jako první jsem se zaměřila na genderovou analýzu z hlediska věku, kde jsem zkoumala oblíbenost a vliv celých tříd a vztahy uvnitř i mezi podskupinami dívek a chlapců. První výzkumná otázka je zaměřena na trend v jednotlivých skupinách. Konkrétně, zda se liší třídní oblíbenost a vliv s věkem.

Porovnávala jsem průměry hodnocení jednotlivých věkových skupin a sledovala, nakolik jsou si jejich hodnocení podobná i uvnitř věkových skupin. V tabulce 1 vidíme průměry skupinové oblíbenosti a jejich směrodatné odchylky. Z výsledků lze vyčíst, že jednotlivé věkové skupiny jsou v hodnocení skupinové oblíbenosti celkem konstantní, příliš se neliší. Rozdíl v hodnocení oblíbenosti mezi jednotlivými věkovými skupinami nebyl statisticky významný ($p = 65\%$). Průměrná oblíbenost ve třídách se pohybuje kolem 2,5 bodů, přičemž hodnocení 3 by znamenalo střední oblíbenost. Z výsledku můžeme usuzovat, že se spolužáci a spolužačky ve třídách mají celkem rádi. Můžeme si ale všimnout, že směrodatná odchylka je citelně vyšší u tříd ze středních škol a učilišť. Hodnocení oblíbenosti v jednotlivých třídách bylo tedy různorodější, než v předchozích dvou skupinách, přestože se celkový průměr téměř neliší.

Při hodnocení skupinového vlivu jsou výsledky poněkud rozdílnější. Tabulka 2 ukazuje, že se skupinový vliv pohybuje okolo 3 bodů a je tedy hůře hodnocený, než skupinová oblíbenost. Oproti oblíbenosti je možné zaznamenat určitý vývoj hodnocení. Nejmladší skupina, zahrnující 5. – 7. třídu základní školy, je v hodnocení vlivu skupiny nejmírnější. Žáci a žákyně těchto tříd spíše dávají na názor svých spolužáků a spolužaček a můžeme se domnívat, že jsou třídy více konformní. S rostoucím věkem můžeme v hodnocení zaznamenat změny. Zatímco nejmladší skupina má průměrný skupinový vliv 2,8 bodů,

poslední ročníky základní školy mají 3,1 bodů a studenti středních škol dosáhli skupinového vlivu 3,3 bodů. Tento rozdíl ve věkových skupinách je statisticky významný ($p = 0\%$)

Čím bychom mohli tento vývojový trend vysvětlit? Domnívám se, že hodnocení vlivnosti spolužáků/aček jde ruku v ruce s psychickým vývojem jedince. Mladí v tomto věku jsou více kritičtí ke svému okolí a postupem času začínají být pevnější ve svých názorech. Tento vývoj má jistě dopad na míru konformity ve třídách.

V tabulce 2 si ale také můžeme všimnout, jak rozdílné bylo hodnocení jednotlivých tříd v první a poslední skupině. Zatímco je směrodatná odchylka u 8. – 9. tříd základní školy pouhých 0,1, u zbylých dvou skupin se pohybuje okolo 0,3. Čím může být tento rozdíl způsobený? Proč jsou hodnocení některých tříd ve skupině tak rozdílná? Podobný rozdíl jsem zaznamenala u výše popsané skupinové oblíbenosti. Může tento rozdíl být daný složením jednotlivých skupin?

Tab. 1

OBLIBA	Průměr skupinové oblíbenosti	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	2,48	0,19
8.-9. tř.	2,50	0,16
SŠ	2,49	0,29

Tab. 2

VLIV	Průměr skupinového vlivu	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	2,82	0,29
8.-9. tř.	3,06	0,11
SŠ	3,34	0,30

7.1.1 Skupinová oblíbenost

Zaměřila jsem se tedy na podrobnější prozkoumání jednotlivých skupin. Při hodnocení skupinové oblíbenosti se v jednotlivých hodnoceních nejvíce lišila skupina středoškoláků, i když ve výsledku byl jejich průměr stejný, jako u předcházejících dvou skupin. Celá skupina se skládá z 18 tříd, z nichž některé jsou z gymnázií, některé ze středních odborných škol a některé z odborných učilišť. Sledovala jsem jednotlivá průměrná hodnocení tříd a porovnávala jejich číselné údaje s rozptylem celé skupiny, který se pohybuje od 2,2 do 2,78.

Našla jsem celkem 4 třídy, které se od tohoto rozptylu lišily. Dvě z nich měly nižší hodnocení, než je skupinový rozptyl, a zbývající dvě třídy měly bodování vyšší. Mezi třídy s nízkým skórem obliby patří dvě střední odborné školy. Obě třídy mají celkem nízký počet studentů, 17 a 19 žáků a žákyň. Genderové složení je také velice podobné. Třída s 19 žáky má v kolektivu 14 dívek a jen 5 chlapců. Druhá třída, se 17 žáky, se skládá ze 13 dívek a 4 chlapců. V obou případech jde o nově sestavené kolektivy. Třídy, které měly průměrné hodnocení obliby nad rozptylem skupiny, si již nejsou tak podobné. První třída je první ročník středního odborného učiliště, ve které je celkem 11 spolužáků, z toho pouze jedna dívka. Druhá třída je složena z 21 studentů, z toho je 17 dívek a 4 chlapci. Nejde o nově sestavený kolektiv, ale o 4. ročník střední školy. Zbylé třídy z této věkové skupiny se pohybují v rozptylu, avšak ten je celkem široký. Ze zbylých 14 tříd je jich 8 genderově nevyvážených. Genderovou nevyváženost chápu jako významný rozdíl mezi počtem dívek a chlapců ve třídě, přičemž tento rozdíl musí být alespoň trojnásobný. K tomuto vymezení jsem dospěla proto, že výzkumy z pracovního prostředí ukazují, že je-li ve skupině méně než jedna třetina skupiny jednoho genderového zastoupení, nezbyvá jí nic jiného, než se přizpůsobit většině. Pro přehlednost shrnuji jednotlivé zastoupení dívek a chlapců ve zbylých 14 třídách v tabulce 3. Žlutě označené třídy jsou ty, které mají v zastoupení dívek a chlapců vysoké rozdíly. Mohou rozdíly v početním zastoupení dívek a chlapců ovlivňovat to, jak se spolužáci ve třídě mají navzájem rádi?

Tab. 3

Ročník	Počet žáků	Počet dívek	Počet chlapců	Ročník	Počet žáků	Počet dívek	Počet chlapců
2.	32	1	31	3.	25	3	22
2.	24	19	5	3.	27	16	11
2.	26	18	8	4.	14	7	7
1.	11	0	11	3.	27	4	22
2.	34	1	33	4.	16	7	9
2.	24	20	4	4.	21	16	5
2.	28	19	9	3.	29	17	12

Shrnu-li dosud zjištěné informace, tak mohu konstatovat, že genderové složení tříd má na hodnocení oblíbenosti vliv. Než ale dojdou k jednoznačnému závěru, je nutné prověřit i zbylé věkové skupiny. Pokud by i v jejich třídách byly genderové nevyváženosti, pak nemohu přisuzovat rozdílnost hodnocení tomuto faktoru.

V první věkové skupině je celkem 17 tříd a jejich hodnocení oblíbenosti se pohybuje v rozptylu od 2,28 do 2,66. Věková skupina má celkem 3 třídy, které mají genderové složení nevyvážené a rozdíl v počtu dívek a chlapců je minimálně 3x větší, a to jak v převaze chlapců, tak v převaze dívek. Jejich hodnocení skupinové oblíbenosti se ale pohybuje v rozptylu třídy. V celé skupině jsou jen 2 třídy, které mají hodnocení vyšší, než je skupinový rozptyl. V prvním případě se jedná o 7. třídu s 24 žáky, z nichž je 14 dívek a 10 chlapců. Druhá třída je také sedmým ročníkem s 27 žáky. V kolektivu je 13 dívek a 14 chlapců. Shrnu-li poznatky týkající se nejmladší věkové skupiny, tak mohu konstatovat, že výrazně nevyvážené genderové složení nemá vliv na extrémnější hodnocení oblíbenosti spolužáků.

Skupina 8. a 9. tříd základních škol zahrnuje celkem 15 kolektivů, jejichž rozptyl skupinové oblíbenosti je od 2,34 do 2,66. Žádná ze tříd nemá výrazně genderově nevyrovnaný kolektiv, ale přesto jsou ve skupině 2 třídy s odlišným průměrem. Jedna z nich má nižší index oblíbenosti, než je rozptyl, druhá má index vyšší. V obou třídách je poměr chlapců a dívek vyrovnaný a tudíž soudím, že v této věkové skupině nemá početní složení dívek a chlapců vliv na extrémnější hodnocení. Porovnávání těchto dvou věkových skupin sloužilo k potvrzení či vyvrácení nabízející se teorie o vlivu složení třídy na hodnocení oblíbenosti, kterou jsem si stanovila na základě analýzy skupiny středoškoláků. Přestože se v jedné skupině objevily genderově nevyrovnané kolektivy, bylo to pouhých 18 % oproti 57 % ve skupině středoškoláků. Navíc tyto nevyrovnané třídy měly index skupinové oblíbenosti v rámci rozptylu. Na druhou stranu se objevily rozdílnosti v obou mladších skupinách bez závislosti na genderové nevyváženosti, což by ukazovalo na jinou příčinu extrémnějšího hodnocení. Tato analýza však byla zaměřena pouze na hodnocení nespádající do rozptylu skupiny a na genderově nevyvážené kolektivy. Je přesto možné, že poměr dívek a chlapců oblíbenosti ve skupině ovlivňuje?

Pokud bych nadále předpokládala, že genderová nevyváženost má vliv na nestandardní hodnocení oblíbenosti ve třídě, bylo by nutné skupiny podrobit podrobnější

analýze. Rozhodla jsem se pro porovnání indexů jednotlivých tříd podle genderového složení kolektivů. Zvláště jsem porovnávala průměry genderově nevyvážených tříd s třídami genderově vyváženějšími. V tabulce 4 uvádím shrnutí výsledků. Rozdělení na genderově nevyvážené a genderově vyváženější kolektivy ukázalo, že významný rozdíl v hodnocení je pouze u skupiny středoškolských studentů. Přesto ale nemůžeme říci, že by genderové složení třídy ovlivnilo to, nakolik jsou studenti a studentky v hodnocení jednotní, jelikož je směrodatná odchylka u obou skupin velice podobná. Přesto je viditelný rozdíl v jejich průměru: genderově vyváženější skupiny (u středoškoláků) mají lepší průměrné hodnocení oblíbenosti, než je celkový průměr všech skupin. Pro připomenutí uvádím, že 5. – 7. třída měla index oblíbenosti cca 2,475 a skupina 8. a 9. tříd měla index skupinové oblíbenosti 2,501. Blíže těmto výsledkům je skupina genderově nevyvážených tříd středoškoláků/středoškolaček, která dosáhla průměru 2,571. Tyto rozdíly tedy můžeme přisuzovat spíše věku než genderovému složení skupin.

Tab. 4

SKUPINA (oblíbenost)	Genderově nevyvážené třídy	Směrodatná odchylka	Genderově vyváženější třídy	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	2,40	0,15	2,49	0,20
8.-9. tř.	-	-	2,50	0,16
SŠ	2,57	0,26	2,36	0,28

7.1.2 Skupinový vliv

Nyní se dostávám k podrobnějšímu prozkoumání skupinového vlivu. Z tabulky číslo 2 bylo patrné, že se hodnocení vlivu příliš neliší, přestože můžeme zaznamenat drobný vývoj spolu s věkem. Mnohem větší rozdílnost je možné pozorovat ve směrodatných odchylkách. První (5. – 7. třída) a třetí (SŠ, SOŠ a SOU) věková skupina má výrazně vyšší směrodatnou odchylku než skupina zahrnující 8. a 9. třídu (ta má odchylku 0,1). Obě skupiny mají směrodatnou odchylku 0,3. Proč jsou u těchto dvou skupin výrazně rozdílnější hodnocení než u třetí skupiny?

Jak jsem psala v předchozí kapitole, obě tyto skupiny zahrnují třídy s genderově nevyváženým kolektivem. U obliby se vliv genderu na hodnocení příliš neprokázal, ale v hodnocení vlivu mají znatelněji rozdílné indexy právě ty dvě skupiny, které mají genderově nevyvážené kolektivy. Rozhodla jsem se tedy využít stejnou metodu zkoumání genderově nevyvážených a vyváženějších skupin, jako tomu bylo u obliby.

Tab. 5

SKUPINA (vliv)	Genderově nevyvážené třídy	Směrodatná odchylka	Genderově vyváženější třídy	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	2,90	0,04	2,85	0,32
8.-9. tř.	-	-	3,06	0,11
SŠ	3,38	0,21	3,29	0,39

Tabulka 5 ukazuje průměry skupin podle jejich genderové vyváženosti. V tabulce můžeme vidět, že se u genderově nevyvážených a vyváženějších skupin průměrné indexy příliš neliší. Významný rozdíl můžeme pozorovat pouze u směrodatných odchylek, které naznačují, že genderově nevyvážené skupiny (tedy s významnou převahou jednoho pohlaví) jsou v hodnocení homogennější než skupiny genderově vyváženější. Tento výsledek ovšem není možné interpretovat jako zjištěný fakt, jelikož u skupiny s 8. a 9. třídami (kde nalezneme pouze genderově vyváženější třídy) jsou si hodnocení velice blízká a směrodatná odchylka dosahuje velikosti pouze 0,1.

V genderově zaměřených analýzách jsem tedy nenalezla žádný významný vzorec, který by jasně vysvětloval rozdílné hodnocení jednotlivých skupin. Zatím se tedy přikláním k vývojovému trendu související s věkem respondentů. Nicméně se budu vlivu genderového složení třídy na kohezi ještě věnovat v následující kapitole.

7.2 Genderové složení a jeho vliv na kohezi třídy

Doposud jsem zkoumala genderové složení třídy pouze z hlediska poměrového zastoupení dívek a chlapců a rozdělila jsem skupiny na genderově nevyvážené a genderově vyváženější. Zjišťovala jsem, jestli se ve skupinové oblíbě a vlivu projeví genderová nevyváženost. Nyní se do genderově nevyvážených skupin podívám ještě podrobněji a zaměřím se na možnost, že je koheze třídy jinak ovlivněna, převažují-li výrazně dívky a jinak, převažují-li výrazně chlapci. Pokusím se najít odpověď na tuto výzkumnou otázku: Ovlivňuje genderové složení třídy její kohezi? Kohezi vnímám jako určitou soudržnost skupiny a pro účely svého zkoumání vytvořím index koheze třídy. Ten definuji jako součet skupinové oblíby a skupinového vlivu a jeho hodnoty tak mohou dosahovat od 2 do 10 bodů.

V tabulce 6 uvádím průměrné indexy koheze ve všech věkových skupinách. Index koheze třídy opět roste spolu s věkem, což znamená, že s přibývajícím věkem soudržnost skupiny klesá. Velký rozdíl můžeme vidět mezi indexem koheze 5. – 7. tříd s 5,29 body a indexem koheze středoškoláků s 5,83 body. 8. a 9. třídy se nacházejí uprostřed těchto dvou s indexem 5,56. Kromě významného rozdílu v kohezi těchto dvou tříd je navíc patrná výše směrodatné odchylky, ve které se příliš neliší, obě třídy se pohybují kolem 0,4. Tento údaj je však významně vypadající v porovnání se směrodatnou odchylkou prostřední skupiny, která dosahuje 0,098. Tyto číselné vztahy indexu koheze výrazně korelují se skupinovým vlivem ve třídách, který ukazuje tabulka 2.

Tab. 6

	Index koheze	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	5,29	0,41
8.-9. tř.	5,56	0,10
SŠ	5,83	0,43

Protože se v této kapitole budu genderovým složením zabývat podrobněji, vytvořím si kromě genderově nevyvážené kategorie ještě jednu, kde bude také zohledněno genderové složení, avšak ne tak radikálně. Tuto skupinu pojmenuji třídy s genderovou převahou. Pro zařazení do této kategorie je nutné, aby byla v kolektivu převaha jednoho pohlaví alespoň dvojnásobná. Zbytek tříd, které nezařadím ani do genderově nevyvážené třídy ani do třídy s genderovou převahou, utvoří skupinu genderově vyvážených tříd. Obě skupiny s genderovou nevyvážeností následně rozdělím do dvou kategorií podle toho, zda převažují chlapci či dívky. Tabulka 7 ukazuje průměrné indexy koheze u jednotlivých skupin. Některé kategorie nejsou zastoupeny, protože se v mém souboru takové kolektivy nenacházejí. Než tabulku začnu podrobněji popisovat, je třeba říci, že v mém vzorku je příliš málo tříd, aby výsledky mohly mít výpovědní hodnotu. Přesto však mohou poukázat na určitý opakující se vzorec. V závorce za každým průměrem udávám, kolik tříd se na průměrném indexu koheze podílelo.

Tab. 7

Skupina (koheze)	Převažující pohlaví	Genderově nevyvážené třídy	Směrodatná odchylka	Třídy s genderovou převahou	Směrodatná odchylka	Genderově vyvážené třídy	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	Dívky	-	-	5,22 (2)	0,01	5,32 (11)	0,50
	Chlapci	5,30 (3)	0,11	5,16 (1)	0,00		
8.-9. tř.	Dívky	-	-	5,52 (2)	0,06	5,57 (13)	0,10
	Chlapci	-	-	-	-		
SŠ	Dívky	5,98 (5)	0,58	5,32 (3)	0,40	5,89 (4)	0,09
	Chlapci	5,92 (6)	0,18	-	-		

Hledisko, které se pokusím interpretovat, jsou možné rozdíly v hodnocení tříd s převahou určitého genderu. V tabulce 7 můžeme vidět, že se koheze třídy příliš neliší, jsou-li ve třídě v převaze dívky nebo chlapci. Vzhledem k malému množství vzorků můžeme porovnat tyto dvě skupiny pouze u středoškoláků. Kolektivy, ve kterých minimálně trojnásobně převažují dívky, dosáhly koheze 5,98 bodů. Stejný typ kolektivů s převažujícími chlapci získal průměrný index koheze 5,91. Viditelnější rozdíl je pouze ve směrodatných odchylkách těchto dvou skupin. Zatímco chlapecké kolektivy se

v hodnocení příliš nelišily, hodnocení dívčích kolektivů dosahovalo mnohem většího rozptylu. Domnívám se, že v kolektivech s výraznou dívčí převahou může hrát roli hloubka poznání skupiny. Tím mám na mysli, že dlouho trvající kolektivy děvčat si již utvořily přátelské skupinky, které mohou mít na hodnocení vliv. Mají starší kolektivy děvčat horší soudržnost skupiny, než nově utvořené dívčí kolektivy? Tuto otázku se pokusím zodpovědět pomocí bližšího zaměření na 5 tříd z mého vzorku, které mají genderově nevyvážený kolektiv.

Ze získaných dat jsem utvořila tabulku 8, ve které je vidět hodnocení jednotlivých tříd. Výrazně odlišné hodnocení koheze můžeme vidět u jedné třídy prvního ročníku, která dosahuje 4,83 bodů. Druhé a čtvrté ročníky již mají hodnocení celkem podobné a pohybují se okolo 6,3 bodů. Může tedy být nově utvořený kolektiv mírnější v hodnocení vzájemné obliby a vlivu, nebo je výsledek prvního ročníku ovlivněn něčím jiným?

Tab. 8

Ročník	Index koheze třídy	Počet žáků ve třídě
1.	4,83	17
2.	6,24	24
	6,34	24
3.	-	-
4.	6,27	21
	6,22	22

Vzhledem k tomu, že je nově utvořený kolektiv pouze jeden, přibrala jsem do výsledků mé analýzy ještě třídy s genderovou převahou dívek, tedy takové třídy, které mají dívčí převahu minimálně dvojnásobnou. Jednalo se o tři třídy, z nichž jedna je prvním ročníkem, a zbylé dvě jsou druhými ročníky. Třída s nově utvořeným kolektivem dosáhla indexu koheze 4,76 bodů, další dvě třídy již měly index vyšší: 5,59 a 5,62 bodů. Shrnuli

výsledné indexy tak mohu konstatovat, že první ročníky tříd s většinou převahou dívek hodnotí své spolužáky/spolužačky lépe, než dívčí kolektivy, které se již dobře znají. Důvodem nižšího hodnocení koheze u dvou tříd s genderovou převahou by mohlo být vyšší zastoupení chlapců v kolektivu, než je tomu u genderově nevyvážených skupin, kde index koheze dosahoval až 6,34 bodů. Tento předpoklad však z mého vzorku není možné dokázat, a proto jej nechávám jen jako hypotetickou domněnku.

Na závěr se vrátím k tabulce 7. Podrobněji jsem prozkoumala dívčí kolektivy pouze u středoškolských studentů, jelikož u ostatních věkových skupin nemám k dispozici dostatek tříd. U dívčích kolektivů jsem našla značné rozdíly v hodnocení, které se promítly do celkového rozptylu skupiny, který je možný vidět v tabulce 6. Rozdílné hodnocení celé, středoškolské skupiny dosahuje směrodatné odchylky 0,43, ale po vyselektování genderově nevyvážených tříd a tříd s genderovou převahou se rozdílnost hodnocení snížila a směrodatná odchylka dosahuje 0,09. Mohu tedy říci, že tak velký rozptyl skupiny zapříčiňují právě genderově homogennější třídy. U 5. – 7. tříd je tomu jinak. V tabulce 7 je vidět, že genderově homogennější skupiny mají nižší směrodatnou odchylku (okolo 0,1), než skupiny genderově vyvážené (0,5). Získané poznatky ze středoškolské skupiny nemůžeme dalšími dvěma věkovými skupinami potvrdit. Nabízí se však další otázka, jestli tento rozdíl není dán právě věkovým rozdílem a tedy mladší věkové skupiny nemají stejné výsledky právě z důvodu vývojových odlišností.

7.3 Soudržnost skupin dívek a chlapců

Doposud jsem se zabývala specifiky celých tříd, ale v předchozí kapitole jsem otevřela téma genderového vlivu na hodnocení třídy. V této kapitole se zaměřím na dívčí a chlapecké podskupiny ve třídních kolektivech. Mění se soudržnost skupin dívek nebo chlapců v různých věkových kategoriích?

Z dat, která mám k dispozici, využiji údaje, které vznikli průměrem hodnocení dívek dívkami a chlapců chlapci. Indexy ukazují, jak se navzájem hodnotí genderové podskupiny, jaký na sebe mají vliv a jak se mají rádi. Výsledky srovnám s věkovými

skupinami a s výsledky opačného pohlaví. U obou skupin budu zohledňovat celkový vliv, oblibu i kohezi, tedy součet vlivu a obliby.

7.3.1 Podskupiny dívek

Vzájemné hodnocení dívek jsem seskupila do tabulky 9. Ve druhém sloupci můžeme vidět, jak se mají dívky navzájem rády. Čtvrtý sloupec ukazuje, jak na sebe dívky navzájem dají, jaký mají mezi sebou vliv, a šestý sloupec shrnuje index obliby a vlivu v jeden index koheze.

Tab. 9

Dívčí podskupiny	Obliba	Směrodatná odchylka	Vliv	Směrodatná odchylka	Koheze	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	2,14	0,56	2,79	0,59	4,93	0,74
8.-9. tř.	2,22	0,26	2,84	0,18	5,06	0,14
SŠ	2,24	0,46	3,47	0,50	5,71	0,73

Jako první se zaměřím na vývojový trend. Průměrná obliba se v jednotlivých dívčích skupinách příliš neliší, pohybuje se kolem 2,2 bodů, což naznačuje, že se dívky mají navzájem celkem rády. Větší rozdíly je pak možné vidět v hodnocení vlivu. Jeho bodové hodnocení opět stoupá s věkem, což znamená, že u vyšších ročníků je vzájemná vlivnost hodnocena hůře, než u ročníků nižších. Tyto rozdíly se tak projeví i v celkové kohezi skupin. Nejmladší skupina dosahuje indexu 4,93 bodů, zatímco středoškoláci mají index 5,71. Skupina zahrnující 8. - 9. třídy je opět zhruba vprostřed. Stejně jako tomu bylo v předchozích zkoumáních, je tato skupina více homogenní v jednotlivých třídních hodnoceních. Její směrodatná odchylka je v celkovém hodnocení koheze pouze 0,14.

Ve všech indexových hodnoceních jsem tedy zaznamenala postupné zvyšování skóre (tj. zhoršování hodnocení) společně s věkem. Zajímavé jsou však velikosti směrodatných odchylek u skupiny 5. – 7. tříd a u skupiny středoškoláků. Co tento opakující se trend může způsobovat? Vzhledem k tomu, že jsou vysoké rozdíly

v hodnocení u nezaběhlých i zaběhlých kolektivů (5. – 7. třídy), nebudu se pouštět opět do zkoumání toho, zda je tato rozdílnost ovlivněna stářím kolektivu. Než se pustím do dalších úvah, zaměřím se na podrobnější prozkoumání podskupin chlapců.

7.3.2 Podskupiny chlapců

Pro podskupinu chlapců jsem vytvořila stejně rozvrženou tabulku (tabulka 10), která zahrnuje oblību, vliv i kohezi napříč věkovými kategoriemi. Můžeme si všimnout, že ne u všech hodnocených indexů dochází k snižování či růstu společně s věkem. Hned ve druhém sloupci, kde je hodnocena oblība, vidíme, že je hodnocení 8. – 9. tříd přísnější, než u dalších dvou skupin. To ovšem neplatí pro index vlivu, který je vyšší společně s věkem. Velký rozdíl tak zaznamenávám mezi nejmladší a nejstarší skupinou. To opět může souviset v dospíváním a větší kritičností ve starším věku.

Co se týče celkové soudržnosti skupiny, můžeme zaznamenat rozdíl mezi 5. - 6. třídami a staršími skupinami. Mladší žáci mají index koheze 4,94 a starší dvě skupiny mají index okolo 5,4 bodů. Na druhou stranu zase mají mladší žáci větší směrodatnou odchylku (tj. třídy se od sebe více liší), která je výrazně vyšší oproti skupině 8. – 9. tříd. V celku jsou ale směrodatné odchylky u jednotlivých skupin a indexů celkem vyrovnané. Žádná z věkových skupin se od ostatních příliš nevyčleňuje.

Tab. 10

Chlapecké podskupiny	Oblība	Směrodatná odchylka	Vliv	Směrodatná odchylka	Koheze	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	2,29	0,33	2,65	0,34	4,94	0,54
8.-9. tř.	2,46	0,29	2,98	0,27	5,43	0,27
SŠ	2,26	0,33	3,09	0,18	5,35	0,46

7.3.3 Srovnání

Při porovnání podskupin dívek a chlapců si můžeme všimnout, že v indexu oblíbenosti se příliš neliší. Statistická významnost nebyla prokázána ($p = 8 \%$). Obě skupiny tak mají mezi sebou podobně přátelské vztahy. Při hodnocení vlivu však dosahují dívky v průměru vyšších skóre než chlapci, u kterých je pravděpodobně vlivnost uvnitř skupiny větší. Pozorovaná hladina významnosti dosahovala 4% a můžeme tedy konstatovat, že je rozdíl mezi hodnocením vlivu v podskupině děvčat a chlapců statisticky významný. Podskupiny dívek i chlapců jsou shodné v tom, že hodnotí lépe oblíbenost než vzájemný vliv. Tento trend se objevuje ve všech věkových kategoriích podskupin dívek i chlapců. Při celkovém hodnocení koheze jsou skóre dost proměnlivé, jen nejmladší skupina má indexy dívek a chlapců vyrovnané. Směrodatné odchylky jednotlivých věkových skupin ale mají odlišný charakter.

U skupiny zahrnující 5. – 6. třídy jsou dívky ve všech indexech více nejednotné než chlapci, jejich směrodatná odchylka minimálně o 0,2 bodu vyšší. Statisticky významný rozdíl byl zaznamenán v hodnocení vlivu ($p = 4 \%$), kde se dívky navzájem hodnotí jako méně vlivné než jak se navzájem hodnotí chlapci.

V 8. – 9. třídě jsou směrodatné odchylky podskupin dívek a chlapců celkem podobné v oblíbenosti, v hodnocení vlivu se liší. Dívky podle výsledků v tabulce častěji dají na to, co říkají a dělají jejich spolužačky, protože jsou v hodnocení celkem homogenní. Statisticky významný rozdíl ($p = 0,1 \%$) se objevil v hodnocení vzájemné oblíbenosti v podskupinách dívek a chlapců. Chlapci se ve vzájemné oblíbenosti hodnotí hůře. V hodnocení vlivu však statisticky významný rozdíl mezi podskupinami dívek a chlapců prokázán nebyl ($p = 13 \%$).

V nejstarší skupině dosahují dívky opět podstatně vyšších směrodatných odchylek, než chlapci. To znamená, že jednotlivé dívčí skupiny ve třídách byly v hodnocení indexů velmi nejednotné. U chlapců tak velké rozdíly zaznamenány nebyly. Nejvíce se shodovali v hodnocení vlivu, který v jejich podskupinách dosahuje skóre 3,1. Statisticky významný rozdíl ($p = 2 \%$) mezi podskupinami dívek a chlapců byl zaznamenán v hodnocení vlivu. Chlapci svůj vzájemný vliv hodnotí lépe než dívky.

7.4 Vztah mezi dívčí a chlapeckou podskupinou

V této kapitole se opět zaměřím na dívčí a chlapecké podskupiny v třídních kolektivech. Tentokrát se ale výzkumná otázka týká vzájemného vztahu mezi nimi. Tedy jak dívky hodnotí chlapce a jak chlapci hodnotí dívky. Pro lepší orientaci využiji stejného postupu jako v předchozí kapitole a popíši tedy zvláště pohled chlapců na dívky a pohled dívek na chlapce. Na závěr samozřejmě poznatky porovnáám.

7.4.1 Skupiny dívek hodnocené chlapci

Tabulka 11 ukazuje průměry indexů, které dali chlapci svým spolužačkám. Můžeme tedy vidět, jak jsou dívky mezi chlapci oblíbené a jaký na ně mají vliv.

Tab. 11

Dívky hodnocené chlapci	Obliba	Směrodatná odchylka	Vliv	Směrodatná odchylka	Koheze	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	2,39	0,21	2,71	0,35	5,10	0,45
8.-9. tř.	2,31	0,21	2,91	0,18	5,22	0,11
SŠ	2,42	0,28	3,47	0,44	5,88	0,51

Z tabulky 11 lze vyčíst, že obliba dívek u chlapců se v průběhu věku příliš nemění. Průměrně dosahují kolem 2,35 bodů, což naznačuje, že jsou u opačného pohlaví celkem oblíbené. S věkem se jen málo mění rozptyl hodnocení, který se u vyšších tříd mírně zvyšuje. V hodnocení vlivnosti podskupin dívek již chlapci tak jednotní nejsou. U nejmladší skupiny dosahují dívky 2,7 bodů, u 8. – 9. tříd 2,9 bodů a u středoškoláků 3,5 bodů. Vidíme tedy, že se opakuje trend narůstání výše indexu. Zároveň jsou však u těchto hodnocení vysoké rozdíly ve směrodatných odchylkách, především u skupiny 5. – 7. třídy a u středoškolských studentů. Z analýz v předchozích kapitolách víme, že práce tyto skupiny mají několik genderově nevyvážených kolektivů a tříd s genderovou převahou.

Domnívám se, že velikost těchto odchylek může být způsobena právě tím, že je v kolektivu zastoupeno vysoké procento dívek a nízké procento chlapců. Abych tento předpoklad potvrdila či vyvrátila, je nutné opět hodnocení dívčích skupin rozdělit podle genderového složení kolektivu.

V tabulce 12 jsou zobrazené průměry hodnocení vlivu, které dali chlapci dívkám v různě genderově vyvážených skupinách. V genderově nevyvážených třídách je zastoupení dívek vůči chlapcům trojnásobné, ve třídách s genderovou převahou je zastoupení dívek vyšší dvakrát. V závorkách za číselným průměrem opět uvádím, kolik třídních kolektivů je do celkového průměru započítáno.

Tab. 12

Převaha dívek ve třídách	Genderově nevyvážené třídy	Směrodatná odchylka	Třídy s genderovou převahou	Směrodatná odchylka	Genderově vyvážené třídy	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	-	-	2,76 (2)	0,23	2,76 (11)	0,37
8.-9. tř.	-	-	2,91 (2)	0,13	2,91 (13)	0,19
SŠ	3,46 (5)	0,34	3,00 (3)	0,13	3,55 (4)	0,55

Průměrná skóre skupiny 8. – 9. tříd jsou v hodnocení vlivu celkem vyvážená. To je mimo jiné vidět i v tabulce 12, kde se hodnocení ve třídách s genderovou převahou neliší od genderově vyvážených tříd. Mě však budou zajímat zbylé dvě třídy, které dosahovaly velkého rozptylu hodnocení. Snažím se přijít na to, zda je převaha dívek ve třídě příčinou toho, že je chlapci hodnotí jako více vlivné či méně vlivné.

U nejmladší skupiny bylo celkové hodnocení vlivu dívek chlapci 2,71 bodů. Při rozdělení těchto skóre podle typu složení třídy se ukázalo, že větší procento dívek ve třídě nemá na chlapecké hodnocení vliv. Ve skupině středoškoláků dosahoval průměrný vliv děvčat 3,47 bodů. V tabulce 12 je vidět, že po rozdělení na genderově nevyvážené třídy nedošlo k velkým změnám v hodnocení. Dokonce i směrodatné odchylky dosahují relativně vysokých skóre. Přestože třídy s genderovou převahou mají o něco lepší skóre, než je celek, není možné potvrdit mou domněnku o vlivu složení kolektivu na to, jak chlapci hodnotí skupiny dívek.

7.4.2 Skupiny chlapců hodnocené dívkami

Nyní se na vztah mezi dívkami a chlapci podívám z opačného hlediska. V tabulce 13 jsou průměry indexů, které daly dívky svým spolužákům.

Tab. 13

Chlapci hodnocení dívkami	Obliba	Směrodatná odchylka	Vliv	Směrodatná odchylka	Koheze	Směrodatná odchylka
5.-7. tř.	2,60	0,28	2,85	0,31	5,45	0,52
8.-9. tř.	2,72	0,17	3,36	0,53	6,08	0,55
SŠ	2,50	0,28	3,32	0,23	5,82	0,27

Dívky hodnotily oblibu chlapců celkem konstantně a podle získaných skóre lze říci, že dívky mají chlapce rády. Rozptýl hodnocení jednotlivých tříd ve věkové skupině nemá jednotný charakter a není tedy možné poukázat na vývojové hledisko. Při hodnocení vlivnosti chlapců jsou patrné rozdíly. Největší vliv na dívky mají chlapci v nejmladší skupině zahrnující 5. až 7. třídu základní školy. Od 8. třídy základní školy až po poslední ročníky středního vzdělávání se jejich vliv razantně nemění. Zaměříme-li se na směrodatné odchylky, můžeme si všimnout, jak jsou různorodé. Skupiny dívek z 8. – 9. tříd, které chlapce hodnotí, jsou homogennější při hodnocení jejich obliby, ale při hodnocení vlivu se výrazně rozcházejí. Tento jev by bylo možné také prozkoumat z hlediska genderového složení tříd, ale z předcházejících analýz víme, že tato věková skupina má jen dvě třídy s genderovou převahou dívek. Ve zbytku skupiny jsou genderově vyvážené třídy. Nejmladší skupina a středoškoláci jsou v názorech na oblibu a vliv chlapců shodnější.

7.4.3 Srovnání

Při prohlédnutí tabulek můžeme říci, že se obě srovnávané skupiny mají navzájem celkem rády, přestože chlapci hodnotili dívky o něco lepšími známkami. Tento zdánlivě

malý rozdíl se však ukázal jako statisticky významný ($p = 0 \%$). V žádné věkové skupině se neobjevili výrazné odlišnosti, které by se projevily ve velikosti rozptylu hodnocení. Ve vzájemném hodnocení vlivu jsou již viditelnější rozdíly, které jsou také statisticky významné ($p = 4 \%$). Celkově dívky hodnotí chlapce ve vlivu horšími známkami, než chlapci hodnotí dívky.

Skupiny dívek a chlapců v nejmladší skupině a ve skupině středoškoláků se vnímají navzájem jako stejně nebo podobně vlivní. Jejich rozdíl v hodnocení je maximálně 0,15 bodů. Statisticky významný rozdíl v jejich hodnoceních nebyl prokázán a jejich drobné rozdíly jsou tedy statisticky nevýznamné.

Většího rozdílu dosáhla věková skupina 8. a 9. tříd, ve které chlapci vnímají dívky jako vlivnější, oproti tomu jak dívky vnímají chlapce. Tento rozdíl byl již statisticky významný ($p = 0,2 \%$). Jejich rozdíl v hodnocení je 0,45 bodů s tím, že jsou navíc chlapci ve svém hodnocení mnohem homogennější než dívky. Jejich hodnocení vůči chlapcům dosahovalo vysokého rozptylu, byly tedy v názorech na vlivnost chlapců méně jednotné.

Ve všech věkových skupinách byly prokázány statisticky významné rozdíly v hodnocení vzájemné obliby ($p = 1\%$ u 5. – 7. tříd, $p = 0,1 \%$ u 8. – 9. tříd, $p = 3,5 \%$ u SŠ). Ve všech případech dívky hodnotily chlapce hůře, než jak chlapci hodnotili v oblibě dívky. Tyto výsledky korelují s výše uvedeným statisticky významným rozdílem ve vzájemné oblibě nezávisle na věku.

7.5 Třídy mimo rozptyl jednotlivých skupin

Jedna z výzkumných otázek, které jsem si na začátku empirické části položila, byla zaměřena na třídy, které se vymykají rozptylu skupiny. Jsou takové? A čím je to způsobeno? Právě těmito otázkami se budu zabývat v této kapitole.

U jednotlivých věkových skupin jsem s pomocí směrodatné odchylky vypočítala interval skupiny, ve kterém se pohybuje hodnocení dvou třetin tříd. V tabulce 14 jsou zvlášť uvedeny rozptyly hodnocení obliby a vlivu. Já se zaměřím na ty třídy, které se rozptylu skupiny vyhýbají, ať už je to směrem nahoru či dolů. Minimální hodnota rozptylu se nachází ve sloupci „Min.“ a všechny třídy mající nižší hodnotu indexu spadají do tříd

mimo rozptyl. Maximální hodnota rozptylu je v tabulce 14 ve sloupci „Max.“ a stanovuje tak hodní hranici číselného hodnocení tříd. Bude-li mít třída index s vyšší hodnotou, spadá do tříd mimo rozptyl skupiny. Protože u takto se vymykajících tříd může být důvodem jejich okrajového hodnocení spousta věcí, rozhodla jsem se nechat oblibu a vliv rozdělené a nevytvářet index koheze.

Tab. 14

	Průměr skupinové oblíbenosti	Směrodatná odchylka	Min.	Max.	Průměr skupinového vlivu	Směrodatná odchylka	Min.	Max.
5.-7. tř.	2,48	0,19	2,28	2,67	2,82	0,29	2,53	3,11
8.-9. tř.	2,50	0,16	2,34	2,67	3,06	0,11	2,94	3,17
SŠ	2,49	0,29	2,20	2,78	3,34	0,30	3,05	3,64

Výjimečným třídám mimo rozptyl skupiny se budu věnovat postupně, podle věkových skupin.

7.5.1 Výjimečné třídy 5. – 7. tříd

U nejmladší skupiny, zahrnující 5. až 7. třídy základní školy a 1. a 2. ročník víceletého gymnázia, je pouze jedna třída, která se vymyká rozptylu skupiny. Třída se vymyká rozptylu skupinové oblíbenosti i skupinového vlivu zároveň. Postupně tento kolektiv popíši a pokusím se v údajích najít určitou spojitost a příčinu umístění třídy.

Třída je sedmým ročníkem základní školy, ve které je celkem 24 dětí. Jsou genderově téměř vyvážené, jelikož je zde 14 dívek a 10 chlapců. Skupinová oblíbenost třídy dosahuje 2,89 bodů a je tedy horší, než trend této věkové skupiny. Rozdílné pozice dosahuje třída i v indexu vlivu. Průměr třídy je 3,18 bodů, což je opět horší výsledek, který je mimo rozptyl skupiny.

Na celková hodnocení tříd mohou mít vliv i podskupiny dívek a chlapců. Dívky v této třídě se navzájem mezi sebou hodnotí celkem příznivě, jejich hodnoty dosahují 2,35

u obluby a 2,71 bodů u vlivu. Chlapecká podskupina je v hodnocení částečně přísnější. Viditelně horšího skóre dosahují chlapci především ve vzájemné oblíbě, kterou průměrně hodnotí 3,03 body. Vzájemná vlivnost mezi chlapci dosahuje 2,72 a od dívčí skupiny se příliš neliší.

Abych dokázala říci, které vztahy (dívčí či chlapecké) mohou mít na okrajové umístění tříd vliv, je nutné se podívat na vzájemné hodnocení podskupin dívek a chlapců. Dívky jsou chlapci hodnocené lépe, než jsou celková hodnocení třídy. V oblíbě jim chlapci dávají průměrně známku 2,63, ve vlivu je hodnotí 3,16 body. Dívky hodnotí chlapce vyššími hodnotami indexů. U obluby chlapcům dopřály skóre 3,25, což značí průměrnou oblubu a u vlivu je ohodnotily 3,18 body.

Z těchto skóre vyplývá, že v tomto kolektivu mají v oblíbě i ve vlivu navrch dívky. Nejen že mají lepší vztahy ve své podskupině, ale dokonce jsou i samotnými chlapci vnímané jako oblíbenější než chlapci. Pouze ve vlivu dávají chlapci přednost vlastní podskupině. Dívky při hodnocení chlapců dávají vždy vyšší nebo stejné skóre, než je průměr jejich podskupiny a celé třídy. Nyní se zaměřím na popis žáků, kteří jsou umístění na okraji třídy.

Nejoblíbenějšími žáky jsou chlapec jménem Adam a dívka se jménem Saša. Oba dva dosahují lepších skóre, než je průměr celé třídy. Adama spolužáci hodnotí známkou 2,18 u obluby a známkou 2,29 u vlivu. Popisují chlapce jako „dobrého kámoše“, „je s ním legrace“, „pohodovej“. Sám Adam hodnotí třídu celkem průměrně, jeho hodnocení se pohybují kolem 3,1. Saša dosahuje u hodnocení třídou lepších skóre než Adam. Je ve třídě velice oblíbená (1,71) i vlivná (1,53). Spolužáci a spolužačky ji popisují jako „kamarádkou“, „bláznivou“, „někdy protivnou“, „skvělou“ a hlavně, že „poradí“. Sama Saša má, dle vlastního hodnocení kolektivu, třídu celkem ráda. Její náklonnost dosahuje 2,7 bodů a je tedy nižší, než je průměrná obluba ve třídě. Na vlivnost svých spolužáků má ale Saša již odlišný názor. Ohodnotila je známkou 4,09, která svědčí o tom, že se Saša svými spolužáky a spolužačkami nenechá ovlivnit. Naopak, ona má vysoký vliv na ně.

Mezi nejméně oblíbené žáky patří Šimon a Natálie. Třídní kolektiv je při jejich hodnocení velice přísný. Šimon dosahuje skóre 4,35 u obluby a 4,17 u vlivu. Třída chlapce popisuje jako že „mu to nepálí“, „je to čuně“, „náfuka“, „samotář“, „vygumovaný“. Natálie je na tom v ohodnocení její obluby trochu lépe, od zbytku třídy dostala 3,78 bodů. Její vliv

je ale naopak horší než u Šimona, celých 4,22 bodů. Ostatní ji hodnotí jako „nekamarádkou“, „výbušnou“, zmiňují se o tom, že „žaluje“ a „pomlouvá“. Šimon ani Natálie nebyli v den sběru dat ve třídě, takže v materiálu chybí jejich hodnocení třídy. To považují za velkou škodu, protože by jejich index náklonnosti a ovlivnitelnosti mohl mnohé napovědět. Nicméně se pokusím interpretovat údaje, které mám o třídě k dispozici a které jsem popsala v předchozích odstavcích.

V kolektivu mírně převažují dívky a zároveň dosahují průměrně lepšího hodnocení než chlapci. Podle hodnocení chlapců to vypadá, že jádro třídy je tvořeno dívčí skupinkou, která je oblíbená. Zároveň si však chlapci hlídají svou podskupinu a udržují si v ní určitou míru vlivnosti. Dívky chlapce za příliš vlivné nepovažují a jejich obliba také dosahuje horších výsledků než je průměr třídy. Hvězdou třídy je bezpochyby dívka Saša, která má na ostatní velký vliv, ale sama své spolužáky a spolužačky za vlivné nepovažuje. Z jejího slovního hodnocení vyplývá, že jde o veselou dívku, která si stojí za svým a zároveň se pravděpodobně stará o zábavu ve třídě (v jejím hodnocení je uvedeno „bláznivá“). Mezi chlapci je nejoblíbenější Adam, jehož slovní hodnocení i získané indexy naznačují, že jde o oblíbeného chlapce, který ovšem není nijak výrazný. Třída dosahuje v jednotlivých hodnoceních velkého rozptylu, což může být způsobeno tím, jaké skupinky ve třídě vznikly. Ve třídě je několik jedinců, kteří jsou hodnoceni velice vysokými známkami a tak zvyšují průměr celé skupiny. Nejlepší hodnocení je 1,71 u obliby a 1,53 u vlivu, nejhorší hodnocení obliby je 4,35 bodů a hodnocení vlivu je 4,22 bodů. Domnívám se, že tyto vysoké rozdíly způsobují ve třídě nesoudržnost. Bohužel není možné říci, jak situaci vidí nejméně oblíbení žáci, protože nebyli u sběru dat přítomni. Je tedy možné, že ani do kolektivu patřit nechtějí nebo naopak po uznání kolektivu touží. Nicméně jsou tyto rozdílné hodnoty indexů důvodem, proč se třída vymyká rozptylu své věkové skupiny.

7.5.2 Výjimečné třídy 8. – 9. tříd

Další věkovou skupinu tvoří 8. – 9. třídy základních škol a 3. – 4. ročníky víceletých gymnázií. Ve skupině 15 tříd se celkovému rozptylu vymyká jedna třída, jejíž hodnoty se liší v indexu obliby i vlivu. Zaměřím se tedy opět na třídu podrobněji.

Jedná se o 8. ročník základní školy v Praze. Kolektiv je složený z 20 žáků, z nichž je 11 dívek a 9 chlapců. Třidu tedy můžeme pokládat za genderově vyváženou. Index oblíbenosti dosahuje u celé třídy 2,16 bodů a je tedy lepší, než je průměr celé věkové skupiny. V hodnocení vlivu však třída dosahuje horší hodnoty indexu (3,31). Dále si budu všimnout podskupin dívek a chlapců, jejich vzájemných vztahů a samozřejmě dětí, které jsou umístěny na krajích skupiny.

V podskupině dívek panuje celkem vysoká vzájemná oblíbenost. Jejich index dosahuje 1,6 bodů. Toto hodnocení naznačuje, že spolu dívky velice dobře vycházejí. Jejich hodnocení vlivu již tak nízkých hodnot nedosahuje. Navzájem se hodnotí průměrnou známku 3,15. Podskupina chlapců je na tom v hodnocení podobně jako dívčí podskupina. Navzájem se mají v oblíbenosti (1,76), ale u vlivu dosahují průměru (3,22). Z těchto údajů zatím můžeme říci, že oblíbenost v dívčích i chlapeckých podskupinách je vysoká. Tento závěr je potvrzován i celkovým indexem oblíbenosti třídy, který se nachází pod rozptylem věkové skupiny. Panuje stejná oblíbenost i mezi jednotlivými podskupinami?

Dívky jsou vnímány chlapci jako velice oblíbené. Od chlapců získaly v průměru 1,86 bodů v oblíbenosti, ale ve vlivu se jejich hodnocení opět pohybuje ve vyšších číslech. Dívky od chlapců získaly v průměru 3,31 bodů za vlivnost. V hodnocení chlapců dívkami jsou značné rozdíly. Jejich index vlivu je sice opět 3,3, ale rozdílné hodnocení dosahují v oblíbenosti. Dívky chlapce ohodnotily 2,52 body. Čísla ukazují, že chlapci mají dívky raději, než dívky chlapce. V hodnocení vlivnosti druhé podskupiny jsou však celkem vyrovnání.

Nejoblíbenějšími žáky ve třídě jsou Vojtěch a Zuzana. Vojtěch dosahuje ve třídě oblíbenosti 2 a ve vlivu 2,5 bodů. Pohybuje se tedy pod průměrem celé třídy. Ve skupině chlapců ale nejnižšího výsledku nedosahuje, z čehož můžeme usuzovat, že příznivé známky dostával především od děvčat. Jeho spolužáci ho popisují jako „veselého“, „spravedlivého“, líbí se jim, že „se umí chovat“ a „učí se“. Sám Vojtěch má náklonnost ke třídě 1,26 bodů a ovlivnitelnost 3,58 bodů. Vidíme, že ačkoliv má svou třídu rád, neznamená to, že se jimi nechá ovlivnit. Zuzana je svými spolužáky a spolužačkami hodnocena lépe v oblíbenosti a hůře ve vlivu. Z celé třídy dostala vůbec nejlepší hodnocení oblíbenosti, a to 1,5 bodů. Ve vlivu je však ohodnocena celkem průměrně (3), přestože je její hodnocení lepší než průměr třídy. Kolektiv ji popisuje jako „upřímnou“, „vtipnou“, „chytrou“ a „kamarádkou“. Zuzana své spolužáky hodnotí jako celkem oblíbené. Její

průměrná známka je 2,21, což je horší hodnocení než průměry obliby ve třídě i v podskupinách. Její index ovlivnitelnosti je 3,16 bodů a můžeme ho tedy považovat za průměrný.

Mezi nejméně oblíbené žáky patří chlapec Valerii a dívka Magdalena. Valerii je žáky hodnocen v oblíbě známkou 3,7 a ve vlivu 3,2. V ohodnocení obliby je Valerii na posledním místě, ale jeho skóre za vliv se pohybuje pod průměrem třídy i pod průměrem chlapecké podskupiny. Spolužáci jej hodnotí jako „sprostého“ a „otravného“, který „dělá průšvihy“ a „chová se jako dítě“. Magdalena je na tom s hodnocením podobně jako Valerii. Její oblíba je 3,6 a vliv 3,3. V oblíbě je tedy z dívek hodnocená nejhůře, ale ve vlivu se také pohybuje na spodní hranici skupinového vlivu. Magdalena je ostatními hodnocena jako „otravná“, která se „předvádí“, „provokuje“ a „je s ní legrace“. Valerii ani Magdalena nebyli při vyplňování SO-RA-Du přítomni, takže nemohu využít jejich výpovědi o třídě, spolužácích a spolužačkách. Přesto se pokusím shrnout a interpretovat zjištěné informace.

Třída je v počtu dívek a chlapců celkem vyrovnaná a v kolektivu pravděpodobně panují dobré vztahy. Celá třída se vymyká rozptylu věkové skupiny právě v hodnocení obliby, která je u nich výrazně nižší než dosahuje průměr. Naopak je tomu u hodnocení vlivu, který je vyšší než rozptyl věkové skupiny. Podobné hodnocení najdeme u obou podskupin i mezi nimi navzájem. Chlapci však hodnotí dívky jako více oblíbené, než dívky hodnotí chlapce. V kolektivu je také těžké najít jednu osobu, která by měla výhradní postavení v oblíbě i vlivu. O tyto dva posty se dělí Vojtěch a Zuzana. Vojtěch sice není natolik oblíbený jako Zuzana, na druhou stranu má na své spolužáky a spolužačky velký vliv. On sám se příliš ovlivnit nenechá a tak jej můžeme prezentovat jako silnou osobnost. Zuzana je ve třídě velice oblíbená, ale jejím názorem se spolužáci a spolužačky příliš neřídí. Třída dosahuje ve vzájemné oblíbě velice příznivých výsledků. Jejich nejhorší hodnocení obliby dosahuje 3,7 bodů. Vliv je ve třídě hodnocen poměrně konstantně (kolem 3 bodů), takže ačkoliv čísla nejsou příliš vysoká, celkový vliv má vyšší indexy než je trend v této věkové skupině. Mohu říci, že v tomto kolektivu je největším hlediskem oblíba jedince a vliv ve třídě výrazně nerozděluje. Toto tvrzení lze vidět na nejméně oblíbených žácích, kteří mají průměrný či dokonce nadprůměrný vliv. Ze všech zmíněných informací lze říci, že se jedná o třídu s dobrými vztahy a s nekonformními dětmi, které nejsou snadno

ovlivnitelné. Právě takové složení kolektivu může zapříčínovat umístění třídy mimo rozptyl věkové skupiny.

7.5.3 Výjimečné třídy středoškolských tříd

Do této věkové skupiny zahrnují všechny ročníky gymnázií, středních odborných škol i středních odborných učilišť. Ve skupině je celkem 18 tříd, z nichž se 2 vymykají rozptylu věkové skupiny v obou hodnocených indexech. Popíši tedy obě třídy a pokusím se najít příčinu jejich umístění.

První třída mimo rozptyl skupiny

První třída je prvním ročníkem střední odborné školy ve Středočeském kraji. Kolektiv tvoří 17 žáků, z nichž je 13 dívek a 4 chlapci. Při předchozí práci byla tato třída zahrnuta do skupiny genderově nevyvážených tříd. Index skupinové oblíbenosti dosahuje 1,97 bodů a pohybuje se tak pod hranicí rozptylu věkové skupiny. Stejně je na tom i index skupinového vlivu, který je 2,86 bodů. Z těchto dvou základních údajů mohu říci, že je v této třídě výjimečná vzájemná oblíbenost a vliv vzhledem k věkovému trendu. Nyní blíže popíši chlapecké a dívčí podskupiny a vztah mezi nimi.

Dívky mezi sebou dosahují téměř stejných hodnocení jako celá třída. Jejich vzájemná oblíbenost je 1,98 a vzájemný vliv 2,84, takže můžeme konstatovat, že se dívky mají rády a zároveň na sebe dají, navzájem se ovlivňují. Chlapecká podskupina je na tom podobně. Jejich vzájemná oblíbenost dosahuje 2,08 bodů a vzájemný vliv 2,83 bodů.

Při hodnocení dívčích a chlapeckých podskupin navzájem můžeme pozorovat větší rozdíly. Chlapci hodnotí dívčí skupinu jako oblíbenou (1,96) a jako nadprůměrně vlivnou (2,79). Vliv, který děvčatům přisoudili, je dokonce větší než ten, který si dali mezi sebou navzájem. Tento jev by mohl být způsoben genderovou nevyvážeností kolektivu. Při hodnocení chlapců dívkami došlo k zásadnímu rozdílu pouze u vlivnosti. Dívky chlapcům přisoudily 3,09 bodů, což je horší výsledek než průměr celé třídy. Z těchto informací je

vidět, že dívky vytvořily skupinu, která stojí při sobě a ačkoliv mají chlapce rády, na jejich názor moc nedají. Vzhledem k tomu, že jsou ve třídě pouze 4 chlapci, můžeme najít zajímavé informace v hodnoceních okrajově umístěných studentů.

Nejvíce oblíbenými studenty jsou Dušan a Nikola. Dušan je ve třídě velice oblíbený (1,62) a zároveň i poměrně vlivný (2,62). U obou indexů dosahuje nižších výsledků než je průměr celé skupiny a průměry jednotlivých podskupin. Třída chlapce hodnotí jako „hodného“, „milého“, „snaživého“, „pracovitého“ a „ochotného pomoci“. Podle Dušanova hodnocení se i on cítí v kolektivu dobře. Jeho index náklonnosti je 1,94 a index ovlivnitelnosti 2,88 a odpovídají tak průměru celé skupiny. Nejoblíbenější je Nikola, která je zároveň i nejvlivnější z celé třídy. Spolužáci a spolužačky ji ohodnotili 1,31 body za oblibu a 1,93 body za vliv. Zároveň ji popisují jako „zábavnou“, „společenskou“, „chytrou“ a „hlučnou“. Přestože má Nikola nejlepší hodnocení v kolektivu a má ji každý rád, ona zbytek třídy hodnotila horšími známkami. Její hodnota náklonnosti k ostatním 2,5 a je tedy výrazně vyšší než průměr celé skupiny. Vlivnost svých spolužáků ohodnotila známkou 3,31.

Mezi nejméně oblíbené žáky patří Alexiy a Hanka, kteří se ve všech indexech pohybují nad průměrem třídy. Alexiy od spolužáků a spolužaček získal index obliby 2,81, který je, vzhledem k průměrným známkám ve třídě, velmi vysoký. Vliv byl u Alexiye hodnocen známkou 3,37. V jeho slovním hodnocení je popsán jako „drzý“, „fajn“ s „neúctou k učitelům“. Sám Alexiy hodnotí třídu kladně. Jeho náklonnost je 1,63 a ovlivnitelnost 2,44. Oproti průměru třídy má své spolužáky a spolužačky raději a zároveň se nechá snadněji ovlivnit než ostatní. Nejhůře hodnocenou dívkou je Hanka. Její index obliby i vlivu je nejhorší v celé třídě. Od ostatních dostala za oblibu 3 body a za vliv 3,75 bodů. Je spolužáky a spolužačkami hodnocená jako „tichá“, „bez názoru“, „pracovitá“ a dále zmiňují, že „se nezapojuje“. Hanka třídu hodnotí velice kladně. Její náklonnost ke kolektivu je 1,63 a její ovlivnitelnost 2,5. Její hodnocení se velice blíží Alexiyovi.

Kolektiv této třídy je převážně složen z dívek. V celé třídě jsou jen 4 chlapci, mezi kterými navíc nepanují tak dobré vztahy jako v dívčí podskupině. Celkově jsou skupinová hodnocení třídy nižší, než je tomu v ostatních třídách této věkové skupiny. Zřejmě z důvodu početní převahy, si dívky ve třídě udržují vyšší vliv. Hvězdou celého kolektivu je bezpochyby Nikola, která získala nejlepší hodnocení v oblibě i ve vlivu. Ona již třídu

nehodnotí tak pozitivně a ani příliš nedá na názory ostatních. To může naznačovat, že si je sama dobře vědoma svého vlivu, který na spolužáky má. Velice zajímavé je hodnocení dvou nejhůře postavených žáků, kteří třídu hodnotí velice pozitivně. Jejich hodnocení naznačuje, že by rádi do třídního kolektivu také patřili, nebo že jsou v této své pozici spokojeni. Z údajů vyplývá, že umístění třídy mimo rozptyl skupiny může zapříčinit velké množství dívek ve třídě v čele s Nikolou, která má na ostatní velký vliv. Tato skupina bude pravděpodobně velice atraktivní, jelikož ji kladně hodnotí i spolužáci nacházející se na okraji třídy.

Druhá třída mimo rozptyl skupiny

Další třídou mimo rozptyl je 4. ročník střední školy v Brně. Ve třídě je celkem 14 spolužáků, kteří se dělí na 7 studentů a 7 studentek. Skupinová obliba této třídy dosahuje 2,1 bodů, což je nižší hodnota než ukazuje rozptyl všech tříd v této věkové skupině. Vliv je hodnocen v této třídě 3,9 body a dostává tak třídu na vyšší hodnocení, než je rozptyl věkové skupiny. Kolektiv se tedy má radši, než tomu bývá ve třídách stejné věkové skupiny, ale na druhou stranu na sebe mají mnohem menší vliv, než je v tomto věku běžné. Z dosud poznaných údajů lze předpokládat, že je ve třídě velký problém, například s komunikací či se vzájemným respektováním. Nyní se opět dostávám k popisu jednotlivých podskupin.

Podskupina dívek se navzájem v oblibě hodnotí velice pozitivně. Jejich skóre je 1,83 bodů a dosahují tak nižšího výsledku než celá třída. Jejich vzájemný vliv je hodnocen jako velice nízký, navzájem si daly 4,2 bodů. Podskupina chlapců je na tom v hodnocení vzájemné obliby ještě o něco lépe než dívky. Jejich skupinový index obliby je 1,64, ale jejich skóre vlivu je opět celkem vysoké. Svou vzájemnou vlivnost ohodnotili 3,04 body. Rozdíly mezi hodnocením obliby a vlivu jsou v obou skupinách velké.

Chlapci hodnotili podskupinu dívek horšími známkami, než svou vlastní podskupinu. U obliby dívky od chlapců získaly 2,11 bodů a u vlivu 4,11 bodů. Je tedy evidentní, že chlapci drží více při sobě. Hodnotí se lépe ve vzájemné oblibě i vlivu. Dívky hodnotily chlapce v oblibě také horšími známkami než sami sebe navzájem (2,04 bodů).

Jejich hodnocení vlivnosti chlapců je sice také vysoké (3,77), ale pořad je nižší než hodnocení vlivnosti uvnitř dívčí skupiny. Přestože na chlapce dívky dají velice málo, dají na ně víc, než na ostatní dívky.

Nejvíce oblíbení žáci jsou Filip a Veronika. Filip získal od svých spolužáků a spolužaček 1,8 bodů za oblibu a 3,7 bodů za vliv. Jeho vlivnost tedy není příliš velká, ale přesto je lepší než průměr celé třídy. Zbytek třídy ho popisuje jako „kamaráda“, „srandistu“, „hodného“, „společenského“, „frajírka“. Sám Filip hodnotí oblibu třídy 2 body. Jeho ovlivnitelnost je vyšší než u většiny z jeho spolužáků a spolužaček a dosahuje 3 bodů. Veronika je nejlépe hodnocená dívka ve třídě a zároveň dosahuje celkově největší obliby (1,5). Její vliv na ostatní je však minimální, spolužáci ji ohodnotili číslem 4. Veronika je popisována jako „chytrá“, „cílevědomá“, „kamarádská“ a „spolehlivá“. Ona sama třídu hodnotí celkem shodně s výsledky celé třídy (2,1 za oblibu a 3,4 za vliv). Oba nejoblíbenější žáci jsou tedy třídou přijímáni, kolektiv je má rád, ale zároveň na jejich rozhodnutí příliš nedá. Vzájemná neovlivnitelnost však panuje v celém kolektivu.

Mezi nejméně oblíbené žáky patří Saša a Nikola. Sašovo obliba je hodnocena 2,4 body, což je mírně vyšší číslo, než je průměr celé třídy. Dalo by se tedy říci, že je hodnocen průměrně. Jeho vliv dosahuje 3,7 bodů, což je stejná hodnota, kterou od spolužáků a spolužaček obdržel Filip. Sašovo slovní hodnocení ho popisuje jako „je v pohodě“, „inteligentní“, „velká osobnost“, „hodnej“, „namyšlený“, „pomlouvá“, „ukecaný“. Z číselných údajů i slovních hodnocení lze soudit, že jeho umístění na okraji skupiny není nijak kritické. Jeho hodnoty nesou extrémně odlišné od třídního průměru. Sašova náklonnost ke třídě je 2,6 bodů a jeho ovlivnitelnost dosahuje 3 bodů. Podobně je na tom Nikola, která získala z celé třídy nejhorší hodnocení obliby (2,7). Její vlivnost byla hodnocena 4,3 body a blíží se tedy průměru dívčí podskupiny. Ostatní ji popisují jako „upřímnou“, „hodnou“, „fajn“, „chytrou“ a „se svým stylem“. Nikoly index náklonnosti je 2,2 body a index ovlivnitelnosti 3,7. Společně se Sašou jsou v indexu ovlivnitelnosti pod třídním průměrem. To znamená, že se nechají snáze ovlivnit než většina jejich spolužáků a spolužaček.

Tato třída je genderově naprosto vyrovnaná. Oproti své věkové skupině dosahují mnohem vyšší obliby a zároveň mnohem nižší ovlivnitelnosti spolužáky a spolužačkami. Kolektiv se velice dobře hodnotí ve vzájemné oblibě a mezi hodnoceními jednotlivých

studentů nejsou příliš velké rozdíly. Při hodnocení vlivu třída dosahuje vysokých skóre. Chlapci jsou o něco málo vlivnější než dívky. Jak jsem již uváděla, vzájemná nízká ovlivnitelnost panuje v celém kolektivu a je možné, že právě tato nekonformita má vliv na vzájemnou oblibu ve třídě.

7.6 *Vztah mezi nejvíce a nejméně oblíbenými dětmi*

Doposud jsem se zabývala celými třídami nebo celými skupinkami ve třídách. V předchozí kapitole jsem v postavení celé třídy (vzhledem k věkové skupině) zohledňovala hodnocení nejvíce a nejméně oblíbených dětí. Nyní se na jejich postavení ve třídách zaměřím podrobněji. Položila jsem jí otázku: Jaký je rozptyl mezi nejvíce a nejméně oblíbenými dětmi? Je tato variace stejná u chlapců i dívek? Ve svém zkoumání samozřejmě zohledním a porovnám i věkové skupiny.

Pro lepší orientaci jsem vytvořila grafické znázornění, ve kterém jsou zakresleny všechny třídy příslušné skupiny. Dolní, horizontální osa simuluje škálu, podle které žáci hodnotili své spolužáky a spolužačky. Z důvodu přesnějšího čtení je v grafu tato škála rozdělena po 0,5 bodech. Čísla na svislé ose značí počet tříd v dané skupině (vždy je o jedno číslo větší, aby byly záznamy poslední třídy lépe čitelné). U každé třídy jsou zobrazeny dvě přímky. Modrá značí vzdálenost mezi nejvíce a nejméně oblíbeným chlapcem. Červená přímka ukazuje vzdálenost mezi nejvíce a nejméně oblíbenou dívkou.

Tab. 15

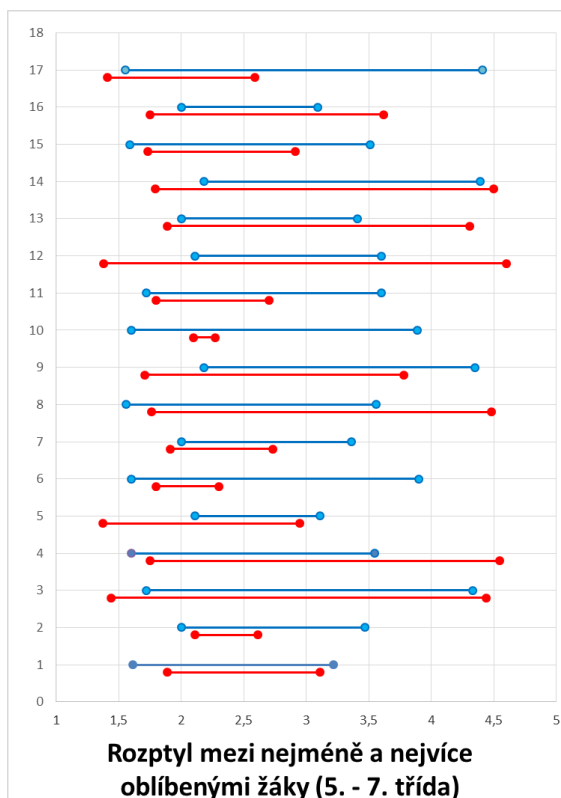
Věková skupina	Největší rozdíl		Nejmenší rozdíl		Průměrný rozdíl	
	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci
5.-7. tř.	3,22	2,86	0,17	1,00	1,70	1,86
8.-9. tř.	2,10	2,40	1,00	1,05	1,61	1,57
SŠ	2,31	2,18	1,04	0,20	1,67	1,15

Graf 1 ukazuje rozpětí mezi nejvíce a nejméně oblíbenými žáky ve skupině 5. – 7. tříd. Na první pohled je střídání velikostí rozpětí vyrovnané. V grafu je vidět, že děvčata dosahují, mezi nejvíce a nejméně oblíbenou žákyní, většího rozpětí než chlapci v 8 třídách.

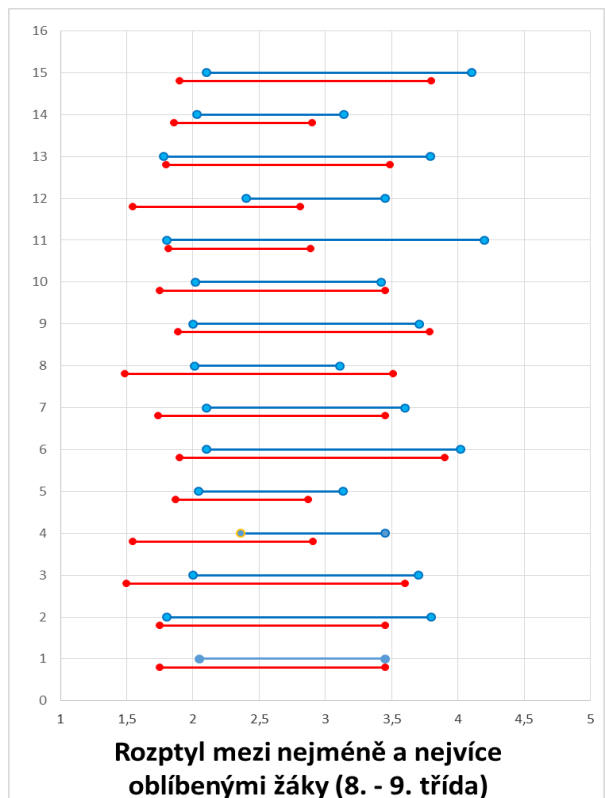
Ve zbylých 9 třídách dosahují většího rozpětí chlapci. Při prvním prohlédnutí grafu můžeme říci, že jsou rozpětí mezi žáky poměrně velké. Aby však tato domněnka měla oporu v datech, utvořila jsem tabulku 15, ve které jsou shrnuty největší a nejmenší rozpětí ve všech věkových kategoriích, včetně průměru skupiny.

V nejmladší skupině dosahují dívky vůbec největšího rozpětí. Vzdálenost mezi nejvíce a nejméně oblíbenou dívkou je 3,22 bodů. Na grafu 1 má tato třída číslo 12. Největší rozpětí u chlapců má v této skupině třída číslo 17 se vzdáleností 2,86 bodů. I chlapci dosahují největšího rozdílu právě v této věkové skupině. V grafu 1 si můžeme všimnout, že velice dlouhé přímký značící vysokou vzdálenost mezi nejvíce a nejméně oblíbeným žákem/yní, střídají přímký s malou vzdáleností. Jednotlivé třídy se v rozdílech mezi krajními členy kolektivu silně liší. V tabulce 15 jsou zaznamenány nejnižší vzdálenosti mezi oblíbenými a neoblíbenými žáky a tato věková skupina dosahuje vůbec nejnižších výsledků. Nejmenší rozpětí u dívek je 0,17 a u chlapců je 1. Tato skupina tedy zahrnuje jednak největší rozpětí a jednak úplně nejmenší rozpětí ze všech věkových skupin. V tabulce 15 můžeme vidět, že průměrný rozdíl skupiny je vyšší, než je tomu u zbylých dvou věkových skupin.

Graf 1

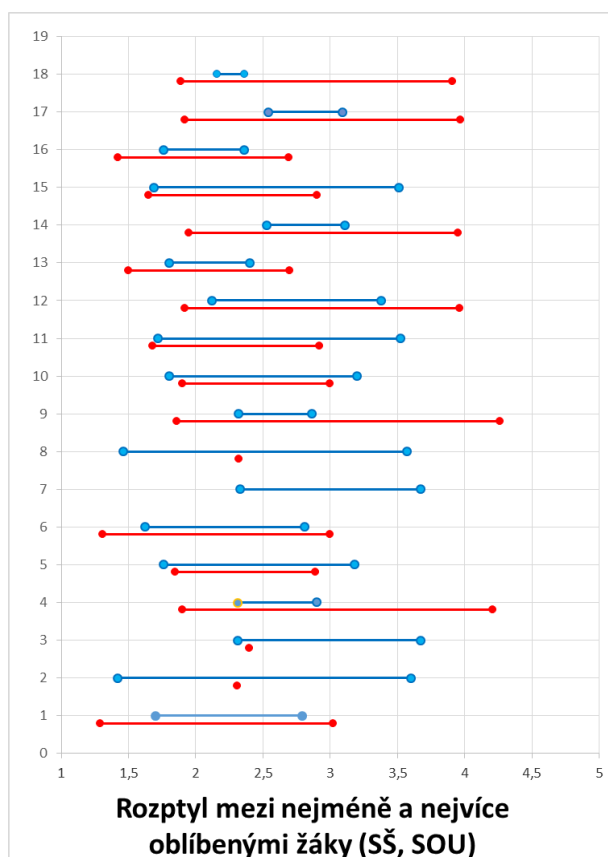

Graf 2

V grafu 2 jsou znázorněna rozpětí 8. – 9. tříd. Na první pohled jsou rozdíly mezi jednotlivými dětmi menší, než tomu bylo u předcházející skupiny. Oproti nejmladší skupině nepřesahuje žádné hodnocení dítěte hranici 4,5 bodů. Dívky dokonce nepřesahují hranici 4 bodů. Velikost přímek v grafu 2 se zdá celkem vyrovnaná, přesto dívky v této skupině dosahují většího rozpětí v 9 třídách. Ve zbylých 6 třídách mají větší rozpětí mezi nejoblíbenějším a nejméně oblíbeným dítětem chlapci. Nejvyšší hodnotu rozpětí u dívek najdeme ve třídě číslo 3. Vzdálenost mezi dívkami je 2,1. Chlapci mají největší rozpětí v 11. třídě se vzdáleností 2,4 a dosahují většího rozdílu než dívky. Nejmenší vzdálenosti se u dívek a chlapců téměř neliší. Dívky mají nejmenší vzdálenost 1 a chlapci 1,05. V celkovém hodnocení jsou na tom ovšem lépe chlapci. Jejich průměrná vzdálenost mezi nejvíce a nejméně oblíbeným žákem je 1,57, děvčata se průměrně vzdalují o 1,61 bodů.

Graf 3

Graf 3 znázorňuje rozpětí mezi nejvíce a nejméně oblíbenými žáky ve skupině středoškolských studentů. U některých tříd chybí přímký značící rozpětí mezi dívkami, u

některých je označen jen jeden bod. Jedná se o třídy, ve kterých chybí dívky nebo je v celé třídě pouze jedna. Se zbylými 14 třídami budu nadále pracovat. V grafu 3 je na první pohled zřetelné, že dívky dosahují mnohem většího rozpětí než chlapci. Ze 14 tříd mají větší rozpětí v 10 třídách. U chlapců je to pouze ve 4 třídách. Největšího rozpětí dosahují dívky ve 4. třídě, celkem 2,31 bodů. Chlapci jsou si nejbližší ve třídě číslo 2, ve které nejsou zastoupeny žádné dívky. Jejich rozdíl je 2,18. Je to ovšem nejmenší číslo největšího rozpětí, kterého chlapci dosáhli napříč všemi věkovými skupinami, jak lze pozorovat v tabulce 15. Chlapci v této skupině dosahují nejlepších výsledků vůbec. Jejich nejmenší rozdíl mezi nejvíce a nejméně oblíbeným dítětem je 0,2. Celkově v této věkové skupině dosahují průměrné vzdálenosti 1,15. Dívky mají nejmenší rozpětí 1,04 a v průměru dosahují 1,67 bodů.

Nyní porovnáím výsledky jednotlivých věkových skupin. Průměrné rozpětí, mezi nejvíce a nejméně oblíbenými dětmi, se s věkem u děvčat příliš nemění. U chlapců ale můžeme zaznamenat určitý vývoj. Jejich průměrný rozdíl se ve starších skupinách snižuje. Zároveň se snižuje největší zaznamenaný rozdíl i nejmenší zaznamenaný rozdíl. Díky zanalyzovaným údajům mohu říci, že společně s rostoucím věkem se obliba chlapců v mém výzkumném souboru zlepšuje. Podrobnějším rozborům okrajově umístěných dětí se budu věnovat v následující kapitole 7.7.

7.7 Charakteristika okrajově umístěných dětí

V předchozí kapitole jsem sledovala vzdálenost mezi nejvíce a nejméně oblíbenými dětmi ve třídách. V této kapitole budu věnovat pozornost tomu, jak jsou okrajově umístěné děti hodnocené svými spolužáky a spolužačkami. Položila jsem si výzkumnou otázku: Co naplňuje charakteristiku dobrého kluka/dobré dívky? Jaké charakteristiky jsou přisuzovány nejméně oblíbeným chlapcům a dívkám? Mění se tyto charakteristiky v průběhu let?

Zaměřila jsem se na jednotlivá slovní hodnocení a pracovala s nimi dvojím způsobem. Jako první jsem shrnula shodné charakteristiky a seřadila je podle četnosti výskytu. Následně jsem vytvořila tři kategorie, do kterých jsem charakteristiky roztřídila. První kategorie zahrnuje osobnostní charakteristiky a vlastnosti jedince jako jsou:

„hodný/á“, „milý/á“, „chytrý/á“, „nevychovaný/á“, „vtipný/á“, apod. Druhá kategorie zahrnuje projevy chování, které se občas vyskytují a které bývají vázané na situaci. Těmi jsou například: „vyrušuje“, „mluví sprostě“, „provokuje“, „neumí se ovládat“, „hned bulí“. Poslední kategorie zahrnuje charakteristiky, které souvisí s chováním vůči ostatním ve třídě: „pomůže“, „poradí“, „posmívá se“, „nadává“, apod. Všechny kategorie zahrnují hodnocení jak pozitivní tak negativní. Pomocí kategorií tedy budu sledovat především to, jaké oblasti projevů si ostatní ve třídě nejvíce všimají a jak je zahrnují do svých hodnocení.

7.7.1 Charakteristika dobrého kluka/dobré dívky

Při sběru charakteristik využívám slovní hodnocení, které do SO-RA-Dů zaznamenali spolužáci a spolužačky hodnocených. Nejprve se budu zabývat nejlépe postavenými chlapci a následně dívkami.

Oblíbení chlapci

V nejmladší skupině (5. – 7. třídy) jsou hodnocení nejoblíbenějších chlapců velmi různorodá. Ve všech hodnoceních se objevilo okolo 20 různých zdůvodnění, proč je právě ten daný chlapec nejoblíbenější. Ze všech charakteristik jsem vybrala 4 nejčastější. Ve skupině je celkem 17 tříd a tedy 17 nejoblíbenějších chlapců. Nejčastěji byli chlapci hodnoceni jako vtipní. Zdůvodnění „je vtipný“ a „je s ním sranda“ se objevilo u 10 chlapců. Druhou nejčastější charakteristikou bylo „je přátelský“, „je dobrý kamarád“ a nacházela se u 8 chlapců. Podobného vyznění je i zdůvodnění „fajn“, „pohodovej“, které bylo u 3 chlapců. Poslední významně se opakující byla charakteristika „hodný“, kterou vlastnilo celkem 5 chlapců. Dále se v hodnoceních objevily charakteristiky: „chytrý“, „předvádí se“, „dělá kraviny“, „praštěnej“, „skromný“ a „hezký“. Všechny byly v hodnoceních zastoupené dvakrát. Z uvedených charakteristik je patrné, že nejčastěji žáci a žákyně volili osobnostní charakteristiky a vlastnosti (celkem 25 voleb). Mírně se objevovaly projevy vázané na situaci (např. „dělá kraviny“, celkem 9) a ještě méně chování vůči ostatním spolužákům (např. „poradí“).

Skupina 8. – 9. tříd měla hodnocení svých nejlépe postavených žáků také velice pestré. Ve skupině je celkem 15 tříd. Ze všech charakteristik jsem vybrala 7 nejčastějších. Mezi nejoblíbenějšími žáky bylo 9 z nich hodnoceno jako „přátelský“ a „dobrý kamarád“. Dále následovala zdůvodnění „hodný“ u 8 žáků a „vtipný“ u 7 žáků. Větší zastoupení, než v předchozí skupině, měla i charakteristika „chytrý“, která se objevila u 5 studentů. Následovali charakteristiky jako „pohodový“ (u 4 žáků), „pomůže, poradí“ (u 3 žáků) a „pocitivý, spravedlivý, férový“ (u 3 žáků). Nově se v této skupině objevily i negativní charakteristiky: „rozmazlený, trapný, vytahuje se“. Přestože se v této věkové skupině objevila spousta nových charakteristik, jejich zařazení je také většinou v kategorii osobnostních charakteristik a vlastností (celkem 32). Žáci a žákyně také často zmiňovali chování k ostatním (celkem 12). Téměř vůbec se neobjevují projevy vázané na situaci.

Nejstarší věková skupina slučuje celkem 18 tříd ze středních škol a odborných učilišť, ale jen 13 jich bylo slovně hodnoceno. Jednotlivá hodnocení již nejsou tak odlišná jako v předchozích dvou skupinách. Nejoblíbenější chlapci jsou nejčastěji hodnoceni jako „milí, fajn, pohodoví“ a „vtipní“. Toto hodnocení má 9 ze 13 chlapců. Dále byli chlapci hodnoceni jako „přátelští“ a „dobří kamarádi“. U 5 hodnocených bylo napsáno, že jsou „chytrí“. Občas byly také volené charakteristiky: „hodný“, „předvádí se“, „pomůže, poradí“. Nově se objevilo několik charakteristik, z nichž nejvíce zastoupená byla „ukecaný, komunikativní“. Mezi ty další patří „pracovitý“, „snaživý“, „tichý“, „přemýšlivý“, „společenský“ a „se svým názorem“. Přestože jsou jednotlivé charakteristiky od obou předcházejících věkových skupin trochu odlišné, při posouzení jednotlivých kategorií jsem tento rozdíl nezaznamenala. V této věkové skupině se nejvíce charakteristik opět týkalo vlastností jedince (celkem 38). Následovalo 11 charakteristik, které se týkaly chování vůči ostatním. Projevy vázané na situaci byly zaznamenány pouze 3.

Ve všech věkových kategoriích lze nalézt několik shodných charakteristik, které jsou nejčastěji přisuzovány nejoblíbenějším chlapcům ve třídách. Ve všech skupinách je pozitivně hodnocen smysl pro humor a pro vtip, který by měl jít ruku v ruce s přátelstvem a pohodovým laděním jedince. Často se objevovalo, že je dobrý kamarád. Už v nejmladší skupině se objevuje zdůvodnění, že je dotyčný žák hodný. Tento požadavek je nejsilnější ve věkové skupině 8. – 9. tříd a zde také na důležitosti nabírá chytrost hodnoceného. V nejstarší věkové skupině zůstávají charakteristiky důležité pro nižší ročníky a navíc se

objevují nové požadavky na nejoblíbenějšího studenta. Jde především o charakteristiky spojené se studiem a s kolektivem. Nejvíce se objevuje hodnocení komunikativnosti a toho, že student dokáže být řečníkem. Dále jde o přemýšlivost, pracovitost, snaživost, společenskost a jiné. Tyto charakteristiky více odpovídají požadavkům na dospělého člověka a bývají požadovány i v pracovním uplatnění.

Při srovnání jednotlivých kategorií ve všech věkových skupinách jsem našla jasné shody. Nejvíce zmiňovanými charakteristikami jsou ty osobnostní, které popisují vlastnosti jedince. Dále si žáci a žákyně všimají toho, jak se dotyčný chová ke svému okolí. Naproti tomu celkem opomíjí projevy vázané na situaci. Domnívám se, že osobnostní charakteristiky a dobré interpersonální vztahy ve třídě způsobují, že projevy vázané na situaci nejsou pro spolužáky a spolužačky natolik důležité. Nevšimají si jich nebo je považují za přirozený projev vycházející z osobnostních charakteristik jedince.

Oblíbené dívky

V hodnoceních nejoblíbenějších dívek nejmladší skupiny lze nalézt více stejných odpovědí, než jak tomu bylo u chlapců. 11 dívek ze 17 jsou oblíbené, protože jsou dobrými kamarádkami, jsou „kamarádské“ a „přátelské“. Dále jsou hodnocené jako „hodné“ v 9 případech, jako „chytré“ ve 4 případech a jako „vtipné, se smyslem pro humor“ také ve 4 případech. Velice často jsou dívky pozitivně hodnoceny za to, že jsou ochotné pomoci či poradit (v hodnocení zmíněno 8x). V této skupině se také objevilo hodnocení, které jako kritérium oblíbenosti vnímá „nepomlouvání“ a „nenadávání“. Tato charakteristika ve starších skupinách již zmíněna není. Většinu výše uvedených charakteristik jsem zařadila do kategorie osobnostních charakteristik a vlastností (celkem 31). Velice často bylo také zmiňováno chování vůči ostatním (celkem 20). Oproti nejoblíbenějším chlapcům v tomto věku je u nejoblíbenějších dívek více zmiňována pomoc a rada druhým.

Ve skupině 8. – 9. tříd bylo slovně hodnoceno pouze 12 dívek z 15. Zdůvodnění jejich oblíbenosti se příliš neliší od charakteristik uváděných v předchozí skupině. 11 dívek bylo příznivě hodnoceno za to, že jsou dobrými kamarádkami. Velice pozitivně byla ve skupině hodnocena ochota pomoci a poradit (u 7 dívek). Dalšími významnými

charakteristikami byly: „vtipná, má smysl pro humor“, „hodná“ a „chytrá“ (vždy u šesti dívek). Většina charakteristik byla opět osobnostní (celkem 25). Vysoký počet odpovědí jsem také zařadila do chování vůči ostatním (celkem 18). Projevy vázané na situaci nebyly zmíněny ani jednou.

V nejstarší věkové skupině bylo hodnoceno pouze 12 dívek a jejich zdůvodnění oblíbenosti se již od ostatních dvou skupin trochu liší. Hodnocení bylo nejvíce různorodé ze všech tří věkových skupin. Nejčastěji byly zmiňovány charakteristiky „milá“ a „kamarádká, přátelská“. Dále pak byly se stejným zastoupením (u 4 dívek) jmenovány tyto charakteristiky: „hodná“, „chytrá“ a „upovídaná, dá se s ní mluvit“. Smysl pro humor byl oceněn u 3 dívek. V hodnocení této skupiny se objevilo několik negativních charakteristik: „mrška“, „vadí mi její chování“, „marnivá“, „až moc sebevědomá“. Spolužáci a spolužačky zmiňovali také sebevědomí, ochotu, upřímnost, společenskost a důvěryhodnost. Přestože jednotlivé charakteristiky byly od ostatních věkových skupin tolik odlišné, po roztřídění do kategorií se ukázalo, že si žáci a žákyně také nejvíce hodnotí osobnostní charakteristiky a vlastnosti (celkem 32). Stejně jako u předchozích věkových skupin jsou i zde u hodnocení nejoblíbenějších dívek často zmiňované způsoby chování vůči ostatním (celkem 11). Projevy vázané na situaci zmiňované nebyly.

U dívek lze nalézt shodné charakteristiky ve všech věkových skupinách. Nejoblíbenější dívky jsou pozitivně hodnocené za jejich přátelskost, za to, že jsou hodné a nevadí jim poradit či pomoci. Také jsou dobře hodnocené za jejich chytrost a smysl pro humor. Tyto charakteristiky jsou u prvních dvou skupin v podstatě totožné. V nejstarší skupině se do hlavních pozitivních vlastností přidává upovídanost a milé chování. Naopak je trochu upozaděna pomoc a rada pro druhé. Opět, stejně jako u chlapců, došlo v nejstarší skupině k velkému návalu nových charakteristik. Sebevědomí, společenskost, cílevědomost a ochota jsou charakteristiky očekávané u dospělého člověka. S rostoucím věkem se tyto vlastnosti začínají u studentů a studentek objevovat a jejich spolužáci/spolužačky je za to pozitivně hodnotí.

Podívám-li se na hodnocení nejoblíbenějších dívek skrze kategorie tak mohu říci, že se s věkem téměř nemění. Ve všech věkových skupinách jsou dívky nejvíce hodnocené pomocí osobnostních charakteristik a vlastností. Často se také objevují projevy chování

vůči ostatním a naopak úplně opomíjí projevy vázané na situaci. Oproti oblíbeným chlapcům jsou tedy dívky více hodnocené za chování vůči ostatním.

7.7.2 Charakteristiky nejméně oblíbených chlapců a dívek

V této podkapitole se pokusím zjistit, z jakých důvodů jsou děti na okraji třídy neoblíbené. Bude mě zajímat, jestli u nich lze nalézt určité charakteristiky, které se opakují častěji. Jako první budu pracovat se skupinou nejméně oblíbených chlapců, následně přejdu na hodnocení neoblíbených dívek.

Neoblíbení chlapci

V první skupině, která zahrnuje 5. – 7. třídy, se objevilo několik opakujících se charakteristik. Neoblíbenost chlapců zdůvodňovali spolužáci a spolužačky nejčastěji jejich chováním. Nejčastěji uváděli, že jsou „drzí“, „sprostí“, „uráží“, „posmívají se“ a „nadávají“. Takto bylo hodnoceno 6 chlapců. Další častou charakteristikou byla „nudnost a tichost“, která byla zmíněna 5krát. Čtyřikrát se pak objevila zdůvodnění: „nevychovaný“, „otravný“ a „má blbý poznámky“. Ve 3 případech žáci zmiňovali, že je dotyčný „zlý“, „agresivní“ a „neumí se ovládat“. Nejvíce zmíněných charakteristik jsem zařadila do osobnostních charakteristik a vlastností (celkem 20). Často také byly zmiňovány projevy vázané na situaci (celkem 12) a občas i chování vůči ostatním spolužákům/spolužačkám (celkem 8).

Druhá skupina se skládá z 8. – 9. tříd a slovně hodnoceno bylo 11 chlapců z 15. V této věkové skupině se poprvé objevuje charakteristika „zvláštní“ a „divný“. Obě tato zdůvodnění byla použita u 5 chlapců a stala se nejčastějším hodnocením v této věkové skupině. Dále je negativně hodnocena „nevychovanost“ u 3 chlapců. Další zdůvodnění neoblíby se vyskytovala jen po dvou: „má blbý poznámky“, „otravný“, „chová se jako dítě“, „kamarádský“. Z této skupiny naprosto vymizelo negativní hodnocení drzosti, nudnosti a tichosti. Také se zde neobjevuje zmínka o agresivním chování. Nově přibýlo

zdůvodnění „šprt“ a „kamarádský“. Nejvíce zaplněnou kategorií byly opět osobnostní charakteristiky (celkem 15), ale objevilo se také pět projevů vázaných na situaci.

Skupina nejstarších studentů zahrnuje hodnocení 13 chlapců. Ze zdůvodnění této skupiny zmizela „otravnost“ a „blbý poznámky“. Nejčastěji jsou neoblíbení žáci této skupiny hodnoceni jako „zvláštní“ a „divní“ (celkem u 6 studentů). Velké zastoupení měla i tato hodnocení: „trapný“, „nudný, tichý“ a „drzý, sprostý“. I v této skupině se objevilo nové zdůvodnění, které však není negativní. U 3 žáků bylo poznamenáno, že jsou „hodní“. Toto hodnocení se vyskytovalo společně s „kamarádskostí“ a „inteligencí, chytrostí“. Většinou šlo o žáky, kteří získávali charakteristiky „zvláštní, divný“ a „nudný, tichý“. Většinu z negativních i pozitivních hodnocení jsem zařadila do osobnostních charakteristik a vlastností (celkem 28). Několik slovních charakteristik pak do kategorie projevů vázaných na situaci (celkem 5) a do kategorie chování vůči ostatním spolužákům (celkem 4).

Ve všech skupinách byla neoblíbenost chlapců vysvětlena různými charakteristikami, ale přesto se v nich dalo najít opakování. U prvních ročníků vyššího stupně základní školy jsou nejčastěji negativně hodnocena drzost, posměšky, urážení a nadávky. Zároveň ale nejsou dobře hodnoceni tichý a nudní žáci nebo žáci otravní, nevychovaní. Třídní hodnocení je zpravidla zaměřeno na projevy jedince ve třídě. V pozdějším věku (v 8. – 9. třídě) se začínají na místo neoblíbených žáků dostávat „zvláštní“ a „divní“ chlapci. Samozřejmě nevychovanost a nevhodné poznámky jsou stále hodnoceny negativně. Stejně tak dětské projevy, které už jsou v tomto věku nepřijatelné. V nejstarší skupině středoškoláků dochází k odproštění od hodnocení jako otravný a nevychovaný. Na pozicích nejméně oblíbených žáků se ocitají dva typy studentů. Za prvé jsou to studenti, kteří jsou drzí či sprostí a chovají se nafoukaně, ale na druhou stranu s nimi může být legrace. Za druhé jsou to studenti, kteří bývají popisováni jako zvláštní a divní. Velice často se podle spolužáků a spolužaček chovají trapně, jsou nudní a tiší, ale zároveň kamarádští a hodní. V několika případech je také zmiňována jejich vysoká inteligence. Můžeme vidět, jak se ve vývoji proměňují pohledy žáků na různé charakteristiky.

Podívám-li se na věkové kategorie skrz mnou vytvořené kategorie, najdu v nich také jednotící prvek. Většina hodnocení neoblíbených chlapců byla u všech věkových

kategorií stejná a týkala se tedy osobnostních charakteristik a vlastností. Oproti hodnocení nejoblíbenějších chlapců se více objevovaly charakteristiky související s projevy vázanými na situaci a méně se objevovaly charakteristiky označující chování vůči ostatním.

Neoblíbené dívky

Ve skupině 5. – 7. tříd se na místech nejméně oblíbené dívky objevují žákyně s velice rozdílnými charakteristikami. Mezi dvě nejčastější zdůvodnění neoblíbenosti patří „nepříjemnost, protivnost“ a „časté žalování“. Obě tato zdůvodnění se objevila u 4 dívek. Další charakteristiky se již objevily pouze u 3 dívek nebo ještě méně: „otravuje, provokuje“, „nadává, uráží“, „je divoká, výbušná“, „nechce zapadnout“ a „hodná, milá“. Jednotlivá zdůvodnění byla velmi pestrá v hodnocení toho, co zapříčiňuje dívčino umístění. Zde uvádím ještě několik důvodů: „divná“, „kouří“, „neučí se“, „zlá“, „trapná“, „nafoukaná“, „pomlouvá“, „lakomá“, „mluví sprostě“, aj. Různorodost charakteristik se potvrdila i při zařazení do kategorií. Nejvíce jich opět bylo v kategorii osobnostních charakteristik a vlastností (celkem 11), ale počtem se velmi blížila kategorie chování vůči ostatním spolužákům/spolužačkám (celkem 10) i kategorie projevů vázaných na chování (celkem 9).

Ve starší skupině 8. – 9. tříd bylo slovně hodnoceno 12 dívek. Jejich zdůvodnění jsou také velmi různá, ale přesto se od předcházející skupiny liší. Naprosto z hodnocení vynechává žalování a nadávky či urážení. Nejčastěji jsou dívky negativně hodnoceny za „nafoukanost“ a to ve 4 případech. Dále se zde objevuje zdůvodnění neoblíby z důvodu tichosti a nenápadnosti (celkem 3x). Následuje opět celá řada různých zdůvodnění: „divná“, „hodná“, „provokuje“, „divoká, výbušná“, „nepříjemná“, „je s ní legrace“, „lže“, aj. Zdůvodnění neoblíbenosti slůvkem „hodná“ bylo spojeno s tichostí a nenápadností. Kategorie osobnostních charakteristik tak byla opět nejvíce zastoupena (celkem 20) a několik charakteristik jsem zařadila i do kategorie projevů vázaných na situaci (celkem 5) Oproti předchozí věkové skupině je opomíjena kategorie zahrnující chování vůči ostatním.

Skupina středoškolských studentů se v pestrosti hodnocení neliší. Celkem bylo hodnoceno 12 nejméně oblíbených dívek. U tří dívek se objevilo hodnocení „zlá“ a

„nepříjemná, protivná“. Nově se třikrát objevilo zdůvodnění „hloupá“. Třídy dále negativně hodnotí tyto vlastnosti: „šprtka“, „bez názoru“, „vtíravá“, „nevyjadřuje se“. Společně s hodnocením „šprtka“ a „chytrá“ jsem zaznamenala výskyt pozitivních hodnocení jako: „pomáhá“, „kamarádká“, „nezradí“, „pracovitá“. Přiřazena byla i charakteristika „bez názoru“. Přesto se tyto dívky umístily na posledním místě v oblíbenosti ve třídě. Tato věková skupina si opět všímá a nejvíce hodnotí osobnostní charakteristiky a vlastnosti dívek (celkem 24). V kategorii projevů vázaných na situaci bylo celkem 6 charakteristik, v kategorii chování vůči ostatním byly pouze 2 charakteristiky.

Dívčí umístění na pozici nejméně oblíbené žákyně je velice komplikované. Oproti chlapcům se zde zdůvodnění příliš neopakují a naopak se různě promíchávají a kombinují. Většina hodnocení byla použita pouze jednou. Přesto se ukázalo několik charakteristik, které byly použity několikrát. V nejmladší skupině bylo nejhůře hodnoceno žalování a protivné či nepříjemné chování. Následovalo zmiňování provokace, otravování, nadávání a urážení. Ve skupině 8. – 9. tříd se nejčastější charakteristiky změnila na nafoukanost a přílišnou nenápadnost a tichost. V nejstarší skupině středoškolských studentek byla nejhůře hodnocena protivnost a nepříjemnost, zlé chování a hloupost. Na druhou stranu se mezi neoblíbenými objevovaly i dívky hodnocené jako inteligentní, hodné, kamarádké a ochotné pomoci. Podle spolu se objevujících zdůvodnění za jejich umístění může přílišná tichost a nenápadnost, nevyjadřování se a neprojevoování svého názoru.

Když jsem porovnávala jednotlivé věkové skupiny a kategorie jejich hodnocení nejméně oblíbených dívek, všimla jsem si rozdílů od hodnocení nejoblíbenějších dívek. U nejméně oblíbených dívek byly, mimo osobnostní charakteristiky a vlastnosti, často zmiňovány projevy vázané na situaci, které se u oblíbených dívek vůbec nevyskytovaly. Naopak u oblíbených dívek byly často uváděny způsoby chování ke spolužákům, které se u neoblíbených dívek téměř vůbec nevyskytovali. Pouze nejmladší skupina hodnotila neoblíbené žákyně skrz jejich chování k ostatním ve třídě.

8. Shrnutí výsledků

V této kapitole shrnu výsledky mé analýzy. Při popisu výsledků použiji strukturu, kterou jsem vytvořila v rámci zasazení výzkumných otázek do okruhů. Jedná se celkem o tři okruhy zkoumání, ve kterých se zaměřuji nejprve na věkové skupiny, pak na gender ve třídách a nakonec na okrajově umístěné děti.

8.1 Genderová analýza z hlediska věkových skupin

V tomto okruhu jsem se zaměřila na porovnávání jednotlivých indexů a jednotlivých podskupin vzhledem k věku. Sledovala jsem vzájemné vztahy a jejich vývoj. Jako první jsem si položila výzkumnou otázku: *Jaký je trend v jednotlivých věkových skupinách? Liší se třídní obliba a vliv?*

Z mé analýzy vyplynulo, že se obliba s věkem příliš nemění. Pouze jsem zaznamenala různorodější hodnocení u jednotlivých tříd ve skupině středoškolských studentů a studentek. Rozhodla jsem se tento jev více prozkoumat a zaměřila jsem se na složení jednotlivých tříd mimo rozptyl skupiny. Zajímalo mě především početní zastoupení dívek a chlapců v kolektivech. Po prozkoumání jsem zaznamenala rozdílné hodnocení ve středoškolské skupině, ale u mladších skupin tento rozdíl nebyl. Vliv genderu se na hodnocení obliby neprokázal.

V hodnocení vlivu jsem zaznamenala určitý vývoj. V mladších skupinách je vliv hodnocen nižšími známkami. Se vzrůstajícím věkem se index vlivu zvyšuje. To znamená, že na sebe mají mladší žáci/žákyně větší vliv než žáci starších ročníků.

Další výzkumná otázka zněla: *Mění se soudržnost skupin dívek nebo chlapců v různých věkových skupinách?*

U podskupiny dívek se obliba s věkem neliší, pohybuje se průměrně kolem 2,2 bodů. Větší rozdíly jsem zaznamenala v hodnocení vzájemného vlivu. Čím vyšší je věk, tím vyšší je bodové hodnocení vlivu mezi děvčaty. Znamená to, že dívky z mladších

skupin na sebe více dají. S přibývajícím věkem se u dívek vzájemná vlivnost začíná snižovat.

Podskupina chlapců je na tom v hodnocení vlivu podobně jako podskupina dívek. Vliv uvnitř podskupiny klesá s rostoucím věkem. Obliba je u chlapců nejhůře hodnocena v 8. – 9. třídách. Hodnoty koheze podskupin se u dívek a chlapců mírně liší, nejvyrovnanější jsou ve skupině 5. – 7. tříd. Dívky dosahují oproti chlapcům horších výsledků při hodnocení vlastního vlivu.

Poslední výzkumná otázka se týká vztahu mezi podskupinami dívek a chlapců: *Jaký je vztah mezi dívčí a chlapeckou podskupinou?*

Jako první jsem se zaměřila na dívky hodnocené chlapci. V jednotlivých věkových skupinách se obliba dívek u chlapců příliš nemění. U vlivu je však viditelný vývoj. Vliv dívek na chlapce se s rostoucím věkem snižuje. Zajímalo mě, zda má na hodnocení dívek vliv složení třídy. Zanalyzovala jsem tedy podrobněji genderová složení tříd. Přestože bylo ve skupinách několik genderově nevyvážených kolektivů, nebyl velký vliv na hodnocení dívčích podskupin prokázán.

Dívky hodnotily chlapce různoroději. Obliba chlapců u dívek se lehce mění v jednotlivých věkových skupinách, není však závislá na věku. Vliv chlapecké podskupiny na dívky se mění podobně jako vliv dívek na chlapce; nejvyšší je v nejmladší skupině a postupně klesá. V celkovém porovnání hodnotí chlapci dívky v oblíbě lépe, než dívky hodnotí chlapce. Ve skupině 5. - 7. tříd a ve skupině středoškoláků/středoškolaček se dívky a chlapci vnímají navzájem jako stejně vlivní. V 8. – 9. třídách chlapci vnímají dívky jako vlivnější než dívky vnímají chlapce. Dívky jsou při hodnocení vlivnosti chlapců navíc velmi nejednotné.

8.2 Genderová specifika ve třídách

V této oblasti zkoumání jsem si stanovila dvě výzkumné otázky, které se týkají tříd a jejich složení. První výzkumná otázka zní: *Ovlivňuje genderové složení třídy její kohezi?*

Zajímalo mě, zda je koheze třídy ovlivněna, převažují-li v kolektivu dívky či chlapci. Ukázalo se, že s přibývajícím věkem soudržnost skupiny klesá. U kolektivů, ve kterých převažují dívky, byla zaznamenána vysoká směrodatná odchylka. Ta naznačovala rozdílnost hodnocení. Zajímalo mě tedy, jestli může být soudržnost dívčích skupin ovlivněna stářím kolektivu. Předpokládala jsem, že u prvních ročníků středních škol bude index koheze výrazně odlišný od ročníků vyšších. Tato domněnka nebyla prokázána. Ukázalo se však, že u skupiny středoškoláků jsou to právě genderově homogenní třídy, které způsobují velký rozptyl celé věkové skupiny. U nejmladší skupiny tomu bylo naopak. Genderově homogennější třídy byly v hodnocení jednotnější než genderově vyvážené třídy.

V druhé části zkoumání genderových specifik ve třídách jsem se zaměřila na třídy mimo rozptyl věkové skupiny. Stanovila jsem si výzkumnou otázku: *Je ve skupině třída, která se vymyká rozptylu skupiny? Čím je to způsobeno?*

Našla jsem celkem 4 třídy, které se vymykaly rozptylům svých věkových skupin, a podrobně jsem je prozkoumala. První třída byla z nejmladší věkové skupiny, která zahrnuje 5. – 7. třídy základní školy. Šlo o 7. třídu, ve které je 14 dívek a 10 chlapců. Třídní obliba i vliv jsou horší, než je pro tuto věkovou skupinu běžné. Jádro třídy je pravděpodobně tvořeno dívčí skupinkou, která chlapcům velkou oblibu nepřisuzuje. Chlapci si udržují určitý vliv ve své skupině, ale dívky jej za vlivné nepovažují. Ve třídě se objevují velké rozdíly v hodnocení žáků. Neoblíbení žáci dostávají vysoké skóre, které nepříznivě ovlivňuje celý průměr třídy.

Druhou prozkoumanou třídou byl 8. ročník základní školy. Kolektiv je složen z 11 dívek a z 9 chlapců. Celková obliba třídy je lepší, než je trend věkové skupiny. Vliv je hodnocen vyššími indexy, které po zprůměrování přesahují horní hranici rozptylu věkové skupiny. Opět chlapci hodnotí dívky v oblíbě lépe než dívky chlapce. V celé třídě jsou zaznamenatelné velké rozdíly pouze v hodnocení obliby. Index vlivu není velkým ukazatelem oblíbenosti žáka. Naopak nejméně oblíbení žáci mají průměrný či dokonce nadprůměrný vliv. Třída tak nemá ani hvězdu s vysokou oblibou a vlivem. Kolektiv je tak složený převážně z nekonformních dětí, které mezi sebou mají dobré vztahy.

Zbývající dvě třídy mimo rozptyl patří do skupiny středoškolských studentů a studentek. Třetí výjimečně umístěnou třídou byl první ročník střední odborné školy, který

má v kolektivu 13 dívek a pouze 4 chlapce. Celková obliba i vliv dosahovaly lepších výsledků, než je tomu u této věkové skupiny obvyklé. V podskupině chlapců nepanují tak dobré vztahy jako mezi děvčaty. To může být způsobeno nízkým počtem chlapců. Stejný důvod může mít zjištění, že největší vliv ve třídě mají dívky, především pak nejoblíbenější Nikola. V celé třídě panují dobré vztahy, naznačují to i pozitivní hodnocení o třídě, které poskytli nejméně oblíbení studenti.

Poslední třída je 4. ročníkem střední školy a skládá se ze 7 dívek a 7 chlapců. Obliba je v této třídě lepší než rozptyl skupiny. Vzájemný vliv výrazně menší. V kolektivu jsou velice dobré vztahy. Mezi jednotlivými hodnoceními nejsou velká rozpětí. Chlapci mají ve třídě o trochu větší vliv než dívky, ale přesto je jejich vliv malý. Nízká ovlivnitelnost prochází celým kolektivem. Domnívám se, že nekonformní chování studentů má pozitivní vliv na oblibu, která je tímto významně lepší než u jiných tříd.

Ze 4 analyzovaných tříd jsou si dvě velmi podobné. Jedná se o 8. třídu základní školy a 4. ročník střední školy. Obě třídy jsou genderově vyrovnané a studenti/studentky nejsou příliš ovlivnitelní. To se může pozitivně projevat ve vzájemných vztazích, které jsou v obou třídách nadprůměrně dobré.

8.3 Charakteristika okrajově umístěných dětí

Poslední okruh mých výzkumných otázek byl zaměřen na děti, které jsou umístěné na okrajích tříd. Ať už jde o nejoblíbenější či o nejméně oblíbené děti. Má první výzkumná otázka zjišťuje vzdálenost v hodnocení mezi nejvíce a nejméně oblíbeným dítětem: *Jaký je rozptyl mezi nejvíce a nejméně oblíbenými dětmi? Je tato variace stejná u chlapců i dívek?*

Výsledky ukázaly, že se u dívek průměrné rozpětí s věkem téměř nemění. V nejmladší skupině je velikost rozdílů u dívek a chlapců velmi podobný. Dívky mají průměrný rozdíl 1,7 a chlapci 1,86. Zatímco dívky se ve všech věkových kategoriích pohybují pořád ve stejném rozpětí, u chlapců se rozpětí s věkem zmenšuje. Mohu říci, že s rostoucím věkem se rozdíly mezi nejvíce a nejméně oblíbeným žákem zmenšují. Ve skupině středoškoláků dosahují dívky průměrného rozdílu 1,67 a chlapci 1,15.

Poslední výzkumná otázka je zaměřená na porovnání jednotlivých slovních výpovědí, které žáci zapisovali do SO-RA-Dů. Snažila jsem se zjistit: *Co naplňuje charakteristiku dobrého kluka/dobré dívky? Jaké charakteristiky jsou přisuzovány nejméně oblíbeným chlapcům a dívkám? Mění se tyto charakteristiky v průběhu let?*

V charakteristikách nejlépe umístěných chlapců se mi podařilo najít vlastnosti, které jsou pozitivně hodnocené u všech věkových skupin. Jedná se o smysl pro humor a vtip, přátelské chování a pohodové ladění. Často byly tyto charakteristiky jmenované společně s „dobrý kamarád“. V 8. – 9. ročnících sílí pozitivní ohodnocení chytrosti a hodného chování. Největší proměnu jsem zaznamenala v nejstarší skupině. Začaly přibývat charakteristiky jako komunikativnost, přemýšlivost, pracovitost, společenskost, aj. Velký přírůst nových pozitivních vlastností vnímám jako důsledek dospívání. Jedná se o vlastnosti, které jsou pozitivně hodnoceny u dospělých a bývají vyžadovány v zaměstnání.

Charakteristiky nejlépe umístěných dívek se velmi často opakovaly. Dívky byly pozitivně hodnoceny za přátelskost, hodné chování, ochotu poradit a pomoci. Také jsou velice dobře hodnocené dívky chytré a se smyslem pro humor. U dívek z nejstarší skupiny dochází k malé proměně. Pomoc a rada již není tak důležitá, dívky jsou oblíbené především pro upovídanost, milé a hodné chování a chytrost. V nejstarší skupině se objevuje spousta nových charakteristik jako sebevědomí, cílevědomost, apod. Jsou pozitivně hodnocené stejně jako u chlapců.

Následně jsem se zaměřila na nejméně oblíbené chlapce a dívky. Děti se špatným postavením bývají hodnoceny více ambivalentně než ty na vrcholu třídního žebříčku. Vedle negativních charakteristik se tak objevovaly občas i pozitivní (hodní, kamarádští, inteligentní).

Ve skupině nejméně oblíbených chlapců bylo těžké zaznamenat opakující se zdůvodnění. Slovní charakteristiky byly mnohem odlišnější než u oblíbených dětí. Přesto jsem zaznamenala několik opakujících se charakteristik. U 5. – 7. tříd byla negativně hodnocena drzost, urážení a nadávky. Na pozicích neoblíbených se ale také umístili žáci hodnocení jako tiší, nudní, otravní, nevychovaní. U 8. – 9. tříd přibývají žáci označení jako divní a zvláštní. V této charakteristice se většinou skrývá určitá odlišnost žáka od většiny. Nově je penalizováno dětské chování, které je již v tomto věku nepřijatelné. Obě tyto charakteristiky se objevují i u neoblíbených žáků středních škol. Tam navíc můžeme

rozdělit neoblíbené žáky na dvě skupiny. První jsou žáci drzí, sprostí, nafoukaní, ale může s nimi být legrace. Druzí jsou žáci divní, trapní a tiší. Ty také bývají často hodnoceni jako inteligentní (někdy šprti), hodní a kamarádští.

U nejméně oblíbených dívek je hodnocení velice komplikované. Ze všech zkoumaných zahrnují největší množství charakteristik, které se mění spolu s věkovými skupinami. U 5. – 7. tříd je negativně hodnoceno žalování a nepříjemné chování. V 8. a 9. třídách se objevuje namyšlenost, tichost a nenápadnost. U nejstarší skupiny středoškolaček lze nalézt také dva rozdílné typy neoblíbených děvčat. Za prvé jsou to dívky označované jako protivné a zlé. Za druhé jsou to dívky tiché.

Po porovnání oblíbených a neoblíbených dětí pomocí mnou vytvořených 3 kategorií se ukázalo, že kategorie jednotlivých hodnocení nejsou až tak závislé na věku jako na tom, zda je dítě oblíbeno či neoblíbeno. Přestože vždy v hodnocení dětí hrály největší roli osobnostní charakteristiky a vlastnosti, ukázalo se, že u oblíbených dětí jsou navíc zmiňovány charakteristiky odlišného druhu než u dětí neoblíbených. U oblíbených dětí spolužáci a spolužačky často hodnotili jejich chování vůči ostatním a příliš neuváděli jejich projevy vázané na situaci. Domnívám se, že jejich projevy nebyly důvodem k oblíbenosti a tudíž je ostatní do hodnocení nezařadili. U nejméně oblíbených dětí nebylo natolik zmiňováno chování vůči ostatním, naopak spolužáci/spolužačky popisovali neoblíbené jedince pomocí projevů vázaných na situaci. Domnívám se, že v tomto případě projevy mohli přispět k umístění dotyčného na krajní pozici ve skupině.

Diskuse

V diskusi se pokusím shrnout nejdůležitější zjištění mého výzkumu a porovnat je s teoretickým podkladem bakalářské práce. Následně se zamyslím nad omezeními práce a provedu reflexi výzkumu.

Z genderové analýzy věkových skupin vyplynulo, že se vzájemný vliv v rostoucím věkem snižuje. Tento jev byl zaznamenáný jednak v celé třídě a jednak v podskupinách dívek a chlapců i mezi těmito skupinami navzájem. Navíc je vliv vždy hodnocen hůře než oblíba. Jaká je příčina tohoto snižujícího se vlivu? Na základě načtené literatury se domnívám, že nižší ovlivnitelnost žáků/žákynů může být dána rostoucí potřebou autonomie a nezávislosti. Langmeier a Krejčířová (2011, s. 152), například uvádějí, že v období dospívání je hlavním vývojovým úkolem osamostatňování.

Hodnocení oblíby ve třídách se s věkem příliš neměnilo, ale v podskupině chlapců byla zaznamenána menší vzájemná oblíba. Opravdu se chlapci navzájem nemají tolik rádi jako děvčata nebo jde o záměrné zakrývání vzájemných sympatií? Lippa (2009, s. 235-236) uvádí, že chlapci u sebe navzájem podněcují maskulinní chování a odrazují se od femininního chování. Karsten (2006, s. 64-76) zase popisuje, že dívky jsou ve stereotypních představách pokládány za citlivější, jemnější a křehčí. Porovná-li tyto dva autory tak mohou soudit, že chlapci mohou mít explicitní projevy přátelství spojené s citlivostí, která je stereotypně přisuzována děvčatům. Projevy přátelství a empatie mohou považovat za femininní a tak se od takových projevů distancovat.

Zajímavým zjištěním bylo, že dívky hodnotily chlapce kritičtěji než chlapci dívky. Dívky hodnotily chlapce hůře v oblíbě i ve vlivu. Může tento rozdíl souviset s potřebou vyzdvihování vlastní skupiny u hrozící marginalizace? Janošová (2008, s. 142-143) uvádí, že chlapci jsou v hodnocení své genderové role pozitivnější než dívky, které dokonce někdy vnímají mužskou roli jako lepší a významnější než jejich vlastní. S tímto tvrzením souhlasí i Reay (2001, s. 153-166), který uvedl výsledky výzkumu, ve kterém se ukázalo, že některé dívky se odmítají projevovat femininně, protože femininita podle nich nutně znamená podřízení se druhým. Jejich přesvědčení pravděpodobně vzniklo v důsledku androcentrismu genderového řádu, který staví ve většině oblastí maskulinitu nad femininitu. Je možné, že dívky vnitřně bojují s genderem, který je jim přisuzován a

s vlastním vnímáním hodnoty své genderové kategorie. Tento konflikt pak může způsobovat nelibost vůči své genderové roli, která je do této pozice dostala. V důsledku toho pak hodnocení přisuzují chlapcům horší známky, než chlapci přisuzují dívkám.

Další zkoumanou oblastí byla genderová specifika ve školních třídách. Zaměřila jsem se podrobně na čtyři školní třídy, které se ve svých hodnoceních lišily od trendu věkových skupin. Výsledky napovídaly tomu, že na okrajové umístění tříd mají vliv dva faktory. Prvním faktorem je celkové zastoupení silných individualit. Třída složená zejména ze sebejistých, nekonformních dětí. Uvnitř i mezi podskupinami dívek a chlapců panovaly v obou případech dobré vztahy a rozdíly mezi nejméně a nejvíce oblíbenými žáky byly minimální. Ve třídách se tedy neobjevily žádné výrazné nadřazenosti. Jejich nízký vzájemný vliv se pravděpodobně odrazil v jejich dobrých vzájemných vztazích.

Druhým faktorem je vedení školní třídy dívčí skupinou.

V jedné ze zkoumaných tříd byla vysoká převaha dívek nad chlapci a třídní hodnocení dosahovalo nadprůměrně dobrých výsledků v oblíbě i vlivu. Z výše uvedených výsledků vyplývá, že dívky se ve vzájemné oblíbě hodnotí lépe než chlapci a tak se jejich převaha ve třídním kolektivu pravděpodobně promítla do výsledků celé třídy.

V druhé prozkoumané třídě byla oblíba i vliv horší než ve věkové skupině. Třída byla rozdělena na dvě oddělené skupiny dívek a chlapců a jádro třídy opět obsazovaly dívky. Vzájemné vztahy nebyly dobré a to se projevilo v kritickém hodnocení spolužáků. Domnívám se, že v této třídě došlo k silnému genderovému rozdělení a to následně způsobilo špatné vztahy a vzájemný vliv. Ve vzájemném hodnocení byly podskupiny velmi kritické a podle slovních výpovědí spolu příliš nekomunikovaly. Chlapcům jsou od malička většinou předkládány stereotypní představy o tom, že muž je přirozeně silnější a tudíž by měl vést ženy. O těchto genderových představách pojednává Karsten (2006, s. 64-76), který říká, že dívky jsou stylizovány do pasivní, slabé a bezmocné role, zatímco chlapec je ten silný, aktivní a inteligentní hrdina. Navíc, jak uvádí Janošová (2008, s. 142-143), jsou chlapci v hodnocení vlastní genderové role velice pozitivní a brzy se k maskulinním projevům přikloní. Domnívám se, že pro chlapeckou skupinu ve třídním kolektivu může být přinejmenším nepřírozené, aby v jádru školní třídy byly dívky. Tato nespokojenost se následně může přenášet na celková hodnocení ve třídě.

V poslední části analýzy jsem se zabývala charakteristikami nejvíce a nejméně oblíbených žáků/žaček. U nejoblíbenějších dívek i chlapců jsme našla shodné charakteristiky, které se opakovaly ve všech věkových skupinách. Velkou změnu přinesla nejstarší skupina, ve které se u dívek i chlapců objevilo mnoho nových charakteristik (u chlapců: upovídanost, komunikativnost, pracovitost, snaživost, přemýšlivost, společenskost a vlastní názor; u dívek: sebevědomí, společenskost, cílevědomost, důvěryhodnost a ochota). Jde o charakteristiky, jejichž rozvoj souvisí s dospíváním a s přípravou na vstup do dospělého života. Domnívám se, že právě z toho důvodu jsou spolužáky a spolužačkami pozitivně hodnoceny. O vlivu věku na rozvoj těchto charakteristik hovoří i Janošová a Karsten. Janošová (2008, s. 196) uvádí, že psychické změny v adolescenci zahrnují používání složitých kognitivních postupů a různé způsoby uvažování o různých tématech. Dívky jsou vystavovány silnému tlaku okolí, aby splňovaly požadavky plynoucí z obecných představ o roli dospělé ženy. Karsten (2006, s. 93-94) zase popisuje, že od chlapců se očekává, že si budou stát na svém a budou svá stanoviska prosazovat. Také jim jsou tedy vštěpovány zásady stereotypní mužské role. To, že zbytek třídy hodnotí tyto charakteristiky a všímá si jich, vnímám jako důkaz toho, že jedinci vstupují do světa dospělých. Jedná se o vlastnosti, které jsou pozitivně hodnoceny u dospělých a bývají vyžadovány v zaměstnání.

Při zkoumání nejméně oblíbených dívek a chlapců jsem narazila na několik společných charakteristik, ze kterých jsem utvořila dva typy dětí, které jsou ohrožené vyloučením na okraj třídní skupiny. Jako první jsou to dívky a chlapci, kteří se ke svým spolužákům a spolužačkám nechovají hezky, nadávají jim, jsou zlí a protivní. Na druhé straně jsou to dívky a chlapci, kteří se ve třídě příliš neprojevují a jsou hodnoceni jako tišší, nudní a divní. Tyto výsledky jsou shodné se strukturou třídy, kterou popisuje Hrabal (2002, s. 71-81). Za dítě, které je třídou odmítáno, považuje neoblíbeného, nevlivného a zároveň školsky neúspěšného jedince. Říká, že takový žák/yně je často vývojově opožděn a nedokáže se sociálně adaptovat. V důsledku toho je pak častým projevem těchto dětí fyzická i slovní agresivita. Druhým typem odmítaného dítěte je izolovaný žák/yně, který/á není zbytkem třídy ani přijímán/a ani odmítán/a a zároveň má nízký vliv. Autor dále uvádí, že o takového jedince se zbytek třídy nezajímá a chovají se, jako kdyby neexistoval. V tomto Hrabalově dělení můžeme najít velké shody s prezentovanými výsledky mého

výzkumu. Je důležité si uvědomit, že oba typy těchto dětí jsou ohroženy vyloučením na okraj kolektivu a mohou být vystaveny patologickým jevům, jako je šikana.

Nyní se pokusím uvést některá omezení, která v práci spatřuji. Vzhledem k tomu, že jsem pracovala se SO-RA-Dy, které zpracovával někdo jiný, zamýšlím se nad otázkou, na kolik jsou data spolehlivá. Pro kvalitní výsledky této metody je třeba dodržet správný postup v zadání úkolu i ve zpracování dat. Na těchto úkonech jsem se však neúčastnila a tak jsem k získanému materiálu přistupovala s důvěrou. Vzhledem k povaze práce nebylo v mých silách všechna data získávat osobně.

S tím souvisí i další omezení, která jsem ve své práci zaznamenala. Protože byl každý SO-RA-D vypracováván jiným vyučujícím, nebyla v nich jednotná struktura. V některých chyběla slovní hodnocení žáků, nebylo možné rozeznat, od koho pocházejí jaká slovní hodnocení, nebyla dostatečně popsána škola či obor studia a v některých třídách nebyli přítomni okrajově umístění žáci/yně. Všechny tyto nedokonalosti přispívají k tomu, že jsem v některých částech neanalyzovala do takové hloubky, ke které vybízely otázky.

V neposlední řadě si uvědomuji, že je má práce velmi rozsáhlá. Údaje ze sociometrických ratingových dotazníků jsou velmi obsáhlé, vybízejí ke spoustě otázek a byla by škoda je podrobněji neprozkoumat. Domnívám se, že by bylo nevhodné opominout jednu ze skupin nebo vypustit některou z výzkumných otázek. Samotné zpracování jednotlivých SO-RA-Dů bylo časově velmi náročnou prací a tak jsem podrobné prozkoumání jednotlivých údajů upřednostnila před délkou mé práce.

Psaní bakalářské práce pro mě bylo cennou zkušeností. Lépe jsem se zorientovala v problematice genderu a uvědomila si, jak hodně zasahuje do našich životů. V praktické části jsem se přesvědčila o tom, že v jednom tématu mohu najít spoustu různých hledisek, ze kterých lze problematiku zkoumat.

V navazujících výzkumech bych využila větší množství SO-RA-Dů a podrobněji se zaměřila na doprovodné faktory, jako je lokalita, velikost nebo typ školy. Zajímavé by také bylo prozkoumat třídy středních odborných učilišť a porovnat rozdíly mezi typicky dívčími (např. švadlena) a typicky chlapeckými obory (např. svářeč).

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo popsat školní třídy z hlediska genderových vztahů. Pozornost byla zaměřena na vývoj vztahů vzhledem k věku a genderovému složení tříd. Povedlo se mi najít odpověď na všechny výzkumné otázky, z nichž vyšlo několik zajímavých zjištění.

Ve všech věkových skupinách je vzájemná obliba hodnocena lépe než vzájemný vliv, který navíc ještě s rostoucím věkem klesá. Přestože je u dívek i chlapců hodnocen vliv hůře než obliba, jsou mezi nimi statisticky významné rozdíly. Chlapci se navzájem vnímají jako vlivnější, než jak se navzájem vnímají dívky. Dalším velkým zjištěním bylo, že při hodnocení vztahů mezi podskupinami dívek a chlapců byly dívky statisticky významně kritičtější. Chlapce hodnotily hůře v oblibě i ve vlivu oproti tomu, jak chlapci hodnotili dívky. V kvalitativní části mé analýzy jsem se zaměřila na charakteristiky nejvíce a nejméně oblíbených chlapců a děvčat. U všech dětí převažovali charakteristiky popisující vlastnosti jedince, ale četnost dalších dvou kategorií se lišila. Ukázalo se, že neoblíbenější děti jsou pozitivně hodnocené za své chování vůči ostatním ve třídě. U neoblíbených dětí chování vůči ostatním tolik nezmiňováno nebylo. Nejvíce byly neoblíbené děti charakterizovány skrz jejich projevy vázané na situaci.

S oporou prezentovaných výsledků bych doporučila, aby se ve třídách více otevřelo téma genderu. Zavedení herních aktivit na téma gender a diskusí o rovnoprávnosti žen a mužů, by mohlo přispět k lepšímu vztahu mezi podskupinami dívek a chlapců.

Seznam použité literatury

ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7.

ČAPEK, R. *Třídní klima a školní klima*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. 328 s. ISBN 978-80-247-2742-4.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. 1052 s. ISBN 978-80-257-0807-1.

HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 3. vyd. Praha: Portál, 2011. 176 s. ISBN 978-80-262-0042-0.

HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. 6. vyd. Praha: Portál, 2011. 168 s. ISBN 978-80-7367-9095.

HRABAL, V. *Pedagogickopsychologická diagnostika žáka*. Praha: SPN, 1989. 199 s. ISBN 80-04-22149-1.

HRABAL, V. *Sociální psychologie pro učitele*. Vybraná témata. Praha: Karolinum, 2002. 125 s. ISBN 80-246-0436-1.

HRABAL, V., MAN, F., PAVELKOVÁ, I. *Psychologické otázky motivace ve škole*. Praha: SPN, 1984. 256 s. Knižnice psychologické literatury.

JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. 232 s. ISBN 80-7178-749-3.

JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita. Vývoj a úskalí*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. ISBN 978-80-247-2284-9.

JARKOVSKÁ, L. *Gender před tabulí. Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2013. 196 s. ISBN 978-80-7419-119-0.

KARSTEN, H. *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 184 s. ISBN 80-7367-145-X.

- KERN, H. et al. *Přehled psychologie*. Praha: Portál, s. r. o., 1999. ISBN 80-7367-121-2
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.
- LAŠEK, J. *Sociálně psychologické klima školních tříd a školy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 161 s. ISBN 978-80-7041-699-2.
- LIPPA, R. A. *Pohlaví: příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. 432 s. ISBN 978-80-200-1719-2.
- OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál 2000. 176 s. ISBN 80-7178-403-6.
- PETRUSEK, M. *Sociometrie: teorie, metoda, techniky*. Praha: Svoboda, 1969. 262 s. Sociologická knižnice.
- PETRUSEK, M. *Základy sociologie*. 1. vyd. Praha: Akademie veřejné správy o. p. s., 2009. ISBN 978-80-87207-02-4.
- REAY, D. 'Spice Girls', 'Nice Girls', 'Girlyies', and 'Tomboys': Gender discourses, girls' cultures and femininities in the primary classroom. *Gender and Education* [online]. 2001, vol. 13, issue 2, s. 153-166 [cit. 2015-04-04]. DOI: 10.1080/09540250120051178. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09540250120051178>
- RENZETTI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 296 s. ISBN 978-80-7367-406-9.
- SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007a. 67 s. ISBN 978-808-7110-010.
- SMETÁČKOVÁ, I. *Příručka pro genderově citlivé výchovné poradenství*. Praha: Otevřená společnost, 2007b. 76 s. ISBN 978-808-7110-003.

SKELTON, CH., FRANCIS, B., SMULYAN, L. (ed.) *The SAGE handbook of Gender and Education*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2009. 536 p. ISBN 978-1-4129-0792-7.

Společnost žen a mužů z aspektu gender: [sborník studií vzniklých na základě semináře Společnost, ženy a muži z aspektu gender pořádaného Nadací Open Society Fund Praha]. Praha: Open Society Fund, 1999. ISBN 8023847708.

THORNE, B. *Gender play: girls and boys in school*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1993. 237 p. ISBN 08-135-1923-3.

TOMEŠ, J. (ed.) *Ženy ve spektru civilizací. K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti*. Praha: Slon, 2009. 70 s. ISBN 978-80-7419-009-4.